

POLAR BOKEN

1997 – 1998

POLARBOKEN

1997 – 1998

Utgitt av

NORSK POLARKLUBB

*Med bidrag fra Komiteen til Bevarelse av
Polarskipet «Fram».*

OSLO 1998

Redaksjonskomité:

ANNEMOR BREKKE
FRIDTJOF MEHLUM
ODD LØNØ

ISSN 0332-7620 Polarboken

Trykk: Kristiansen & Berg ANS, Oslo

Innhold

Tvers over Antarktis alene. <i>Børge Ousland</i>	5
Den norske Antarktisekspedisjonen (NARE) 1996/97.	
<i>Erling Haugland</i>	12
Den norske Antarktisekspedisjonen 1996/97 –	
forskningsaktiviteter. <i>Jan-Gunnar Winther</i>	20
Bouvetøya, Subantarktiko. <i>Alf Næstvold</i>	29
Polare jubileer i 1997 og 1998. <i>Susan Barr</i>	33
Norsk Polarinstitut jubilerer. <i>Susan Barr</i>	41
Johan Koren. Verdensberømt ute – glemt hjemme.	
<i>Fridtjof Mehlum</i>	44
Skulpturene av Roald Amundsen. <i>Lars Gunnar Aanensen</i>	52
Teater-turnéen på Svalbard. <i>Frank Robert</i>	58
Jeg opplevde Svalbard-turnéen. <i>Herman Ziegler</i>	59
Longyear City Hospital. Del 7, 1919-1921. <i>Øyvind Leivestad</i> ..	61
Norges arktiske utvidelsestrang: Victoriaøya og Bratvaag-	
ekspedisjonen. <i>Ian Gjertz og Berit Mørkved</i>	70
Forsøk på vitenskapelig boring på Lomosov-ryggen: Polhavets	
klimaarkiv. <i>Yngve Kristoffersen</i>	76
Norske fangstmenns overvintringer. Del 5, 1910-1920.	
<i>Odd Lønø</i>	81
Anne Stine Ingstad. <i>Tore Gjelsvik</i>	137
Fra Polarfronten	138
Norsk Polarklubb	147

Over;

Børge Ousland med pulk og ryggsekk på i alt 178 kg på vei over det antarktiske kontinent. En flott snøring kommer tydelig frem på bildet. Disse snøringene dannes av iskrystaller som svever i luften.

Omslagsbildet:

Fram i vinterhavn under den andre Fram-ferd 1898-1902.

Tvers over Antarktis alene

Av Børge Ousland

Børge Ousland (34 år) er den første som har gått tvers over Antarktis uten hjelp av depoter eller flyslipp. Starten gikk fra Berkner Island ved Weddellhavet den 15. november 1996. Han nådde Sydpolen etter 35 dager den 19. desember og Scott-basen i McMurdo-sundet 17. januar 1997, både fysisk og psykisk en bragd som ble gjennomført på 64 dager. Den utgåtte distansen var i luftlinje 2845 km.

To andre prøvde det samme samtidig som Ousland. Engelskmannen Sir Ranulph Fiennes måtte bryte på grunn av sykdom. Polakken Marek Kaminski nådde Sydpolen etter 58 dager. Her måtte han bryte fordi han hadde for lite mat og brennstoff til å fortsette.

Under har Ousland latt oss gjengi utdrag av hans bok *Alene over Antarktis*. Her skildres den spennende og farlige nedstigningen på Axel Heiberg-breen fra Sydpolplatået til shelfen mot Rosshavet.

Axel Heiberg

Axel Heiberg var en av Amundsens sponsorer og viktigste støttespillere. Han fikk en hel bre oppkalt etter seg. Andre sponsorer fikk større eller mindre fjelltopper oppkalt etter seg, alt etter innsats og bidragets størrelse. Jeg hadde dessverre ikke den samme muligheten, det eneste måtte være den navnløse renna opp ved Wujek Ridge, men den skulle få være i fred for meg, prestasjonen i seg selv fikk være nok.

Så stod jeg der. En skålformet kløft falt bratt ned mellom Ole Engelstad og Helland Hansen-skulderen. Jeg var kommet til toppen av «Det Store Fallet», den steile nedgangen til Stillhetens Dal. På morgenkvisten hadde jeg blitt lurt av snøføyke, jeg kunne ikke se Nansen-fjellet, og trodde at sikten var like dårlig over alt. Da det ble for kaldt og utrivelig i teltet, bestemte jeg meg likevel for å komme meg litt nærmere, og godt var det. Det viste seg snart at fjellet bare var skjult av toppen av skråningen jeg lå i, og da det flatet ut igjen stod «Nansen» der og tronet som før. Etterhvert som

jeg kom lavere i terrenget, tok vinden av og sikten bedret seg betraktelig. Jeg var utålmodig og litt forbannet på meg selv etter denne forsinkelsen, men i begeistringen over godværet og de storslåtte omgivelsene, forsvant alle sure miner.

Rett foran meg ruvet Nansen-fjellet tusen meter over meg, fra syd-toppen løp Helland Hansen-skulderen jevnt ned mot Det Store Fallet. Ole Engelstad hadde jeg hatt føling med lenge, jeg hadde gått tett inntil den runde hvite toppen, og sett meg ut noen spennende utforkjøringer ned de steile skrentene. Det flotteste var likevel

selve nedgangen, den hvelvet seg ut og ned, og var selve symbolet på mitt farvel med platået. Like nedenfor lå selve breen og badet innbydende i solskinnet. Langt forbi det igjen kunne jeg se en hvit ubrutt flate som strakte seg så langt øyet rakk. Der ute lå Ross-shelfen, kom jeg meg bare helskinnet ned dit, tenkte jeg, da ville mye være gjort.

Det ble et kaldt og nesten vemodig farvel med platået, for jeg visste at jeg aldri ville se dette stedet igjen. En stram balansegang hadde det vært, gjennom et ubarmhjertig, forblåst og livløst ingenmannsland. Jeg hadde tilbakelagt enorme avstander på platået, like fra Wujek Ridge til her jeg stod nå, bare avbrutt av «fabrikken» på Sydpolen. Samtidig hadde det brakt meg sterke og dype opplevelser, en form for lykke som lavlandslivet ikke kan by på. Det ekstreme ved platået, ensomheten, kulden og frykten, var nettopp de tingene som ga det verdi. Når livet igjen ble varmt og trygt, ville jeg nok lengte tilbake en gang i blant, til følelsen av å være ytterst ute i universet, uten andre enn meg selv å stole på.

Farvel til platået og den bitende vinden. Jeg snudde meg og tok en siste blick utover den snødekte isørkenen, før jeg fulgte den skålførmede trakten ned mot Det Store Fallet. Det var sprekker på begge sider, men venstre-kanten inntil Helland Hansen-skulderen så definitivt tryggest ut; fra Engelstad-fjellet løp store sprekker inn mot passet og det var også brattere på den siden. Det var 25-30 graders helning, og med rundt fem-seks hundre meters fall, torde jeg ikke stå rett ned. Det ble til å kjøre på kryss og tvers i små sløyfer, pulken skled ut og veltet i ett sett, men det gikk greit og ingen skade skjedde. Siste delen fløt jeg på myk snø ned til bunnen av Stillhetens Dal.

Det ble helt vindstille og var med ett betraktelig varmere. Fjellene rundt beskyttet godt og for første gang på svært lenge kunne jeg kjenne solen varme. Jeg svettet og ble tørst, det hadde vært en lang dag, og jeg gikk opp på den første av mange store bølger for å slå leir. Så var jeg ihvertfall nede fra plataet. Jeg prøvde Kjell Ove på radioen for å fortelle den gode nyheten, men han kunne ikke høre meg. Spent som en liten unge lå jeg i teltet og tenkte, det hadde vært en begivenhetsrik dag, ikke tvil om det, og i morgen stod nye utfordringer for tur.

Stillhetens Dal ble en styrkeprøve av de helt store. Jeg lurte mange ganger på om Amundsen virkelig kunne ha hatt så dyp løssnø som jeg hadde nå. Hvordan det var mulig å gå opp her på slikt føre kunne jeg nesten ikke fatte. Det var ille nok å gå ned. Jo lenger inn jeg kom, jo dypere ble snøen, og 50-60 cm løssnø er mye. Spesielt når pulken fremdeles veide rundt 120 kilo og gravde seg ned. Hele skroget lå nedpå, det var rett og slett grusomt.

For i det hele tatt å kunne å holde en viss progresjon, måtte jeg raskt over på tellemetoden. Jeg telte først til hundre, og så pause, men selv det ble for mye. Snart var jeg nede på femti, og hang over stavene og gispet etter luft etter hver økt. For å få et feste som holdt i løssnøen, måtte jeg lime fast de lange fellene under seilskiene igjen. Det gikk med en del lim og jeg var glad for at jeg ikke hadde trykket ut halve limtuben i Punta Arenas. Å spare vekt var viktig, men det fikk da være måte på.

Det var nesten komisk. Og jeg som trodde det skulle bli fryd og gammen, nedoverbakke og god gli, og så møte jeg dette. Det var rett og slett blytungt. Vel, det går vel over til slutt, tenkte jeg i et forsøk på å holde humøret oppe. På hele den første dagen på breen klarte jeg bare å gå seks kilometer, min hittil korteste distanse. Jeg kan ikke huske å ha hatt så dårlige forhold noen gang.

Landskapet gikk i store bølger, opp og ned, og siden snøen var så dyp ble jeg besatt av å holde høyden. Jeg fulgte kanten langs Nansen-fjellet, med det resultat at jeg senere måtte krysse tvers over hele dalen lenger ute, der løssnøen var på det dypeste. Da jeg slo leir var jeg fremdeles i Stillhetens Dal, like ved foten av Don Pedro-fjellet. Det gikk smått, men hvis været holdt, regnet jeg med å komme ned på Triangelet i morgen. Noe skulle jeg vel ha jeg også, her var det bare å ta tiden til hjelp. Ingen råd med det. Det viktigste var å ikke slite seg helt ut, eller overbelaste allerede hardt prøvede sener og muskler.

Å gå ned en bre når man ikke har gått den opp først er vanskelig. Kartet hadde for stor målestokk og var til liten hjelp. Det var de tre flyfotoene som

ble redningen, særlig ett som var tatt rett ovenfra, og som viste nøyaktig hvor sprekkene lå i forhold til resten av terrenget. De andre viste hele breen, og ga et brukbart overblikk, selv om de var tatt fra lang avstand.

Flyfotoene kom fra US Geological Survey i Virginia. Etter råd fra den engelske glasiologen Charles Swithinbank tok jeg turen til USA i 1995, og gjennomgikk arkivene med tusenvis av flyfoto for å finne noe jeg kunne planlegge utfra. Det primære var å finne en trygg rute ned Beardmore-breen, men jeg bestilte heldigvis også noen kopier fra flygningene over Axel Heiberg. Flyfotoene var tatt for nesten førti år siden, men det virket ikke som landskapet hadde forandret seg noe særlig siden da. De største sprekkene hadde samme form og posisjon som på flyfotoene, og sannsynligvis så det likedan ut nå som da Amundsen gikk her.

Finnes det noen oppgang her mon tro?, Amundsen var i tvil og etter rekognoseringen av området gjenstod bare en mulighet: – *Don Pedro hjelper oss nok.*

Da vi rakk det sted, hvortil Hanssen og Bjaaland hadde utstrakt sin rekognosering den foregående aften, fikk vi en ganske bra oversikt over breen videre. Å fortsette på den var en umulighet. Den bestod her – mellom de to mektige fjell – kun av sprekk i sprekk, så svære og uhyggelige, at man kunde fristes til å mene, at vår fremgang denne vei nu var stoppet. Over mot Fridtjof Nansen kunde vi ikke komme. Dette fjell steg her loddrett i været, delvis helt bart, og dannet med breen et terreng så vilt og opprevet, at all tanke om å krysse breen i den retning øyeblikkelig ble oppgitt. Den eneste mulighet frembød sig i retning av Don Pedro Christophersen.

Amundsen 1929, side 266

Jeg var helt avhengig av sikt for å komme meg ned breen. Da jeg kikket ut av teltet neste morgen, var det overskyet og flatt lys. Pokker ta. Konturene var borte. Bølgedalene og snøbroene jeg hadde sett kvelden før, gikk i ett med alt annet som var hvitt. Nå måtte jeg bare vente. Mer hvitt kom, og jeg trodde ikke det ble avgang i dag. Jeg stuvet soveposen oppunder ryggen og flyktet inn i *Markens Grøde* av Knut Hamsun. Det var forresten nyttårs-aften i dag. Godt nytt år alle sammen, – og takk for det gamle.

Det ble ikke noe feiring på Kjell Ove heller, han var i skrivehumør og serverte sin «hommage Amundsen» (til Amundsens ære), på et stykke matpapir i messeteltet. Kjell Ove forteller:

Det heter at man skal være tre, aller helst fire personer i et taulag for å krysse en bre. Tifemten meter ned i en middels bresprekk er det både kaldt og mørkt. Og om man roper oppover er det omtrent umulig å bli hørt, selv om det står noen oppå kanten. De færreste bresprekker har jevne flater, men bukte seg liksom i en labyrinth. Selv hvor godt forberedt man er med isskruer og tau, så finnes det ingen «hyggelige» bresprekker.

Mens Børge ventet på været i Stillhetens Dal, ventet jeg i Patriot Hills. I ventetiden snakket vi sammen over radioen, om Axel Heiberg breen, ned nesten tretusen meter til den store shelfen i Rosshavet, som strakte seg like ut til McMurdo. Som en gave fra Roald Amundsen lå «Fridtjof Nansen-fjellet», «Slakteren» og andre norsk-klingende navn og omkranset Børge.

– Jeg følger meg nesten som hjemme, rapporterte Børge en gang over radioen. Fjell blir som visuelle oaser i Antarktis hvite ørken. Det gjorde godt å feste blikket på noe annet enn skiene og kompasset, – det er så vakkert her sa han en annen gang. Jeg noterte meg at Børge burde ha hatt et lengre opphold i Nord-Norge for å lære og skryte bedre.

Det var nyttårsaften, og de andre i Patriot Hills kunne ikke forstå at jeg ikke ville være med på festen. I solskinnets natt på 80 grader syd var det liten vits i å sende opp raketter. Da var det bedre å tenke på Børge som gikk nedover Axel Heiberg breen, alene under Antarktis åpne himmel.

Amundsen var førstemann, og Børge ville neppe være den siste. Andre vil følge etter, kjenne den samme storheten, føle den samme ærefrykten, og se et av naturens ypperste kunstverk. En isbre som velter seg ut mellom fjellene.

Jeg kunne ikke begynt det nye året bedre. Etter tolv beinharde timer var jeg nede fra breen. Jeg var så gåen da jeg skulle slå leir at jeg hadde problemer med balansen. Men du verden hvor godt, endelig nede, helt utrolig. Respekten for Amundsen har vokst kraftig i dag, jeg hadde vel mer eller mindre sett på turen hans som litt plankekjøring, men det står respekt av å komme seg opp denne breen som førstemann. For noen bakker! Og stakkars bikkjer. Jeg var glad det ikke var jeg som skulle opp disse bakkenene. Breen falt tretusen meter på bare femten kilometer og det blir noen kneiker av det.

Sjur Mørdre er en av de få som har gått ned Axel Heiberg. Før jeg dro hadde Sjur gitt meg følgende beskrivelse av ruta ned breen:

Triangelet er som en stor kul, og det er vanskelig å orientere seg, hold høyden rundt for å unngå sprekkene på venstre siden. Gå helt ut på tuppen av triangelet, helt til du føler at du ikke kan gå lenger. Derfra svinger du nitti grader venstre, inn mot bunnen av Amundsens Isfall. – Du ser hvor langt inn du skal gå når du kommer dit. Det er noen bratte bakker ned til Triangelet og Skihoppet, omtrent like bratt som Frost Spur. Deretter tar du en ny nitti graders sving mot høyre, og følger en bølge som hvelver seg ut foran deg. Når du nærmer deg skihoppet, så sikt mot blokkoppstablingene på høyre hånd. Skihoppet er en femti meter bred gate mellom to sprekkområder. Det er sprekker tvers over Skihoppet, hold høyre, sprekkene smalner av ut mot kanten.

Solen stod lavt, det var natt i Antarktis. Langt der bak slynget mitt en-somme skispor seg ned fra åssiden og høyt over gnistret en knallblå himmel. Det var litt av et syn og jeg visste at jeg var privilegert som kunne oppleve dette her. På tross av slitet. Hva var eventyret? Det var det jeg

selv skapte, og av alle de eventyr som gjorde det hele verd, var turen ned Axel Heiberg-breen blant de aller største.

Både været og jeg holdt. Jeg krøp i sneglefart inntil Don Pedro, bare femti meter fra veggen. Før jeg stod ned bakken til Triangelet, tok jeg en peiling på en av toppene bak. Mot tuppen av Triangelet åpnet det seg opp, og fra dette punkt så jeg nesten hele breen. Det var en utrolig utsikt, en eksplosjon av nye inntrykk.

Snøskred tordnet med jevne mellomrom ned fjellsidene til «Nansen». Foran meg så breen fullstendig deformert ut. I bratte kast falt den nedover mot bunnen av dalen. Sprekkene gapte opp fra dypet, og nede ved Skihoppet, lå isblokkene stablet oppå hverandre. Det var en sterk, en nesten voldelig opplevelse å se hvordan isen hadde skåret opp terrenget.

Jeg hadde god overhøyde og ble stående en stund for å vurdere forholdene. Langt der ute kunne jeg se hvordan breen roet seg og fløt over i shelfen. De voldsomme forstyrrelse så ut til å avta nedenfor Skihoppet. Amundsens Isfall lå nå rett til venstre. En odde av bart rødbrunt fjell stakk ut midt i isfallet og delte breen i to. Rett ovenfor, fra Stillhetens Dal, falt den to hundre meter nesten rett ned mot en slette under meg; der breen veltet utfor kanten av isfjellet knustes den i et kaos av blått. I enden av sletten hvor Skihoppet lå, kunne jeg se rett ned i stygge dype sprekker.

Den bratteste bakken var ned mot bunnen av Amundsens Isfall, hele 45 grader helning, i følge Amundsens beskrivelse. Jeg tok to tørn med tau rundt pulken og satte utfor. Inne i bunnen av dalen løp to dype furer ut fra Isfallet, disse skulle jeg krysse for å komme ut på sletten som førte ned til Skihoppet. Jeg gikk på oversiden av to fylte sprekker, og hadde tenkt å krysse furene der. Fra Triangelet hadde det sett greit ut, men det var en del mindre sprekker langsetter furene, og jeg måtte dreie østover. Et par hundre meter lenger bort fant jeg en fin overgang og kom meg opp på sletten bakenfor. Først var forferdelig tungt. Pusten gikk meget hurtig, og jeg tror det var her jeg overbelastet lungene. Jeg begynte å hoste, harket opp litt blod, og var ganske sår i brystet resten av dagen.

Resten av breen var meget spennende. Takket være informasjonen fra Sjur, fant jeg inngangen til Skihoppet uten problemer. Blokker av is tårnet seg opp på høyre side, og på venstre side lå de store åpne sprekke jeg hadde sett fra Triangelet. En gate med utbrutt snø strakte seg ut midt i mellom. På dragbeltet hadde jeg hengt klatreutstyr og isskruer. Skulle jeg overleve et fall ned en bresprekk hadde jeg hvertfall en teoretisk sjanse til å komme opp igjen. Det gjaldt å ha mest mulig på kroppen, det ville hjulpet lite å ha det i pulken hvis den eller jeg stod igjen på toppen. I lommene

hadde jeg både nødpeilesender og Argos, og i den store lomma bak på anorakken lå tyve meter tau.

Problemet med Skihoppet var ikke bare sprekkene, det helte sterkt mot høyre, til det forsvant rett ned i en dyp avgrunn. De fleste av sprekkene klarte jeg å snike meg rundt, men midt i det bratteste partiet, hadde hele greia revnet. En stor sprekk, fem-seks meter bred, gikk tvers over og helt ut mot avgrunnen på høyre side. Her gjaldt det å ikke gjøre noe overilt, tenkte jeg. Ett slag med staven var nok til å få deler av snøbroen til å kollapse. Jeg la meg ned på magen og kikket nedi, den var ikke særlig dyp, ca. ti meter ned, og fylt med små og store isblokker. Vakkert og skummelt på samme tid.

Det viste seg raskt at det var uråd å komme seg over der jeg helst ville, sprekken var delvis åpen og hadde ikke tålt vekten. Eneste mulighet var ut mot kanten av stupet hvor snøbroen smalnet av. Jeg surret tre runder med tau under pulken og beveget meg ned langs sprekken. Den største faren var at pulken skulle skli ut eller hvelve og dra meg utfor. Med en åpen sprekk på den ene siden, og et tretti meters fall på den andre, lirket jeg meg ytterst forsiktig ut mot hjørnet. Det var lenge siden jeg hadde kjent det kile i magen på denne måten. Adrenalinet arbeidet seg opp og pumpet rundt i kroppen. Med en hånd presset jeg ned draget, og trampet spor slik at pulken skulle ha noe å henge på. Skritt for skritt arbeidet jeg meg rundt og la det blågrønne gapet bak meg.

Resten av Skihoppet var grei skuring. Noen sprekker til som lot meg passere til høyre, og siste delen kunne jeg stå rett ned. Det var deilig å kjenne at pulken virkelig kunne gli. Jeg kom ned på en flate, en slags terrasse, før det igjen gikk utforbakke. Her var det en mengde dype hull og juv, men få markante sprekker. Juvene sluttet nede på en ny slette, breen åpnet seg opp, og med det lød seiersropet! Jeg var nede fra breen, hvilken herlig følelse. Nå visste jeg at den kanskje vanskeligste og farligste delen av turen lå bak meg.

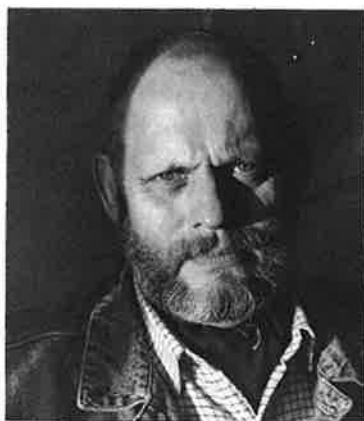
Den norske Antarktisekspedisjonen (NARE) 1996/97

*Av Jan Erling Haugland,
Ekspedisjonsleder Norsk Polarinstitutt (NP)*

NARE ekspedisjonene har nå blitt en fast foreteelse. Siden starten i 1996/97 har Norge sendt ut i alt seks ekspedisjoner til kontinentet i sør. I løpet av disse seks ekspedisjonene har Norge gjennomført to inspeksjoner av utenlandske stasjoner i Dronning Maud Land, den første i 1989/90, og den andre under den siste ekspedisjonen i 1996/97. Inspeksjonsteamet har i begge tilfellene vært satt sammen av representanter fra Justis- og Miljøverndepartementet, samt NP. Etter en lang forberedelsesperiode ble man på nordisk basis, Finland, Sverige og Norge, i 1989 enige om at det skulle satses på et nordisk logistisk samarbeid i forbindelse med fremtidige Antarktisekspedisjoner, og i 1990/91 gikk den første ekspedisjonen med et slikt samarbeid av stabelen. Dette betyr at de nordiske land hvert år arrangerer en Antarktisekspedisjon med deltagelse fra de to øvrige land. Finland var ansvarlig for den første ekspedisjonen. I tråd med et slikt opplegg hadde Norge således finske og svenske deltagere med på sine ekspedisjoner både i 1992/93 og i 1996/97. Ekspedisjoner i en slik størrelse, (med over 100 deltagere) krever et omfattende opplegg og stor transportkapasitet. I 1992/93 valgte NP en løsning med to fartøyer, der Rieber eide *M/V Polarbjørn* og NP hadde sitt eget fartøy *R/V Lance*. For 1996/97 ble det vurdert flere løsninger, men etter at vi hadde deltatt under sjøsettingen av Riebers nybygg *M/V Polar Queen* i Bergen i 1995, var vi forfapt. Et praktfullt forsknings- og transportfartøy på 85 m, med kapasitet til å ta 85 mennesker ombord.

Det forelå planer om en rekke tunge operasjoner under NARE 1996/97, og vi var avhengig av stor lastekapasitet. Tradisjonen tro hadde vi lagt opp til en avskjedssamling for deltagerne med pårørende, representanter fra det diplomatiske korps, og norske politikere og embetsmenn i Oslo, men slik skulle det ikke gå. Skipet skulle inn på verft i Bergen før avreise for lasting i Oslo. Under verftsoppholdet viste det

seg at fartøyet hadde en propell-skade, og nye blader kunne ikke skaffes i Norge. I påvente av deler fra England kunne vi samtidig laste fartøyet, hvis dette skjedde i Bergen, og hele materiell- og utstyrshaugen ble således omdirigert fra Oslo. Dette ga en skikkelig forsmak på Antarktissesongen. Snøfokk og storm over fjellet skapte store vansker, særlig for våre nordiske venner som nok ikke hadde ventet et slikt vær i begynnelsen av november. Mye tungt og plasskrevende utstyr kom ombord. Svenskene ønsket

Ekspedisjonsleder Jan Haugland.

bl.a. å prøve ut nye kjøretøyer, og fra norsk side hadde vi planlagt tunge landtransportoppgaver. Dette hadde ført til at vi hadde med ekstra beltevogner, samt en formidabel drivstoffmengde. For landsetting, flytting av feltpartiene, topografisk arbeid, samt oppdukkende oppgaver og sikkerhetsmessige operasjoner hadde vi innleid to helikoptre, Equireille AS350 B1/B2. Helikoptre, kombinert med snøscootere og beltevogner gir en utrolig mobilitet og tillater operasjoner over store avstander.

Etter to dager med lasteoperasjoner i Bergen var jobben gjort, og 9. november 1996 kunne *M/V Polar Queen* forlate hjembyen med Antarktis som endelig mål. Seilingen fra Norge til sørlig havn, Cape Town i Sør-Afrika, er for mannskapet ombord en ren transportetappe, som nok også har et snev av ferie over seg. Gjennom kanalen, langs Spania og Portugal og nedover langs Afrikas vestkyst. Her forsvinner islendene og stillongs raskt, og ved ankomst Cape Town, er det ikke alltid like lett å kjenne igjen den bleike fyren fra Brandal, som du tok adjø med i Bergen.

Utseilingen til Cape Town var for skip og mannskap en behagelig tur, med forholdsvis godt vær. Ankomsten i Cape Town var noe annerledes enn tidligere. Vanligvis har vi i tidligere sesonger blitt plassert ved Queen Victoria Waterfront, men dette har etterhvert utviklet seg slik at store laste-/losseoperasjoner er vanskelig. Kaiområdet er i dag blitt et Cape Towns «Aker Brygge» og turister og velstående sørafrikanere har overtatt store deler av området. I stedet for dette praktstedet hav-

net fartøyet på et kaiområde hvor en jernbanelinje som fraktet jernskrap for videreforsendelse til Japan, passerte i kilometers lengde praktisk talt langs skutesiden. En av deltagerne på NARE hadde akkurat bestilt ny bil fra Japan, for levering etter endt ekspedisjon, og hans skepsis var økende etterhvert som han så Japansk bilindustri byggemateriale passere langs skutesida.

Ekspedisjonsdeltagerne hadde siden *Polar Queen* seilte fra Norge nyttet tiden hjemme til å slutføre de siste forberedelser, og 3. desember gikk flyferden fra Norge til Cape Town, for videre utseiling til Antarktis. Vi hadde deltagere fra mange nasjoner med på denne ekspedisjonen, og for noen var møtestedet Cape Town og ekspedisjonsfartøyet. Spenningen er alltid stor før en slik første samling. Kommer de i tide? Hvordan er han eller hun som feltkamerat? Stemmer kjemien? etc., etc. Dette finner de fleste ut av ganske raskt. Turen sørover gir god tid for de enkelte til å bli kjent med hverandre.

For førstereisende er de første dagene alltid spennende, de fleste har lest og hørt om «the roaring forties and the screaming fifties», og det utveksles mange gode råd om preparater, menyer og adferd for å unngå de verste plager.

Våre sørafrikanske kolleger i Antarktis hadde skadet en av sine bulldosere, og vi ble bedt om å ta med reservedeler nedover. Disse skulle komme fra Durban på morgenen avseilingsdagen, men noe skjedde og leveransen ble forsinket. Vi drøydde noen timer, men måtte til slutt seile uten delen. Ferden sørover hadde begynt. Etter noen timers seilas ut av Cape Town møter vi storhavet, og dette merkes tydelig på skuta og deltakere. Løping i korridorene, opphold på bro o.l. reduseres sterkt. Værkart observeres nøye av mange bleke ekspedisjonsmedlemmer. Været friskner, kvelden siger på og dagslyset forsvinner, det kommer noen kraftige regnskurer, som også gjør sitt til at mange synes dette ser dobbelt mørkt ut. Midt på natten hører vi en ukjent motorlyd, og frem fra mørket sveiper en sterk lyskaster over skipet. Det er en Super Puma maskin fra det sørafrikanske flyvåpen, med bulldoserdelen. Elegant fires en redningsmann ned, deretter bulldoserdelen. Kvittering for mottatte deles fåes av skipets kaptein. Redningsmannen heises ombord. All last er nå ombord, og kursen settes for det første landstigningsstedet, den norske utposten på 54°25'S, 3°21'Ø, Bouvetøya. Her skal det gjøres et solid stykke arbeid. En ny norsk stasjon, bygd i seksjoner av stål, skal reises på Nyrøysa. Stasjonen skal i denne sesongen tjene som base for en forskningsgruppe,

bestående av to norske og tre sørafrikanske forskere, og skal på lengre sikt bli en permanent feltstasjon. Forskerne skal være på øya under hele NARE-sesongen, og vil etter endt ekspedisjon være den gruppen som har oppholdt seg lengst her. Bouvetøya er kjent for sitt værharde klima, og det er alltid spennende om en landsetting vil la seg gjennomføre. Med de store seksjonene for stasjonen, aggregat med en egen container, er det kun helikopter som duger for landsetting. Det er ingen naturlig havn på øya, og dønningene er som oftest tunge og svære.

På fjerde dagen er vi fremme. Øya ligger delvis i sol, men det er meget sterk vind, stiv kuling med enkelte stormkast. Dette kan bli vanskelig. Helikoptrene er plassert i øverste lasterom, uten rotoren og må løftes opp, svinges ut over skutesiden for å plasseres på helikopterdekk akterut. Det er mange millioner kroner som her skal dingle i en wire langs en skuteside. Over åpent hav. Tar vi sjansen? Mannskapet er solide sjøfolk og har vært med på mange tøffe tak tidligere, og har et hav av erfaringer. Mange forslag svirrer i luften. Med kloke arrangementer, styringstau og en solid støttestab satser vi på at dette skal gå. Vi trenger kun en maskin for denne jobben. Etter 1-1½ klokke, mange gode råd til mannskapet, en del vestlandske praktuttrykk og enkelte stille bønner, står maskinen på helikopterdekk. Montering og klargjøring for flyvning kan starte.

Stasjonen skal settes opp, men først må tomt rekognoseres og klargjøres. Sammen med en mindre gruppe tar jeg turen inn på land for å identifisere egnet sted for vårt nye bygg. Under innflyvningen er vi nøye med ankomstretingen. Det er et utrolig dyreliv på øya. Pelssel og pingviner over alt hvor det er plass. Vi kommer inn fra motsatt retning av Nyrøysa, og registrerer til vår glede at pelssel og pingviner knapt nok løfter hodet når aluminiumsfuglen lander. For et liv, og for en stank av ekskrementer. Her er sel og pingviner overalt. Ja, selv opp i fjellsiden. En prektig bre hvelver seg over fjellkanten, og ser ut til å falle i sjøen når som helst. Dette skjedde for øvrig også senere i sesongen.

Spasering opp og ned på stranden fortalte oss raskt at Bouvetøya ikke er noen ideell plass for husbygging, ustabil løs grunn, fallvinder, kort avstand til fjellskråning og bre. Et komplisert område. Noen små flater så bedre ut enn andre, og jeg tror vi til slutt valgte en av de beste. Transport av personell, personlig utstyr og byggemateriell kunne starte. Arbeidet tok oss ca. ett døgn, og da vi seilte ut fra øya så vi en norsk stasjon på plass og en hvit kuppel som inneholder satellittsamband blinke

Ekspedisjonsfartøyet M/V Polar Queen i pakkisen.

lurt fra strandkanten. For første gang skulle dette sambandsmiddelet gi forskere på Bouvetøya telefon-, fax- og telex-kontakt med omverdenen. Allerede to timer etter at utstyret var brakt i land ringte vi NP i Oslo og kontakten var opprettet. Utrolig at det går an. Men vi hadde nok inntrykk av at gruppen på Bouvetøya følte seg litt isolert, på tross av det flotte sambandet, da de så *Polar Queen* forsvinne i sør.

Vi var ikke kommet langt sør av Bouvetøya før vi møtte de første isfjellene. Ingen store flak, men nok til at vi forsto hvilken vei det bar. Kaldere i luften, noe roligere på sjøen. Helikopteret sto fortsatt på dekk, uten noen særlig risiko. Deltagerne dukket etterhvert opp til måltidene, noen for første gang. Andre fikk fortsatt føde ved hjelp av lugarkamerat, men det gikk rette veien.

Vi har tolv tyske forskere, pluss flere containere med tysk last ombord. Alt for transport til den tyske stasjonen Neumayer, og vi setter kursen direkte for denne. Ryktene fra stasjonen sier oss at dette kan bli tøft. Isen ligger tykk og hard ca. 20 km ut fra stasjonen, og det er lite håp om særlig bedring før vi når fram dit. Hva skal vi gjøre hvis dette blir umulig. Vi medbringer utstyr som er av avgjørende betydning for tys-

kernes muligheter til å få en fullverdig forskningssesong. Etterhvert som vi nærmer oss blir situasjonen verre og verre. Fra å seile i rolig fart begynner vi nå å stange is. Vi flyr ut og rekognoserer for råker, men her er helt tett. Meldinger kommer inn på radioen. Vestover er det ennå verre. Her ligger tre fartøyer bom fast i isen, engelsmennene *Branfield*, tyskernes *Polarstern* og argentinernes *Amirate Irizar*.

Vi trykker fortsatt på mot Neumayer. Liten framdrift, lav fart og sterk vestlig isdrift. Dagene går og en beslutning må taes. Skal vi gi opp å få det tyske utstyret i land? Nei, det er for galt, jeg velger å åpne containerne. Alle mann i arbeid. Lastenett for helikopter klargjøres, og vi starter flyvning av personell og utstyr inn på isen. Besetning på stasjonen har kjørt oss i møte, og i løpet av ett og et halvt døgn har vi klart det. Tyskere og utstyr er levert ved stasjonen. Deres feltsesong er reddet. Eneste skår i gleden var at deres containere (med senger) fikk en ekstra tur til Cape Town. Samtidig med losseoperasjonen gjennomførte det norske inspeksjonsteamet en grundig gjennomgang av de tyske anleggene på Neumayer, et velorganisert og flott anlegg som våre tyske venner kan være stolte av.

Vi er glad for at en vanskelig jobb er avsluttet, dreier østover og kurser mot losseplass for den norske stasjonen *Troll*. Losseplassen ligger ute på isbremmen ca. 300 km fra stasjonen, og en ikke ubetydelig rekognosering og transportjobb forestår før alt er på plass og feltsesongen kan starte. Ombord sitter også en gruppe fugleforskere. De har ett ønske i livet og det er å komme inn til rugeplassen for petrellen i (*Tor*) Svarthamaren raskest mulig. Den 20. desember er vi på plass ved lossestedet. Bra, når en tenker på de vanskelige forholdene. Nå skal alt skje samtidig. Folk til *Troll*, til *Tor* i Svarthamaren, gjerne også til den sørafrikanske stasjonen i Vesleskarvet (for en ny norsk inspeksjon der). På *Troll* står det beltevogner, det samme i Svarthamaren. Disse må klargjøres. Skipet må tømmes for utstyr. Alt må løftes inn på land. Nå er det døgndrift. Den 22. desember er alt utstyr og personell på land. *Troll* har vært bemannet allerede siden den 19. desember. Petrell-gutta er lykkelige. Bakkekjøretøyene fungerer, helikopteret surrer og går. Alt er i orden og feltsesongen for landpartiene i Dronning Maud Land er i gang for fullt. To inspeksjoner til er gjennomført på henholdsvis den sørafrikanske stasjonen SANAE og den indiske stasjonen MATRI.

Polar Queen kan returnere, med inspeksjonsteamet ombord, til Cape Town. Nå skal den marine gruppen og de øvrige nordiske deltagerne

overta fartøyet for sine prosjekter. *Polar Queen* nådde Cape Town på årets siste dag. Fartøy ble klargjort for ny tur sørover, og etter at alle de nye deltagerne var kommet på plass, forlot skipet igjen sørlig havn for en ny Antarktistur. Leder for de marine toktene var professor Arnoldus Schytte Blix. Utseilingen gikk greit, været på overfarten var godt og 60°S ble passert 10. januar 1997. En ny gruppe forskere var nå ankommet Antarktis.

Isen i sør var fortsatt vanskelig. Skip satt fortsatt fast i Weddellhavet, og mulighetene for å komme inn i dette området i løpet av sesongen minsket for hver dag. Tar vi de vanskelige isforholdene i betraktning, må konklusjonen bli at sesongen totalt sett ble meget god. Skipperne på *M/S Branfield* hadde ikke sett lignende isår på hele sin seilingstid i Antarktis siden 1971. *Polar Queen* gikk som en drøm, og mange nasjoner misunte oss nok både fartøy og mannskap, da vi for alle praktiske formål fikk gjennomført en normal Antarktissesong også i sesongen 1996/97. Den svenske gruppen hadde i hovedtrekk en sesong hvor utprøving av nytt utstyr og renovering av deres stasjon sto i høysetet. Deres arbeid gikk greit og planmessig.

Ekspedisjonen ble fra norsk side en suksess. Vi fikk i all hovedsak gjennomført vårt vitenskapelige program. De første borekjernene ble hentet opp i Dronning Maud Land (EPICA, les Jan-Gunnar Winthers artikkel om det vitenskapelige arbeidet under NARE 1996/97).

På innhenting etter endt ekspedisjon ble det oppdaget et perfekt laste-/lossested. En naturlig kai. Vi håper at denne iskanten holder seg i årene som kommer. I så tilfelle vil lasting/lossing kunne gjennomføres uten bruk av helikopter. En stor fordel når 200-250 tonn utstyr skal flyttes.

Været nordover var godt. Et stort spørsmål for oss alle: Hvordan er det når vi når Bouvetøya der fem ensomme menn fremdeles tusler rundt på et begrenset areal, og er hjemkjære? Trist hvis de må vente på neste skip, som ingen vet når kommer. Vi har fine forhold. Temperaturen stiger. Det er mange nye fjes ombord. Folk som kom ombord for andre runde (den marine delen) har ikke truffet landpartienes folk og vice versa.

Arbeid pågår ombord. Feltrapporter skrives, en liten hyggefest på en firemannslugar en sein kveldstime. Døgnet snus litt. Folket er fornøyd. I Cape Town venter en liten flokk av koner, barn, menn, forloveder og samboere. Nå skal det tapte taes igjen under Afrikas sol. For mange av dem som har ventet hjemme er nok dette en belønning. Først kommer feltarbeideren tilbake, deretter ferie i Afrika, hva mer kan en øn-

ske? Litt tidlig enda, hva med våre venner på Bouvetøya, hvor mange ganger har ikke fartøyer passert denne is- og steinhaugen i hylende storm uten å se noe som helst. Noen må spille på lag med årets gruppe. Solskinn på vei ut, solskinn på vei inn. Ett par timers jobb, og folket er ombord. Nå gjenstår det verste, å få disse menneskene lukt- og rimelig smaksfrie. Det vil ta tid. Deres opphold har vært fint. Utstyret har virket. Mange oppgaver er gjennomført, et hav av data samlet inn, forslag til nytt forskningsoppdrag kan allerede skrives. Er det noen sak? Alt gikk slik vi håpet. Ett spørsmål jeg gjerne skulle hatt svar på er: Vil vårt nye bygg på Bouvetøya stå der fortsatt neste feltsesong? Hvem vet, her er det værhardt, men stål er stål. Vi får bare håpe det beste. Avslutning i Cape Town, med turister og bading, deretter enten flytur hjem, eller ferie i Afrika. Her er forskjellige løsninger.

Skipets mannskap føler at nå er det ferie fra hverdagen. Ingen forsker som henger over skuldrene. Ingen reparasjonsoppdrag. Ordnete forhold i messa. Videoer og bøker på plass, 25 dagers seilas i sol og vind mot Bergen og Ålesund. Kan man ønske mer?

Den norske Antarktisekspedisjonen 1996/97 - forskningsaktiviteter

Av Jan-Gunnar Winther, Antarktisforsker, Norsk Polarinstitut

En polarforskers opphold i Antarktis er som et kort lysglimt i en lang prosess av forberedelser og etterarbeid. Desserten – oppholdet under Sydpolens himmelvelving – inntas midt i måltidet.

Ett og et halvt år før ekspedisjonen går av stabelen skal prosjektforslag som detaljert beskriver det vitenskapelige innhold, budsjett, miljøkonsekvenser og krav til logistisk støtte være Norges forskningsråd ihende. Arbeidet med utarbeidelse av prosjektforslaget krever som regel uker og måneder med intenst arbeid og svette. Når den jobben er unnagjort, er det bare å sette seg ned å vente i spenning på resultatet og evalueringen som gransker prosjektene i stor detalj. Internasjonale forskere tas i bruk for å vurdere den faglige kvalitet, mens Forskningsrådet og Norsk Polarinstitut (NP) evaluerer prosjektene med hensyn til faglig relevans, miljøkonsekvenser, kostnader og praktisk gjennomførbarhet. Under halvparten av søkerne får gladmeldingen om passeringen av det berømte nåløyet.

Selv om de oppglødde forskerne da har bortimot året på seg før avreise, oppleves tiden knapp. Instrumenter må kjøpes, testes og pakkes. Opplæring i regi av NP inkluderer snøscooterkurs, brekurs, kurs på satellittkommunikasjon, bandvognkurs og generelt om klima, førstehjelp og organisering av Antarktisforskning.

Når dette er tilbakelagt følger en særdeles hektisk periode på høsten med prøving av utstyr, pakking, skjema og enda noen flere skjema. Siden julen skal feires så langt fra Norge som vel mulig, må polfarene også igang med julehandel i oktober og november.

Plutselig en dag – for plutselig føles det – står man med sekken sin på Fornebu omgitt av mer eller mindre kjente fjes. Stemningen er god og forventningene mange. For dem som tar avskjed med familien på flyplassen vokser klumpen i halsen. Med andre ord, alt som normalt før starten på en lang reise.

Møtet med Cape Towns mange ansikter er sterkt fordi kontrastene til Norge er så mange: fra mørketid og snø i nord til sommer og sol på Afrikas vakre sydspiss, fra det rike velutviklede Norge til fattigdom, køer og nervepirrende taxiturer hvor rødt lys tydeligvis har en annen mening enn hjemme, fra rene og kommersielle varehus til yrende folkeliv på sjarmerende markeder. Kultursjokk og klimasjokk! Antarktisveteranene lar vinterjakka falle til fordel for shorts og solbriller allerede på toalettet i jumbojeten før landing. Etterhvert skifter hele flokken ham og suges virkelig inn i rollene som turister.

Oppholdet i sydlig havn fortjener noen ord for disse få, hektiske og svette dagene sitter alltid igjen som en av mange sterke opplevelser fra Antarktisekspedisjonene. Og historien gjentar seg hver gang, – enkelte lar vinterkroppen brune seg til det ugjenkjennelige og langt inn i forbrenning av 1. grad. Vi lurte på om vi har fått en blindpassasjer ombord, men bak det hovne ansiktet er visstnok et navn som står på deltakerlista. De få dagene i Cape Town brukes godt: sightseeing i millionbyen, dagstur til Kapp det gode håp, dorske restaurantbesøk, enda dorskere strandliv med avkjølende bad i Atlanterhavet eller det Indiske hav. Noen tar gondolen opp på Cape Towns karakteristiske byfjell «Table Mountain». De nyter utsikten der før kveldsmørket lukker seg om yre ekspedisjonsdeltagere på utforskningstokt i byens velutviklede natteliv. Som i en underskog blant byens høye forretningsbygg, tar det til å blinke i neonlys, fylles opp i røykfylte lokaler og fram fra skjulte bakrom skriker lettkleddede damer. Nattelivets tempo er omvendt proporsjonalt med tilstedeværelsen av dagslys.

Neste dag skimtes den sjarmerende Cape Town i det fjerne, og det brutale møtet med det åpne hav er et faktum. Ved Sør-Afrikas vestkyst er det ingenting som tar av for vær, vind og bølger. De råspreke landkrabbene fra Cape Town går en for en ned for telling i sine respektive lugarer. Noen ses knapt før vi kommer inn i isen ti dager senere hvor bølgene dempes effektivt, mens de fleste dukker fram fra sine lidelser etter 1-2 dagers tilvenning for balansesystemet i rom sjø. Der finnes selvfølgelig noen «ufysiske» sjeler som takler hva det måtte være av sjøgang. De lar høre fra seg . . .

På 54 grader syd dukker jordas mest isolerte plett opp – vulkanøya Bouvetøya – omgitt av tåke og regn som den så ofte er. Havområdene rundt Bouvetøya har enorm utstrekning og er dype. Studerer man et sjøkart er det forunderlig at dette knappålshodet av en øy klarer å stikke seg opp over havflata. Nediset av breer som styrter utover stup-

bratte skrenter som omgir mesteparten av øya formelig ånder ugjestmildhet. Ugjestmildheten blir fullkommen når de små arealene som det er mulig å oppholde seg på befolkes av tusenvis av arge pelssel som forsvaret sine små reviområder etter alle kunstens regler (se A. Næstvold: *Bouvetøya, Subantarktika*).

Vi krysser den antarktiske konvergens hvor kalde vannmasser fra Antarktis møter det varme havvannet fra nord. Området er svært produktivt og det dannes en hale av sjøfugl bak isbryteren vår. Mest grasisøs er selvfølgelig den elegante albatrossen. I timevis kan den tilsyne-latende uten bruk av krefter, seile hårfint over bølgetoppene mens den utnytter oppdriften der til det fullkomne. Det er lenge mellom hver gang man ser albatrossen ty til vingeslag. Vandrealbatross utstyrt med satellittsender har vist at den kan fly tusenvis av kilometer uten stopp, fra kontinent til kontinent, og holde gjennomsnittshastigheter på 80 km/t over flere dager.

Tilbake til de kalde vannmassene fra Antarktis. Når de møter varmt vann ved den antarktiske konvergens synker de ned i dyphavet samtidig som de fortsatt strømmer nordover. Vannmassene fornyer verdenshavene med oksygenrikt vann og har betydning for det globale klimaet. Disse havstrømmene bidrar også til dannelsen av oppad-rettede havstrømmer lenger nord i mer befolkede områder som er svært viktig for de rike fiskeriene som finnes der.

Sjøisen, som på denne tiden omkranser Antarktiskontinentet, varsler besøkende om at her rår naturkreftene. Ingen kan få innta dette jomfruelige landet uten å bruke alle sine knep og all sin dyktighet. Isfjellene ser vi stadig hyppigere etterhvert som vi nærmer oss kontinentet. Disse gigantene, som kan anta størrelser lik Vestfold fylke, utgjør i det alt vesentlige massetapet fra det enorme isdekte kontinentet. Forenklet kan man si at Antarktis mottar masse i form av snø som faller over kontinentet og mister masse ved kalving av isfjell. Isfjellene har normalt en størrelse på noen få km² og har en tykkelse på 300-500 meter. Om Antarktis, som utgjør 92% av all is på kloden, er i balanse med seg selv eller ikke, er ett av flere prioriterte forskningsområder innenfor det vel utbygde internasjonale forskningssamarbeidet i Antarktis. Hvis Antarktis har en negativ massebalanse, dvs mister mer is gjennom kalving enn den mottar gjennom nedbør, vil det medføre økt havnivå på global skala.

Ismassene på kontinentet kan også benyttes som et klimaarkiv. Det er ingen triviell oppgave å spå om hvordan klimaet kommer til å utvikle

Snøscooter (med Nansenslede) er det vanligste framkomstmiddelet for de fleste feltpartiene.

seg i fremtiden. Enklere har det heller ikke blitt de siste årene, siden utslipp av forurensninger og klimagasser kan gi klimatiske endringer som er overlagret de naturlige variasjonene. En viktig nøkkel til å kunne modellere fremtidens klima er allikevel å forstå naturlige svingninger som har opptrådt i tidligere tider. Store iskapper, slik som Antarktis og Grønland, representerer en unik kilde for innsamlinger av historiske klimadata. Siden ingen smelting inntreffer, lagres snøen lag på lag i kronologisk rekkefølge. Iskjerner kan dermed benyttes som en historiebok som beskriver atmosfærens kjemiske sammensetning og temperaturforhold på kloden de siste 500 000 år.

Forskere fra ti europeiske land forsøker nå å fravriste Antarktis dets klimahemmelighet. To borerer tvers gjennom den antarktiske iskappen skal gjennomføres i forskningsprogrammet European Project for Ice Coring in Antarctica (EPICA). Boring av en 3000 meter lang kjerne ble startet i 1997/98-sesongen i fransk sektor av Antarktis. Norge deltar aktivt i programmet hvor EU har gått inn med over 8 millioner ECU. I Norges kravområde i Antarktis, Dronning Maud Land, planlegges boring i år 2002.

Iskjernen i Dronning Maud Land vil bli den første iskjernen i Antarktis som kan sammenlignes direkte med borerer fra Grønland på grunn av

Dronning Maud Lands beliggenhet i Sør-Atlanteren. Dermed håper forskerne å få svar på hvordan den sørlige og nordlige halvkule er koplet sammen under perioder med klimatiske endringer. Starter en oppvarming i nord for så å forplante seg til den sørlige halvkule? Eller omvendt? Finnes det spor i Antarktis etter de raske temperaturendringer over få tiår som er sporet i Grønlandsisen? Norske forskere krysser fingrene for at de kan bidra til å gi svar på disse sentrale problemstillingene – slik at de på et sikrere grunnlag kan «spå» om fremtiden.

På NARE 96/97 utførte marinegeologer borer og på kontinentalsokkelen utenfor Dronning Maud Land for å hente opp sedimentkjerner som inneholder enda lengre serier av klimadata enn iskjernene gjør. Klimainformasjon fra sediment- og iskjerner supplerer hverandre.

Hvordan er så en forskers hverdag inne på isen i Dronning Maud Land? La oss være flue på teltveggen for en stakket stund. Der som andre steder vekkes man av en ilter vekkerklokke eller en «samboer». Kombinasjonen varm sovepose og bitende minusgrader gjør det like utrivelig å forlate redet som hjemme i Norge hvor vintermørket gjør folk motvillige til å ta det første steg ut mot en ny dag. «Her er det i hvertfall nok lys», har jeg tenkt mang en gang mens hårene har reist seg på en søvnig kropp som ikke helt har forstått hvorfor den så plutselig har blitt kastet ut fra varmen. Hutrende blir skjelvende legemsdeler siktet inn mot nærmeste ullplagg for å lindre det verste kuldesjokket.

Oppe på havregrynsgrøt. Gode gamle Bjørn havregryn – hva skulle vi polarfarere gjort uten den? Et utmerket grunnlag for en lang dag i frisk luft med en lunsjpause som er høyst variabel og som regel forsinket. Ved festlige anledninger kan jo rosiner, smørøye, peanøtter og til og med sjokoladebiter gjøre grøten til det reneste festmåltid.

Hva skjer videre? Jo, pakking, pakking og litt mer pakking. For ett eller annet sted skal jo turen gå i dag. Er han eller hun geolog eller glasiolog pakkes og surres Nansensledene. Jammen imponerende at Nansens sledeprinsipp fungerer flott og med stor tilfredshet benyttes hundre år etter hans tid. Sleden er bygd opp av en trekonstruksjon hvor alle delene er surret sammen. Det at det ikke er noen stive forbindelser får sleden til å leve i ett med underlaget. De ulike delene kan bøye og vri seg forholdsvis uavhengig av hverandre, og tåler dermed de store belastningene den er utsatt for i det ujevne terrenget som er fullt av skavler. Flere hundre kilo kan lastes på en slik slede hvis dette gjøres riktig. Slurves det med vektfordelingen og ikke minst surringen, ja da blir det bare surr. Slakke reimer får lasset til å forskyve seg, og da er

I Dronning Maud Land blir mennesker små.

elendigheten igang. Den erfarne bruker ti minutter ekstra ved slede-surringen, stopper etter en tids kjøring for å stramme opp lasset, og sparer mange ubehageligheter.

Så er det transport. Lange transportstrekninger og enorme dimensjoner er noe Antarktis byr på i rikt monn. Kjører man snøscooter eller bandvogn er det issprekkene som ved siden av snørstormene er den største utfordringen og bekymringen. I stor grad kan man lese terrenget og isbreenes bevegelsesmønster slik at møtet med disse kalde is-sluktene kan unngås. Men de er mange og lumske. Kjører man flere tusen kilometer i løpet av en sesong er det ikke til å unngå at noen må krysses.

Topografene, de som driver kartlegging, benytter ofte helikopter til støtte for sine målinger. De har behov for å etablere målepunkt på fjelltopper som kan være vanskelig tilgjengelige og langt borte. Derfor effektiviserer helikopterbruk deres kartleggingsarbeid vesentlig. Godt kartgrunnlag er til nytte for alle de andre gruppene som opererer ute i terrenget. I de senere år har topografene benyttet tradisjonelle kartleggingsmetoder i kombinasjon med satellittbilder. Resultatet er kart av høy kvalitet, og topografene ved NP har oppnådd internasjonale utmerkelser for sine Antarktiskart.

På vår ekspedisjon deltok også fire biologer som studerer verdens

største kjente koloni av antarktispetrell. I fuglefjellet Svarthamaren i Dronning Maud Land finnes ca. 500 000 individer av denne duelige fuglen som lever under marginale forhold ca. 250 km fra kysten. Mens en av foreldrene ruger på egget flyr den andre til kysten for å finne føde for ungene. Hver tur tar i gjennomsnitt 1,5 døgn. Ekstreme værforhold og varierende mattilgjengelighet i havet gjør petrellen svært utsatt for klimaendringer. Norske forskere har siden 1989 årlig hatt forskning gående i Svarthamaren.

Fysisk adskilt, men som en del av NARE 96/97, fortsatte fire forskere kartleggingen av norske hvalfangst-aktiviteter på Sør-Georgia. I denne sesongen ble arbeidet foretatt i Leith Harbour. De nedlagte hvalfangststasjonene forfaller raskt, og er dessverre i tillegg utsatt for hærverk og tyveri slik at det nå haster med å få utført nedtegninger av deres opprinnelige tilstand.

Tilbake til geologene og isbreforskerne. Etter pakking og forflytting nås endelig dagens mål. Nå er det blitt langt på dag. Sola steker sannsynligvis. Forskerne har smurt nesen sin med «sun block» solkrem mange ganger nå. Ofte er sola et større problem enn kulden midtsommers i Antarktis. En skal ikke gå lenge uten solbriller før solblindheten bokstavelig talt kan få deg til å gråte. Tårer, svie og kløe. Da foretrekkes heller duggete solbriller belagt med flere lag av solkrem på innsiden av glassene.

Så er tiden kommet for målinger og prøvetaking. Geologisk kartlegging, innsamling av steinprøver, og kanskje leter man etter en meteoritt? Meteoritter som lander inne på Sydpolisen begravnes under snø og is, men ved fjellene nærmere kysten har ismassene ofte en oppadrettet bevegelse og mange meteoritter kommer derfor opp i dagen her. Isbreforskerne borer iskjerner, benytter radar for målinger av isens tykkelse og satellittposisjonerer tidligere utsatte staker for bestemmelse av isens hastighet. En gruppe hydrologer driver undersøkelser i et område hvor det midtsommers inntreffer smelting i breoverflaten. Intensiteten, utbredelsen og variasjonene av denne smeltingen kan gi svar på om disse områdene er utsatt for endret klima.

Det er blitt ettermiddag, og snuten vendes hjem til teltleiren. Nå går alt mye raskere. Ruta er kjent, magen sulten, og forskerne er sannsynligvis vel fornøyd etter dagens fangst. Et varmt måltid på kvelden runder dagen av.

Dette var beskrivelsen av en solskinnsdag. På uværsdager sitter ekspedisjonsdeltagerne værfast i sine telt. Drikker kaffe, diskuterer,

bøyer seg over datamaskinen for å se på innsamlede data, sikrer telt og utstyr, sjekker været, snakker på radio med Troll-stasjonen og drikker enda litt mer kaffe. Kanskje med en likør attåt. Og lurar på om uværet skal gi seg til imorgen.

For dem som driver marin forskning er sjøisen den beste venn – og den verste fiende. Det er i isen mange av de spennende forskningsoppgavene ligger, og det er nettopp isen som kan hindre den nysgjerrige forskeren i å nå sitt mål. Denne gang er det oseanografene og marinegeologene som har spesielle steder hvor de ønsker å utføre sine målinger. Sjøisforholdene kan endre seg fort hvis vinden presser ismassene sammen og danner skruis. Da er det vanskelig å ta seg fram selv med moderne isbrytere og 7000 hestekrefter i hekken. *Polar Queen* tar fart og presser seg inn mot et svært isflak. Isflaket siger sakte sideveis mens baugen klatrer opp på isflaket. Til slutt får vekten av båten isflaket til å sprekke opp. En langsgående sprekk løper sikksakk foran oss og motstanden i isen minker. Nok et isflak er overvunnet. Men det går sakte, og til slutt er det helt stopp. I seks dager. Allikevel er det ingenting mot andre båter som i samme sesong lå fast i isen ukevis. *Polar Queen* kommer seg omsider løs fra isens favntak, men må oppgi planene om å trenge dypt inn i Weddellhavet for studier av havstrømmer og dypvannsdannelse. Når sjøis dannes, skilles mye av saltet i sjøvannet ut slik at tungt sjøvann produseres. Dette tunge oksygenrike vannet strømmer ned langs kontinentalsokkelen og nordover ut i dyphavet. Bunnvannsdannelsen i Weddellhavet er den største kilden til en slik fornyelse av dyphavene med oksygenrikt vann som forskerne kjenner til. Norske forskere har vært i fremste front av denne forskningen i Weddellhavet.

Andre forskere er mindre avhengig av lokalitet og får stor uttelling selv når *Polar Queen* ligger fast i isen. Sel- og pingvinforskere fra universitetet i Tromsø utfører side studier, dels med helikopterstøtte. Selforskerne bedøver seler, og utstyrrer dem med satellittsendere. Dermed kan selens vandringsmønster, dykkedyp og deres næringsgrunnlag, samt sesongvariasjonene i disse kartlegges. Også Adeliepingviner ble studert på dette toktet, nærmere bestemt pingvinenes fordøyelsessystem. En gruppe har primærproduksjon som spesialfelt og analyserer blant annet episoder hvor stor oppblomstring i primærproduksjonen skjer. Phytoplankton og alger samles inn ved dykk under sjøisen. Som laveste ledd i næringskjeden utgjør disse grunnlaget for høyerestående liv, f.eks. sel og hval.

Våre oseanografer og maringeologer måtte improvisere når det gjaldt målingene p.g.a. de spesielt vanskelige sjøisforholdene som inntraff i 1996/97-sesongen. På tross av dette fikk de utført mesteparten av de studiene som var planlagt. En gruppe på tre glasiologer som skulle operere på og ved Filchnerisen inne i Weddellhavet fikk dessverre aldri komme inn på isen for å utføre planlagt arbeid. Men slik er Jomfru Antarktis – hun tillater ikke alltid besøk . . .

En Antarktissesong drar seg mot slutten. Nedpakkingen starter. Er det noe en lærer på slike ekspedisjoner så må det være pakking – og tålmodighet. Antarktis gir stadig overraskelser, og is- og værforholdene krever mye venting og tålmodighet av de besøkende. Nå renner timeglasset ut. Det drar seg mot høst. Midnattsola er borte, temperaturene synker, og høststormene setter stadig oftere inn. Ny sjøis dannes, og det formelig ryker av havet p.g.a. det sterke varmetapet. *Polar Queen* skjærer seg fortsatt lett gjennom den nylagte sørpeisen. Forut er Cape Town med sol, varme og sivilisasjon. Bak er kulde, et landskap av is og fjell og en bit av våre hjerter. En nokså stor bit av våre hjerter.

I flere år framover kommer bøyde hoder til å sitte over datamaskiner og mikroskop for å lære mer om Antarktis' hemmeligheter. Jomfruen skjuler fortsatt mye for oss.

Bouvetøya, Subantarktiko

Av Alf Næstvold

Jeg skvetter vel litt enda, lyden er like påtrengende som alltid.

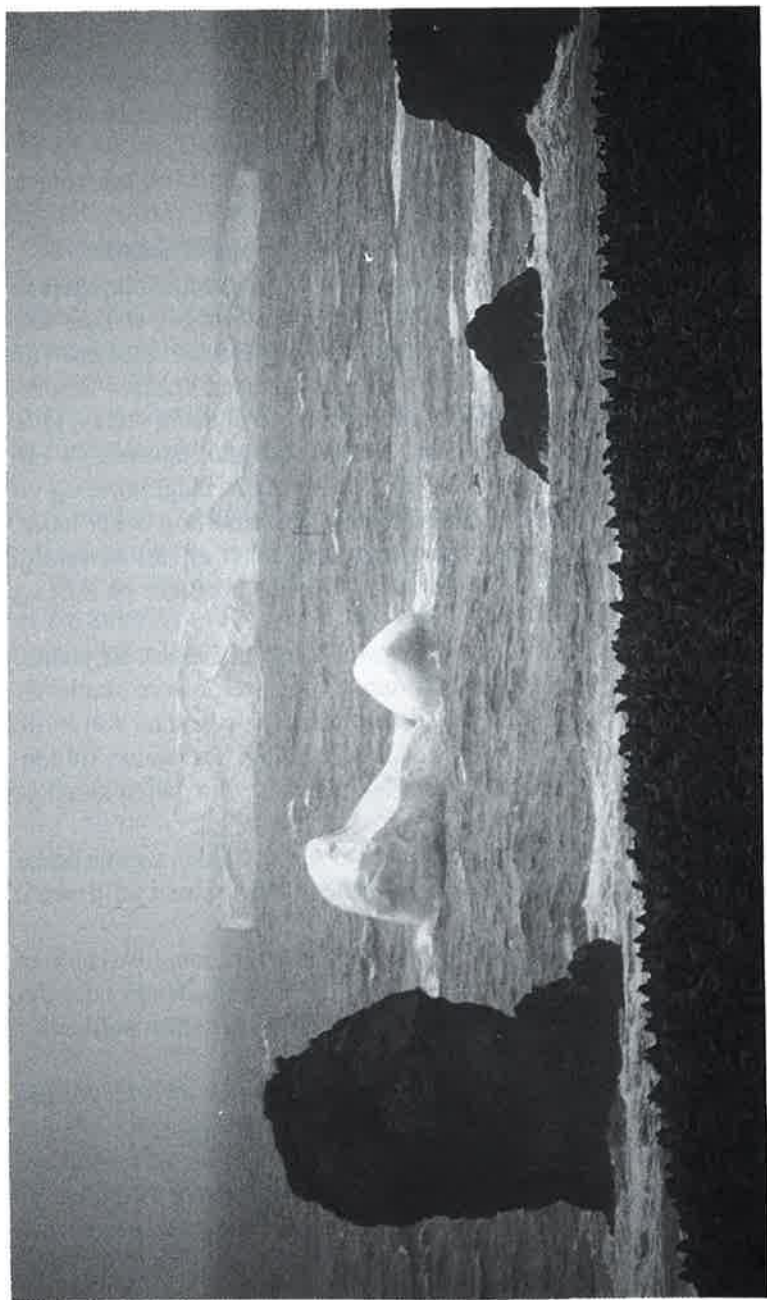
Man kan sitte der, kald og guffen med 14 dager gamle klær, kjempe med kløen, kjenne de seige fingrene stivt prøve å smøre en oppbløtt knekkebrødskeiv med honning som ikke vil slippe taket i boksen. Vite at man er på verdens mest øde øy som Aftensposten beskrev den før vi dro – *på Bouvetøya*, på norsk jord, fem dagers hurtig seilas, eller 2400 km sør for Cape Town. Hva Norge skal med Bouvetøya har ingen maktet å forklare meg. Uansett, man er langt, langt borte og vil ikke bli hentet før om knappe tre måneder. Det er surt og det er kaldt, vinden gir seg aldri, jeg hater forresten vind, teltet er rått og fuktig. Snakker om vind og telt, siste storm knakk tre teltstenger på mitt og moste hele stasen ned.

Vi ble satt i land med helikopter, i rene klær fra innerst til ytterst, glattbarbert så det var rent sårt. Resten av deltagerne som skulle videre med den norske NARE-ekspedisjonen (Norwegian Antarctic Research Expedition) så oss av sted med en slags forståelse, de forsøkte i det minste, før båten med et langsomt ul til avskjed skled ut horisontlinjen i sørvest.

Vel, uansett, man sitter der, honningen gir seg slett ikke, vinden heller ikke, og så – som i en av de bizarre greiene som skjer i en drøm – *telefonen ringer!*

Gi meg de gamle polare helte, gi meg utfordringer som løses med rå makt og evne til å late som om man ikke fryser. Utfordringer der det hjelper å myse dem kaldt og rolig i hvitøyet eller myse mot nord, eller kanskje heller stivt mot sør, siden vi er der vi er.

Hva får man? Joda, den gode Bouvetøya har jo nok av utfordringer slik at vi opplever dem klemmt mellom et råttent fjell og sjøen. Fjellet raser fra seg hver annen dag, vi bor faktisk på en slik utrast masse, Nyrøysa, – denne haugen var ikke her før på slutten av 50-tallet. Vi har en terning av is, kanskje 64 000 kubikkmeter stor, som henger der kun av gammel vane på kammen 400 meter over oss. Vi har døpt den Damokles og kommer den så er vannproblemene våre løst på den ene

Den forblåste vulkanøya Bouvetøya stikker opp som et knappenålshode i Sør-Atlanteren. Tross øyas isdekte indre, rasfarlige klipper og eroderende bølger fra storhavet finnes store sel- og pingvinkolonier her. I forgrunnen av bildet ses et mylder av pelsse.

eller annen måte. Stranden foran oss er så full av territoriale, testosteron-osende 160 kilos pelsselhanner at det ikke er mulig å komme forbi uten å slå, sparke, skrike og hoppe av adrenalinantangst mellom råtne, gule, gufsne, glefsende rovdyrkjefter. Gutta på infeksjonsmedisinsk hadde hoppet de også, og det bare av lukten. Fredet er de også rakkerne, 40-50 000 stykker til sammen på en strand som er knappe to km lang dersom du drar i begge ender, tro det eller ei. Utenfor dette igjen – havet, og da mener jeg HAVET.

Men den store utfordringen –

Leseren vil kanskje tro det er å takle alt dette, forskerne på instituttet for samfundspsykologi/universitetet i Bergen som skal ha adrenalin og cortisol nivåer fra spyttet vårt, kl 08.00 i uke 1, 3, 6, 9 osv, har vel sine teorier om at det er det ekstreme miljøet og isolasjonen i tre måneder med mennesker man overhodet ikke kjente tidligere, – sørafrikanere til alt overmål. Familiefaren vil kanskje tro det er å være borte fra sin kjære så lenge med kun et løst håp om at *Polar Queen* husker å plukke oss opp, i hvilken måned ble det igjen?

Neida, –

Jamen kanskje den snikende kulden om natten, havets erodering der nede som før eller senere vil ta teltet ditt? De nye lydene? Faren for å slå lens i nattemørket på en sten som ikke er en sten, men en av våre venner fra Dantes skrekkszenario, de marine bavianene, og hva vil han vel ikke gjøre med deg da? Det er ikke ufarlig det der. Mangelen på dyp søvn etter flyktige netter med ørepropper mot støyende frådende hav, steinras og angstdrevne dyreskrik der ute i mørket?

Eller, –

Kanskje selve jobben, *forskningen* – gjennomføringen av første del av CEMP der slitet begynner allerede når du skal stave ut forkortelsen? Jeg prøver så vi er ferdig med det: CEMP = CAMLR ecosystem monitoring program, der CAMLR står for «commission for the conservation av antarctic living resources». Der står det at vi er her: «to measure the growth rates of pups in order to facilitate inter and intra annual comparisons within and between colonies». De skal ha oss til å vasse inn blant disse dyra og veie ungene – og det ikke bare en gang! Har ikke de høye herrer tenkt på at det kanskje er dumt å irritere disse Ragnarokkerne?

Neida, det er ikke som før. Utfordringene er ikke som før her nede i Antarktis og blir det vel neppe heller aldri igjen. Ingen ting av det jeg har skrevet er av det helt store.

Den virkelige helten. Dagens *polarhelt* –

Han som vinner andres anerkjennelse og beundrende blikk, han som greier seg, takler den hardeste utfordringen, skiller vesentlig fra uvesentlig og får jobben gjort – det er han som sorterer ledningene riktig og får fax'en til å gå, telefonkontakt via en eller annen svevende satellitt der oppe, her er alltid tåke så jeg må bare velge å tro at den er der oppe mellom stjernene, for stjernene finnes vel da fremdeles hos dere, dere har kanskje hatt jul også? Han som får lastet ned oppsamlet e-mail midt på natten så resten av folket våkner av en metallisk høyfrekvent pipetone som i variasjon avspiller en kommersialisert og amputert form for «glade jul». Kortbølgesenderen kan bare støve ned der i hjørnet sammen med skipssekken med rene klær – like aktuelle begge to. Jeg mener, tenk om man koblet opp og endte med hunnplugg mot hunnplugg, – det er da man skjønner at man virkelig står fast og at det er langt hjem. Det er han som får deg til å hoppe i stolen som en innlært betinget stressrefleks fra kontoret der hjemme når en telefon ringer midt i all denne viraken. Og det ringer – det ringer til og med feil. Førstemann var en polsk meksikaner, tror jeg – «americo?» spurte han gebrokkent. «Bouvet, subantarktiko» svarte jeg. Han la på han. Skulle en eller annen ringe og tilby prøveabonnement på «Snø og Vidde» eller noe sånt hadde jeg sagt blankt nei, helsike heller man er da i felt? – fins det forresten noe tidsskrift for vind og vær?

Det er han som er ekspedisjonens selvskrevne leder, selvom han er aldri så tynn og hengslete med briller på. Det er han som kan dokumentere at det hele er internkontrollert fra a til å, fra du står opp til maten er fordøyd og kvittert etter håndbokas bestemmelser. Det er han som gjør at du får permisjon fra jobben med et «dere kan nå meg dersom det er noe» idet du sklir sideveis ut døra med litt uklare angivelser om datoer og lengde på oppholdet, ting er jo så usikkert her nede, tenk bare på Amundsen og Johansen – de egentlige helter av den gamle sorten.

Men de er historie og ville neppe skjønt at du må begynne med to nuller og avslutte med firkantast før du får fax'en avgårde.

Resten er for barnemat å regne.

Polare jubileer i 1997 og 1998

Av Susan Barr

Tiden omkring forrige århundreskifte var en absolutt storhetstid med hensyn til norsk aktivitet i polarområdene. 100 år etter kan vi ta en liten del i dette gjennom utstrakte jubileumsmarkeringer. Nylig vel-overståtte jubileer inkluderer Nansens to berømte polarekspedisjoner og C. A. Larsens antarktiske ferder. I vår egen tid, når aleneskiturer til Nord- og Sydpolen nesten begynner å oppfattes som dagligdagse hendelser, kan det være verdt å stoppe opp flere ganger ved disse ekspedisjonene fra 100 år tilbake og prøve å forstå hva de virkelig betydde.

Klarer vi å fatte det i dag? Der satte de avgårde, noen få menn i små treskip og visste knapt nok hvor de skulle hen eller hvor lenge de ville være underveis. Først da de var tilbake kunne de si noe mer om hvor de hadde vært og i hvor mange år de hadde måttet være borte. Ikke bare manglet de ferdige kart eller terrengbeskrivelser fra tidligere reisende å gå etter, landskapet lukket seg på en måte etter dem ettersom de reiste inn i det ukjente og i sin egen isolerte verden. Meldinger tilbake til hjemlandet og familien var det ikke snakk om. Etterforsyninger av mat og utstyr kunne de heller ikke regne med å få, annet enn det viltet de klarte å skyte og det utstyret de hadde materialer og redskap til å lage selv. Dette er forhold som aldri vil kunne gjenskapes. Det som er kjent er kjent, og kan ikke glemmes. Vi kan ta i bruk klær og utstyr som det var for 100 år siden og reise samme veien, men allikevel spiller vi bare et spill. Vi kan aldri få tilbake den store uvissheten og isolasjonen som de tidligere ekspedisjonene gjennomlevde og beseiret.

Den andre *Fram*-ferd 1898-1902

I 1993 og 1996 kunne vi feire start- og hjemkomstjubileene for den første ekspedisjonen med polarskipet *Fram*. Nå i 1998 kan vi se tilbake på starten på den *andre* store ekspedisjonen som den spesialbygde polarskuten gjennomførte med glans.

Den andre *Fram*-ferd, til Nordvest-Grønland og de nordkanadiske øyene i 1898-1902, er kommet ufortjent mye i skyggen av den første

og den tredje, henholdsvis Fridtjof Nansens drift med *Fram* over Polhavet og Roald Amundsens ekspedisjon til Antarktis. Det kan nok sies at lederen i 1898, Otto Sverdrup, også er kommet ufortjent mye i skyggen av de to andre store norske polarheltene. Men resultatene av Sverdrups ekspedisjon var imponerende etter enhver målestokk. Et areal på ca. 150 000 kvadratkilometer ukjent land ble oppdaget og kartlagt i løpet av de fire årene ekspedisjonen varte. Dette var den største geografiske landevinning som var gjort på noen polarekspedisjon. De vitenskapelige resultatene var også betydelige, både med hensyn til geologi, botanikk, innsamling av prøver av lavere dyr, plankton, bunnsedimenter og annet. De bearbejdede resultatene utgjorde til slutt fem store og til dels rikt illustrert bind med mange kartbilag.

Etter den store suksess Nansens ekspedisjon hadde vært, var det ikke vanskelig å få støtte til en ny ekspedisjon. Da Nansen selv ikke var aktuell som leder på en ny, langvarig ekspedisjon i Arktis, var det naturlig å spørre Sverdrup, som hadde hatt ansvaret for skip og mannskap det siste halvannet år av den tre år lange driften over Polhavet. Bryggerieier-brødrene Ellef og Amund Ringnes, samt konsul Axel Heiberg, var villige til å finansiere den nye ekspedisjonen uten å blande seg inn i hvordan den skulle gjennomføres.

Målet for ferden var egentlig nordkysten av Grønland. *Fram* skulle føres vest for Grønland og overvintre så langt nord som mulig. Derfra skulle det foretas sledeferder til nordspissen av Grønland og så langt sørover østkysten som mulig. Det var ikke snakk om fremstøt mot Nordpolen. Imidlertid sto det Sverdrup fritt å justere ruten og planene etter forholdene. *Fram* ble kraftig rustet opp, og proviant for fem år ble tatt med.

Det viste seg i praksis ikke mulig å gjennomføre planen slik den var tenkt. Isforholdene langs nordvestkysten av Grønland er vanskelige, og *Fram* klarte ikke å presse seg lenger nordover enn til Smith Sund. Den første vinteren ble tilbragt der isen stoppet skuten, på østsiden av Ellesmere Land. Sverdrup bestemte seg så for å snu sørvestover og konsentrere innsatsen om det ukjente området tvers over sundet fra Nordvest-Grønland.

Den andre vinteren ble tilbragt i Jones Sund, midt på sørsiden av Ellesmere Land, og de to siste i Gåsefjorden ved den sørveste enden av Ellesmere. Den siste overvintringen var i høyeste grad ufrivillig, da *Fram* ikke kom seg ut av fjorden før isen la seg på nytt.

Nansen hadde ikke klart å få de vitenskapsmenn han hadde håpet

på med på den første *Fram*-ferden, da skipet var uprøvd og planen syntes i dristigste laget. Sverdrup fikk med seg fem: Gunnerius (Gunnar) Ingvald Isachsen, kartograf, som senere ledet de to vitenskapelige ekspedisjonene til Svalbard i 1906 og 1907 som innledet Norsk Polarinstituttets virksomhet, Herman Georg Simmons, botaniker fra Skåne, Edvard Bay, zoolog fra Jylland, Per Schei, geolog fra Snåsa, og Johan Svendsen, lege fra Bergen. I tillegg var det et mannskap på ti, hvorav Peder Leonard Hendriksen hadde seilt med Sverdrup og *Fram* før, og Jacob Nødtvedt, Adolf Henrik Lindstrøm og Sverre Helge Hassel skulle reise ut med Roald Amundsen senere.

Selv om den fire-årige ekspedisjonen ble svært vellykket med hensyn til kartlegging og vitenskapelig utbytte, og selv om Sverdrup var en dyktig og populær sjef, led deltagerne av en del sykdom og misnøye under den langvarige isolasjonen. Polarekspedisjoners svøpe på den tiden, skjorbuk, unngikk de imidlertid helt, ikke minst fordi jakt sto høyt på programmet og de til tiden fråtset i moskus- og isbjørnkjøtt og annet vilt. Men altmuligmann og fyrbøter Ove Braskerud døde av sykdom i slutten av september 1899, og lege Svendsen begikk selvmord i juni 1899 etter at han hadde misbrukt ekspedisjonens narkotika en stund.

Sverdrup skriver i slutten av sin beretning fra ferden, at *Et Omraade af mellem to og tre hundretusen Kvadratkilometers Udstrækning blev bereist og i den norske Konges Navn taget i Eie*. Men ekspedisjonen returnerte til Norge under opptakten til løsrivelsen fra Sverige og den norske regjering viste liten interesse for det nye landet. Som en avslutning på saken ble Sverdrup like før sin død tilkjent 67 000 kanadiske dollar av den kanadiske regjering for det vitenskapelige arbeid ekspedisjonen hadde utført. Det eneste som nå, 100 år etter, knytter den annen store *Fram*-ekspedisjonen til området, er en del av de norske stedsnavnene fra ekspedisjonens tid som er blitt videreført på offisielle kanadiske kart.

Mer lesing:

Sverdrup, Otto 1903: *Nyt Land Bd I og II*. Aschehoug, Kristiania.

Fosheim, Ivar 1994: *Storvilt, is og nytt land*. Fosheims dagbøker redigert av Susan Barr. Aschehoug, Oslo.

Carsten Borchrevinks hytte. «Southern Cross-ekspedisjonen 1898-1900. Foto Norsk Polarinstitutt.

Den første overvintringen i Antarktis

Midt mellom slutten av den første *Fram*-ferd og begynnelsen av den andre, dro en annen skipsbasert ekspedisjon til et helt annet polarområde. Expédition Antarctique Belge (1897-99) forlot Belgia 18. august 1897 med kurs for Antarctica. 100-års jubileet for denne ekspedisjonen hadde nok ikke blitt husket i særlig grad i Norge om det ikke hadde vært for en 25 år gammel nordmann som seilte med som frivillig, ubetalt annenstyrmann. Roald Amundsen var på vei til å få oppfylt sitt forsett om grundig utdannelse og mest mulig erfaring før han skulle sette i gang med sin egen karriere som polarforsker.

Den 31 år gamle lederen, belgieren Adrien de Gerlache de Gomery, hadde i flere år følt en draging mot Antarktis. Hverken økonomisk eller på annet vis var det lett å få til en ekspedisjon til akkurat det fjerne, nærmest ukjente sørpolare området. Belgia var på den tid mest opptatt med sine besittelser i Afrika og hadde lite ressurser til overs for

noe så helt anderledes. Da Gerlache endelig fikk nok økonomisk støtte, samt noen til å være med, var det blitt en svært internasjonal forsamling. Skipet var norsk, den 13 år gamle hvalfangeren *Patria*, som straks ble omdøpt til *Belgica*. Av mannskap var det tre belgiere og fem nordmenn. Amundsen meldte seg, som nevnt, som frivillig uten lønn mot å kunne skaffe seg ekte polarerfaring. De fem andre offiserene/maskinistene var belgiere, mens de fem som utgjorde det vitenskapelige personalet var fra Polen, Romania, Belgia og USA. Den amerikanske legen, dr. Fredrick Cook, skulle komme til å bli berømt og beryktet for sitt krav om å ha vært første mann på Nordpolen i 1908.

Ekspedisjonen under Gerlaches lederskap brukte uforholdsmessig lang tid på sin vei sørover langs Sør-Amerika, med for mange og for lange opphold på land underveis. De dro ikke ut fra Punta Arenas før 14. desember og nådde ikke antarktiske farvann før 20. januar 1898. Den norske lettmatrosen Carl-Augustus Wiencke ble feid overbord av en bølge i Bransfield-stredet to dager senere og druknet, til tross for kaptein Lecointes selvoppofrende forsøk på å redde ham.

I tre uker undersøkte og kartla ekspedisjonen landområdene omkring det som nå heter Gerlache-stredet. Amundsen og Cook var her på de første ski- og sledeturene i Antarktis, samt noen teltovernattinger på land. 15. februar krysset de Polarsirkelen, pakkisen ble stadig tettere og skipet var av og til truet av store isfjell. Gerlache overså nødvendigheten av å snu i tide, antagelig fordi han egentlig ønsket en overvintring etter Nansens stil for å øke ekspedisjonens utbytte. Amundsen hadde heller ikke noe i mot den ekstra erfaringen, men mannskapet var psykisk uforberedt da de i begynnelsen av mars forsto at skipet var frosset inne uten mulighet for noen som helst kontakt med omverdenen før tidligst om ca. ett år.

Det viste seg etter hvert at det ikke bare var mannskapet som fikk problemer med overvintringen. Ledelsen taklet heller ikke situasjonen særlig godt. Solen ble borte i to måneder, under dekk var det fuktig, kaldt og overbefolket, språkproblemene irriterte og skjørbuk satte inn. Ett av problemene var at Gerlache ikke ville ha sel- og pingvinkjøtt servert på sitt skip, men da både han og nestkommanderende ble for dårlige til å fungere skikkelig, tok dr Cook over, med god hjelp fra Amundsen. Det ferske kjøttet, kombinert med Cooks egen behandlingsmetode for depresjon og apati, brakte dem stort sett velberget gjennom denne første overvintringen i Antarktis. Den unge belgieren Emil Danco, som hadde ansvar for de geofysiske observasjonene, døde av hjerte-

svikt i mai, den norske matrosen Adam Tollefsen fikk langvarig psykisk mén, og den norske matrosen Engebret Knudsen døde på tilbaketuren. Men for de andre var marerittet over da de, igjen med god hjelp av Cooks metoder, klarte å få *Belgica* ut av isen litt over ett år etter at den frøs fast.

Mer lesing:

Nationaal Scheepvaartmuseum 1988: *Belgica*, den første overvintringen i Antarktis 1897-1899. Antwerpen-Stavanger.

Cook, Frederick A. 1900/1998: *Through the First Antarctic Night*. Nytt opptrykk kommer i USA i slutten av året.

Den første overvintringen på det antarktiske kontinent

Mens den belgiske ekspedisjonen tok sats for å arbeide seg ut av den antarktiske isen, var en annen ekspedisjon i ferd med å seile inn i den på den andre siden av kontinentet. Carsten E. Borchgrevink, født i Christiania i 1864 av norsk far og engelsk mor, hadde utvandret til Australia i 1888 hvor han ble interessert i det store polarområdet i sør. I 1895 kom han med på Henrik J. Bulls norske hvalfangstekspedisjon på skipet *Antarctic*, med kaptein Leonard Kristensen. Under denne ekspedisjonen rodde bl.a. disse tre i land på Kapp Adare. Landingen ble regnet som den første på kontinentet utenom den antarktiske halvøya, men førte til en opprivende offentlig diskusjon om hvem av de tilstedeværende som hadde vært den første i land – i tillegg til at det kanskje var andre før disse som kunne sies å ha vært først.

På grunn av Borchgrevinks erfaring fra denne ekspedisjonen, de prøvene han hadde samlet av stein og lav, og ikke minst hans utrettelige pågang for å finne sponsorer, greide han å få støtte i England til sin egen ekspedisjon tilbake til Kapp Adare. Den skulle være den første til å overvintre på land i Antarktis. Colin Archer-barken *Pollux* (navnet på en stjerne) ble omdøpt til *Southern Cross* (navnet på en stjernegruppe) og 31 mann ble hyret, hvorav tre var britiske (én var fra Australia), én svensk, to var samer og resten nordmenn. I tillegg var 90 hunder med, som de første i Antarktis.

The British Antarctic Expedition dro fra London 22. august 1898 og var tre måneder underveis til Tasmania. Videre sørover tok det rekordartede 43 dager å komme gjennom drivisen, slik at de ikke nådde Kapp Adare før 17. februar 1899. Her skulle ti av dem, inkludert de tre bri-

tene og begge samene, overvintre i to prefabrikerte hus fra Strømmens Trævarefabrik, blant hundrevis av døde og levende pingviner. Den unge australske fysikeren Louis Bernacchi skrev i sin publiserte beretning: *Først til å overvintre på det antarktiske landet, var vi helt i mørket om hva som ventet oss.*

Kapp Adare var ikke helt godt egnet som overvintringssted. Været var ekstra hardt på grunn av hyppige stormer, og geografisk utforskning var vanskelig på grunn av den ujevne og farlige sjøisen og de bratte, isete skråningene ved stranden. Moralen var heller ikke på topp: de vasket seg sjelden, lå lenge om morgenen, spilte kort og sjakk og leste, og de kranglet ofte. Men de utførte også viktige magnetiske og meteorologiske observasjoner og innsamlinger av tidligere helt ukjente moser, lav, alger, insekter og gruntvannsfauna i sjøen.

Den norske zoologen Nicolai Hanson fikk stadig dårligere helse utover vinteren, og til tross for legens omsorgsfulle pleie døde han da våren kom. Han ble begravet på fjelltoppen ovenfor Kapp Adare. Pingvinene kom tilbake med våren, og mennene kunne fråtse i ferske egg. Verre var det med guanolukten! I slutten av januar 1900 var *Southern Cross* tilbake og de forlot overvintringsstedet noen dager senere. Igjen siterer vi Bernacchi: *Vi var ikke lei oss over å forlate det iskalde stedet, vårt bosted i så mange triste og kjedelige måneder.* Under seilasene hjem døde den norske førstestyrmannen Jørgen Petersen, og legen Herluf Kløvstad døde like etter hjemkomsten.

På vei hjem dro de imidlertid først sørover og langs Barrieren, som de konstaterte hadde gått betydelig tilbake siden Ross' tid nesten 60 år tidligere, og de fant den bukten i isveggen som Roald Amundsen skulle komme til å bruke som havn og som han kalte Hvalbukten. Borchgrevinks ekspedisjon så imidlertid ingen hval der. Mens *Southern Cross* lå i bukten tok de turer med hundesleder innover isshelfen og satte en «lengst sør»-rekord. De kunne derved gi de første beskrivelsene av forholdene på Ross Ice Shelf for dem som skulle komme etter.

En del av de vitenskapelige prøvene og notatene ble ødelagt eller kom bort av uforklarlige grunner på vei tilbake til England, og dette, sammen med Borchgrevinks noe usympatiske personlighet, gjorde sitt til at ekspedisjonen ikke fikk full anerkjennelse. Men som de første til å overvintre på kontinentet viste de veien for alle som kom etter, og hundreårsjubileet blir markert på forskjellig vis både i Storbritannia, Norge og Australia.

Mer lesing:

Borchgrevink, Carsten E. 1901/1980: First on the Antarctic Continent. Med forord av Tore Gjelsvik. Faksimile Australian National University Press, Canberra.

Andre runde år

Selv om denne korte oversikten bare tar for seg 100 års jubileer, er faktisk 1997 og 1998 også merkeår for Roald Amundsen. Det er da 95 år siden *Gjøa*-ferden gjennom Nordvestpassasjen startet (1903), 85 år siden hans ekspedisjon kom tilbake fra Sydpolen (1912), 80 år siden *Maud*-ferden gjennom Nordøstpassasjen startet (1918), og 70 år siden han forsvant under flyvningen med *Latham* (1928). I tillegg er det 70 år siden Norge fikk overhøyet over Bouvetøya.

Norsk Polarinstitut jubilerer

Av Susan Barr

En forhenværende byråsjef i Justisdepartementets polaravdeling sa en gang over en jubileumskaffe på Polarinstitutet at det var så hyggelig å være tilknyttet instituttet, for der jubilerer de så ofte. For så vidt er det riktig at man kan diskutere når instituttet egentlig oppsto, men heldigvis slutter de fleste av de aktuelle årene på «8», og da blir det straks mer oversiktlig. I 1998 var det således mulig å feire enten 90-, 70- eller 50-årsjubileum for instituttet.

Det er riktig å si at den virksomheten som etter hvert førte frem til etableringen av Norsk Polarinstitut, hadde sin spede begynnelse så langt tilbake som i 1906. I dette året ledet Gunnar Isachsen, for prins Albert av Monaco, en topografisk og geologisk kartleggingsekspedisjon til Svalbard. Albert selv var oseanograf og tok seg av den sjøbaserte virksomheten. I 1907 ble ekspedisjonen gjentatt som en fortsettelse av

Rast under feltarbeidet i 1907. Adolf Hoel nummer to fra venstre. Foto: Norsk Polarinstitut.

den første, og her kom Adolf Hoel med som geolog. I tillegg var Hanna Dieset (senere Resvoll-Holmsen) med som botaniker. Hun var den første kvinnelige forsker på Svalbard.

I 1908 ble det for første gang en ren norsk ekspedisjon. Derved kan man i 1998 feire 90 års regelmessig norsk engasjement i vitenskapelig utforskning av Svalbard. Geologene Adolf Hoel og Gunnar Holmsen, med støtte fra Universitetet i Oslo og noen private kilder, sto for det vitenskapelige arbeidet, mens Fridtjof Nansens følgesvenn Hjalmar Johansen var med som assistent. I 1909 og 1910 var Gunnar Isachsen igjen leder, og nå trådte den norske stat inn for første gang som bidragsyter. Etter dette var Adolf Hoel leder hvert år, først sammen med en annen (Arve Staxrud eller Sverre Røvig), men fra 1919 alene. Staten bidro nå årlig (bortsett fra i 1915 og 1916) og som oftest med en betydelige del av finansieringen. Opplegget fulgte et årviss mønster med stort sett det samme mannskapet som om sommeren utførte feltarbeid fra innleid skute eller fra Marinens oppsynsskip *Farm*, og bearbeiding av observasjonene på kontoret i Oslo om vinteren. Kontoret ble etter hvert kjent som Svalbardkontoret, og Hoel ble en krumtapp i det meste av det som rørte seg av norske interesser i polarområdene. Ekspedisjonene til Svalbard kom til å bli kjent som De norske Statsunderstøttede Spitsbergen-ekspedisjoner.

Etter at Norge hadde overtatt overhøyheten over Svalbard den 14. august 1925, var det ikke mindre aktuelt enn før å ha en statstilknyttet institusjon til å fortsette de systematiske vitenskapelige undersøkelsene og kartleggingen av området. På Hoels forslag ble en proposisjon fremmet i Stortinget av Handelsdepartementet og det ble vedtatt å opprette Norges Svalbard- og Ishavsundersøkelser (NSIU) fra 1. mars 1928. Institusjonen ble sagt i Stortinget av å være en fortsettelse av de Svalbard-ekspedisjonene som hadde pågått allerede i en årrekke, og staben og arbeidet fortsatte som før. I den publiserte beretningen om ekspedisjonenes arbeid år for år er det faktisk ikke mulig å spore av teksten at det skjedde noen som helst forandring mellom 1927 og 1928, bortsett fra at navnebyttet nevnes.¹ Men allikevel betyr dette at Norsk Polarinstitut i 1998 kunne feire sitt 70-årsjubileum som statlig institusjon.

¹ Hoel, Adolf 1929: The Norwegian Svalbard Expeditions 1906-1926. Resultater av de norske statsunderstøttede Spitsbergenekspedisjoner. Det norske Videnskaps-akademi i Oslo.

Hoel, Adolf 1937: Report on the activities of Norges Svalbard- og Ishavsundersøkelser 1927-1936. NSIU Skrifter nr 73, Oslo.

I de første årene etter krigen deltok NSIUs ansatte i gjenoppbyggingsarbeid i Finnmark og på Svalbard, med Ander K. Orvin som fungerende direktør. Spørsmålet om oppbygging av et sterkere, mer internasjonalt, vitenskapelig anerkjent norsk polarinstitutt ble reist, bl.a. av den svenske glasiolog og professor i geografi Hans W:son Ahlmann. Han håpet med dette å fremme skandinavisk geofysisk forskning, samtidig som han mente det trengtes en sterkere motvekt til Sovjetunionen i det nærliggende Arktis.² Den norske regjeringen henvendte seg til en berømt nordmann i utlandet, den kjente oseanografen og polarforskeren Harald Ulrik Sverdrup, og spurte om han ville flytte tilbake til Norge for å bli direktør for et norsk polarinstitutt. Sverdrup hadde begynt sin polare karriere som vitenskapelig ansvarlig på Roald Amundsens *Maud*-ekspedisjon gjennom Nordøstpassasjen, og var nå professor ved University of California's Scripps Institution of Oceanography.

Sverdrup ble tiltrukket av den planlagte vitenskapelige utbyggingen av instituttet, i særdeleshet av den nye avdelingen for geofysikk og biologi. Han skulle komme til å bli skuffet over at Stortinget ikke fulgte opp med tilstrekkelige bevilgninger, men i hvert fall overtok han som direktør med godt mot. Det var i tillegg bestemt at ansvaret for Antarktis også skulle tillegges instituttet, og derfor ble navnet endret til Norsk Polarinstitutt den 1. mars 1948. Anders K. Orvin gikk tilbake til underdirektørstillingen. Således var det i 1998 også 50 år siden institusjonen Norsk Polarinstitutt ble etablert.

I enda en henseende kommer året 1998 til å stå som et merkeår for Norsk Polarinstitutt. For noen vil det markere en hyggelig milepel, for andre vil det alltid stå i vemodets skygge. Etter drøyt 90 års virksomhet med base i Oslo-området, blir instituttet fullstendig nedlagt der den 1. oktober 1998 og overført til nye, flotte lokaler og nye satsinger i Tromsø.

² Friedman, Robert Marc (udatert): Background to the Establishment of Norsk Polarinstitutt: Postwar Scientific and Political Agendas. The Northern Space working paper no. 2.

Johan Koren

Verdensberømt ute - glemte hjemme

Av Fridtjof Mehlum

I 1999 er det 120 år siden Johan Koren ble født i Fredrikstad (4.10.1879). Han døde i 1919, bare 39 år gammel. Koren deltok på flere reiser i arktiske og antarktiske strøk og foretok bl.a. zoologiske innsamlinger som er høyt verdsatt internasjonalt. Hans liv og virke er lite kjent her hjemme, og betegnende nok kalte Håkon Evjenth (1938) biografen om Koren for *Gutten som Norge glemte*. Koren opplevde mange farefulle hendelser under sine reiser. Han skrev også i et brev til vennen Hans Tho. L. Schaanning at «skjæbnen har været mere gavmild med eventyrlige begivenheter mot mig end andre dødelige» (Schaanning 1920; Brøgger & Jansen 1936).

Belgica-ekspedisjonen

Johan Korens første store reise begynte i 1897, da han deltok på den belgiske Antarktis-ekspedisjonen (1897-99) under ledelse av Adrien de Gerlache de Gomery. Belgierne hadde kjøpt den norske selfangeren *Patria* og døpt den om til *Belgica*. På denne ekspedisjonen var som kjent Roald Amundsen med som styrmann. For øvrig var en stor del av mannskapet norsk. Koren hadde nettopp fått svennebrev som tømmermann og tok som syttenåring hyre som jungmann ombord. Han var også interessert i zoologi og hadde tidlig lært seg å stoppe ut dyr og fugler. I ungdomsårene i Fredrikstad hadde han god kontakt med professor Robert Collert ved Universitetet i Oslo. Sine zoologiske kunnskaper fikk han bruk for under Antarktis-ekspedisjonen, og dagbøkene røper at han gjorde nøyaktige opptegnelser over dyrelivet under reisen.

Belgica kom til Antarktis via Ildlandet helt sør i Sør-Amerika. Skipet seilte langs kysten av Graham Land, og ekspedisjonen gjorde landing på flere av øyene på vei mot Bellingshausen Sea der de frøs inn i isen. Her overvintret den, og etter 13 måneders drift med isen kom ekspedi-

Johan Koren fotografert under Belgica-ekspedisjonen 1897-99.

sjonen løs i mars 1899. Da *Belgica* ankom Punta Arenas etter oppholdet i Antarktis deltok Koren sammen med noen av skipets forskere på en naturhistorisk ferd i de indre deler av Ildlandet. Ved hjemkomsten til Brussel ble både Koren og de andre ekspedisjonsdeltakerne tildelt den belgiske konges fortjenstmedalje av kong Leopold.

Pasvik og Novaja Semlja

Etter *Belgica*-ferden ble Koren ansatt som tegner ved Zoologisk museum i Oslo og samlet også endel materiale i felten for museet. Koren var likevel for mye friluftsmann til å kunne trives med en tegnerjobb. I år 1900 bestemte han seg derfor, sammen med sin venn Hans Tho. L. Schaanning, for å flytte til Pasvik i Finnmark for å leve av fangst og salg av dyre- og fugleskinn til museer rundt omkring i Europa. De bygde en stue, *Noatun*, ved Hestefoss, rett ved grensen til Russland.

Sommeren 1902 dro Koren sammen med Schaanning og astrono-

men H. Riddervold på en overvintringsekspedisjon til Kapp Stolbovoi på Novaja Semlja for å studere nordlyset og gjøre andre geofysiske undersøkelser. Ved ankomsten til Pilzbukta opplevde ekspedisjonen et dramatisk forlis, men omstendighetene omkring dette er uklare. Schaanning (1920) antyder at de drev til havs på to sammensurrete tømmerstokker. Ved siden av å assistere Riddervold drev Koren og Schaanning med fangst og innsamling av zoologisk materiale. Neste sommer dro de sørover til Oslo for å selge fangsten. Våren 1904 dro de tilbake til Pasvik der de arbeidet i tre nye år. Herfra dro de også på lange turer innover i Russland, bl.a. til Karelen. Sommeren 1905 oppholdt de seg på Fiskerhalvøya på Murmansk-kysten. Koren og Schaanning skaffet til veie mye ny viten om dyrelivet, spesielt fuglelivet, i disse traktene og var pionerer innenfor nordkalottens ornitologi. Opplevelsene fra tiden i Pasvik og på Novaja Semlja har Schaanning skildret i sin bok *Jægerlig Nordpaa* (1916).

Forlis på Crozet-øyene

Koren søkte større utfordringer og begynte så å legge planer om å starte innsamling av fugl og pattedyr i Nordøst-Sibir for salg til nord-amerikanske museer og samlinger. Først måtte han skaffe seg nok penger til å komme seg til Beringstredet for deretter å jobbe seg vestover langs den sibirske ishavskysten. I 1906 reiste han fra Pasvik. Han fikk hyre som zoolog på skipsreder Henrik Johan Bulls ekspedisjon til Kerguelen i Sør-Ishavet med skuta *Cathrine*. Bull var tidligere kjent fra ferden med *Antarctic*, hvor han og bl.a. Carsten Borchgrevink og Leonard Kristensen var de første som gjennomførte landstigning på det antarktiske kontinent (Kapp Adare 24. januar 1895). Formålet med *Cathrine*-ekspedisjonen var fangst av elefantsel på Kerguelen og deretter pelselfangst på Doughertyøya, som senere viste seg ikke å eksistere.

Den 4. desember 1906, opplevde *Cathrine*-ekspedisjonen et dramatisk forlis, som førte til et ufrivillig opphold på øyene i tre måneder. Evjenth beskriver det i detalj i sin bok om Koren. Bull (1907) har også beskrevet forliset og oppholdet på Crozet-øyene i en lite kjent artikkel. Ekspedisjonen stoppet opp på Crozet-øyene, der det var rike forekomster av elefantsel. Etter en ukes fangst i Amerikanerbukta brøt det ut en kraftig storm med høy sjø som til slutt førte til at ankerkjettingen røk og skipet ble knust mot skjærene ved land. Alle 14 mann ble berget ved

å gå i de to livbåtene, men de hadde verken mat eller hus da de kom på land. Da stormen stilnet, fikk de samlet opp vrakgods og en god del proviant, men en del av maten var forurenset av selolje og parafin. Karene bygde et lite hus av vrakgods og samlet et stort lager av ved. Koren hjalp til med husbyggingen, men overtok etterhvert ansvaret for å skaffe fersk mat, som besto av både selkjøtt og sjøfugl.

Siden Crozet-øyene lå utenfor vanlige skipsruter, anså ekspedisjonen det for lite sannsynlig at den skulle bli reddet av forbipasserende skip. Derfor ble det besluttet at kaptein Ree sammen med to av mannskapet skulle ta den ene livbåten, som ble ombygget, og seile mot Australia eller Afrika for å skaffe unnsetning til ekspedisjonen. Livbåten *Håpet* dro av gårde 11. januar 1907. Utrolig nok ble folkene ombord etter mange strabaser plukket opp av fullriggeren *De Ruyter* og fraktet til Hobart i Australia. Herfra ble det gitt melding til passasjerbåten *Turakina* slik at den på vei fra Cape Town til Australia kunne hente ekspedisjonen fra Crozet-øyene. Ekspedisjonen fikk en lykkelig slutt, og etter fjorten dager var den fremme i Hobart.

Til Øst-Sibir

Koren ble i Australia og tok jobb på en eukalyptusfabrikk nord for Melbourne for å tjene penger til realiseringen av fangstturen til Øst-Sibir. Han brukte fritiden til å gjøre seg kjent med det australske dyrelivet. Senere tok han jobb i en sølvgruve i Broken Hill lenger inne i landet, der lønnen var bedre enn på eukalyptusfabrikken. I mars 1908 dro han så med båt til Japan sammen med sin gode venn fra *Cathrine*-ekspedisjonen, Hjalmar Jensen. Etter en måneds ventetid i Japan kom de seg til Petropaulovsk på kysten av Kamtsjatka, hvor de måtte vente enda en måned før de dro videre nordover med den norske fiskebåten *Varg*. I begynnelsen av juli kom de frem til Anadyr-bukta, der de ble satt i land og begynte med å samle inn fugleskinn. Her skulle de oppleve enda en båtulykke som endte med at Hjalmar Jensen druknet (Koren 1909). De hadde bestemt seg for å etablere leir for vinteren på nordsiden av Anadyrfloden, og under den 3dje og siste turen over elva blåste det opp slik at de fikk problemer med den overlessete elvebåten. De kastet ut lasten og snudde båten på hodet. Da de ikke klarte å få den på rett kjøll igjen måtte de komme seg opp på hvelvet. På grunn av kulden mistet de kraften i fingrene og hadde vanskeligheter med å holde seg fast. Etter fem timer slapp Jensen taket og Koren klarte ikke å få

ham opp på hvelvet igjen. Tre timer senere ble Koren plukket opp av noen tsjuktsjere som var ute i en av sine tradisjonelle skinnbåter. Koren mistet både sin kamerat og mye verdifullt utstyr, men han reddet de zoologiske samlingene. Han innså at han måtte oppgi overvintringen og fikk tsjuktsjerne til å frakte seg ut til en amerikansk gullgruvestasjon. Derfra fikk han senere skyss med en liten handelsskonnert over til Nome i Alaska for å tilbringe vinteren der.

I Nome livnærte han seg først med utstopping av jakttrofeer og dro på jaktturer i omegnen. Utpå senvinteren tok han arbeid i gullgruvene. I Juni 1909 utrustet han så en slede- og kanoekspedisjon med seg selv som eneste deltaker, og ble fraktet over til Østkapp på Tsjuktsjer-halvøya av en liten skonnert, *Teddy Bear*. Et av hovedformålene med ekspedisjonen var å samle inn eksemplarer av den svært sjeldne vade-fuglen skjesnipa som han ville selge til amerikanske museer og private samlere. Han dro vestover langs kysten på nordsiden av Tsjuktsjer-halvøya og nådde så langt vest som til det lille stedet Kap Wankarem og Kolyuchin-bukta. Han lyktes i å samle inn både skjesnipa og et stort antall andre fuglearter (Koren 1910). Etter tilbakekomsten til Nome dro Koren sørover med samlingene sine. Han dro først til Seattle og senere over til Østkysten. I Lancaster, Massachusetts besøkte han millionæren John E. Thayer, som var verdens største private samler av fugler og hadde sitt eget private zoologiske museum. Thayer var svært interessert i å få nytt materiale fra Øst-Sibir og ville støtte Koren med å gjennomføre en ny ekspedisjon dit. Våren 1910 kjøpte Koren motor-kutteren *Alva* i Seattle som han omdøpte til *Kittiwake*. Han fikk med seg tre andre nordmenn, Ragnvald Rasmussen, Samuel Gjæver og Arthur Nordahl. Da de kom til Østkapp utpå sommeren viste det seg at isforholdene gjorde det umulig å komme videre nordvestover mot Wrangeløya som de hadde planlagt. Likevel oppnådde ekspedisjonen å få tak i både egg og unger av skjesnipa. En annen ornitologisk sensasjon var at de fikk fatt i et skinn av beringterne, som ornitologene hadde antatt hadde vært utdødd i 15 år.

Overvintringer i Kolyma

På høsten dro *Kittiwake* til Nome, og gjennom vinteren drev Koren fiske langs kysten av Alaska. Sommeren 1911 dro han igjen ut med *Kittiwake*, denne gangen med Martin Widding og Oskar Gundersen som mannskap. Både Evjenth (1938) og Priesley (1914), såvel om Koren

(1914) selv, har beskrevet denne ekspedisjonen. Kursen ble satt mot Wrangeløya, men nord for Sibir-kysten møtte de iskanten og måtte gi opp dette målet. De gikk i stedet langs kysten, og da de kom til deltaet til Kolyma-elva bestemte de seg for å overvintre ved Nishne Kolymsk 750 km oppe i elva. Vinteren brukte de til å fange forskjellige arter av pelsdyr. Kulden er streng i disse strøkene, og Koren målte temperaturen ned til $-64,5^{\circ}\text{C}$. Han forfrøs da også hendene og måtte amputere flere fingre. Da isløsningen kom utpå våren tok isen med seg *Kittiwake* nedover elva. Etter en strevsom tid og spenning om båten ville klare seg mot ispresset, klarte mannskapet til slutt å få kastet anker i en isfri bukt ved munningen av elva.

Allerede i slutten av juni 1912 begynte ekspedisjonen tilbaketuren langs kysten av Nordøst-Sibir til Nome. Bensintanken var blitt skadet under isløsningen, så de var nødt til å bruke seil for å komme seg frem. Også denne ferden ble dramatisk. I en bukt nær Kapp Serdtse-Kamen led *Kittiwake* og en amerikansk handelsskonnert *Morris* regelrett skibbrudd og ble skrudd opp mot en fjellvegg. Mannskapet lyktes i å berge det meste av provianten og Korens dyrebare samlinger. Han gjemte hovedmengden av samlingene i en ur i en fjellside, og tok med seg bare det aller mest verdifulle. Ferden gikk så med to småbåter langs kysten østover. Koren og to mann fra *Morris* kom frem til Østkapp og satte avgårde for å seile over Beringstredet, mens de to andre norske karene ble igjen i en tsjuksjer-leir på kysten av Øst-Sibir. Koren og hans følgesvenner kom seg i land på den ubebodde øya Great Diomed Island i begynnelsen av november. Her bygde de seg en hytte og levde av hvalross til de i slutten av februar 1913 kom seg over til Little Diomed Island som var bebodd av eskimoer. Herfra dro Koren med hundespenn over til fastlandet i Alaska. Senere kom han tilbake til Øst-Sibir med et amerikansk oppsynsskip og hentet sine to kolleger, samtidig som han fikk reddet samlingene sine på Kapp Serdtse-Kamen.

Etter tilbakekomsten til Nome dro Koren igjen sørover med samlingene. I Amerika vakte samlingene stor oppsikt. I 1914 ble resultatene fra ekspedisjonen publisert i to avhandlinger i *Proceedings of the New England Zoological Club* (Thayer & Bangs 1914; Allen 1914). En rekke nye arter og underarter av pattedyr og fugler fra ekspedisjonen ble beskrevet.

På grunn av sin nyvunne berømmethet hadde Koren ingen vanskeligheter med å utstyre en ny ekspedisjon til Kolyma i 1914 for å drive byttehandel med de innfødte og samle pattedyr og fugler. Han bygget

et nytt skip i Seattle, motorskonnerten *Eagle*, og dro avgårde med sitt mannskap på sju i begynnelsen av juni. Han ankom Kolyma etter en problemfri seilas. Ved det lille stedet Nishne Kolymsk, der ekspedisjonen skulle overvintre, ble skipet satt på land for ikke å bli tatt av flommen neste vår. Ekspedisjonsdeltakerne ble innlosjert i et par hytter og drev meget aktivt med innsamling av fossiler, zoologisk materiale og pelsverk gjennom høsten, vinteren og våren. Det ble gjennomført lange ekskursjoner til indre deler av Kolyma-regionen. I juli 1915 dro Eagle tilbake til Amerika med alle ekspedisjonsdeltakerne unntatt Koren. Han ble igjen for å fortsette arbeidet med fangst og handel.

Koren ble i Kolyma til sommeren 1917, da han planla å dra tilbake til Alaska for å selge pelsverk. Han lot samlingene av fugler og småpattedyr bli igjen i Nishne Kolymsk og dro med dampskip til Vladivostok. På grunn av eksportforbud på pelsverk måtte han droppe planen om å dra til Amerika og i stedet selge pelsene i Vladivostok. Her tok han arbeid i et skinnkompani og ble våren 1918 med på en fangstekspedisjon som skulle ta seg over land til Kolyma-regionen. Ved tilbakekomsten til Vladivostok i februar 1919 måtte Koren legges inn på sykehus med spanskesyken. Kort tid etter, den 3. mars, døde han.

Neste vinter (1919-1920) overvintret Roald Amundsens *Maud*-ekspedisjon nær Kolyma-deltaet. Her fikk Amundsen høre om Korens etterlatte samlinger, samt at han var gift i Nishne Kolymsk og at hans enke fortsatt levde der. Han sendte to av sine menn til Nishne Kolymsk i mai 1920 for å kjøpe samlingene, og fikk dem med seg tilbake til Norge der han donerte dem til Universitetet i Oslo (Amundsen 1921). Fuglesamlingene ble bearbeidet av Schaanning og resultatene publisert i 1954 (Schaanning 1954). Samlingene inkluderte en ny ornitologisk sensasjon. Koren hadde som den første i verden kommet over reiret og eggene til sibirsnipa nær munningen av Kolyma. Korens utforskning av fuglelivet i Nordøst-Sibir er behørig omtalt i standardverket om fuglelivet i området (Portenko 1981). Småpattedyrsamlingene ble liggende ubearbeidet enda lenger og ble først publisert i 1995 (Mehlum & Potapov 1995).

Selv om Johan Koren fikk et relativt kort liv, rakk han å oppleve meget på sine mange reiser til fjerne strøk. Han var nok en «tøffing» som ikke var redd for farefulle ekspedisjoner.

Litteratur:

- Allen, G. M. 1914: Notes on the birds and mammals of the arctic coast of East Siberia. *Mammals. Proc. New England Zool. Club* 5, 49-66.
- Amundsen, R. 1921: *Nordostpassagen. Maudfærden langs Asiens kyst*. Gyldendal. Kristiania.
- Brøgger, A. W. & Jansen, E. 1936: *Norsk biografisk leksikon, bind VII*. Aschehoug. Oslo.
- Bull, H. J. 1907: «Christmas House»: The adventures of a shipwrecked crew. *Pall Mall Magazine XL*, no. 176, 689-706.
- Evjenth, H. 1938: *Gutten som Norge glemte*. Gyldendal, Oslo.
- Koren, Johan 1909: Blandt Tschuckterlandets beboere. *Norsk geogr. selskaps årsbok XX*, 18-25.
- Koren, J. 1910: Collecting on Tchonkotsk Peninsula. *Warbler* 6, 2-16.
- Koren, J. 1914: Fra det nordøstlige Sibirien. *Naturen* 1914, 186-190.
- Mehlum, F. & Potapov, V. 1995: Small mammals from the Koren Arctic Expedition to the Kolyma River, northeast Siberia 1914-1918. *Polar Research* 14, 1-14.
- Portenko, L. A. 1981: *Birds of the Chukchi Peninsula and Wrangel Island. Vol. 1*. American Publishing Co. New Delhi.
- Priestley, W. E. 1914: A naturalist in the Arctic. *The Wide World Magazine* 34, 31-37.
- Schaanning, H. T. L. 1916: *Jægerliv Nordpaa*. Cammermeyer. Kristiania.
- Schaanning, H. T. L. 1920: Johan Koren 1879-1919. *Norsk Jæger og Fiskerforenings Tidsskrift* 1920, 1-25.
- Schaanning, H. T. L. 1954: A contribution to the Ornithology of Eastern Siberia. *Medd. Zool. Mus. Oslo* no. 60. *Nytt Magazin for Zoologi* 2, 91-115.
- Thayer, J. E. & Bangs, O. 1914: Notes on the birds and mammals of the arctic coast of East Siberia. *Birds. Proc. New England Zool. Club* 5, 1-48.

Skulpturene av Roald Amundsen

Av Lars Gunnar Aanensen

På fem steder i verden står det identiske byster av Roald Amundsen.

Skulpturenes historie er enestående. Tidligere sjefsnavigatør i SAS, Einar Sverre Pedersen, fant originalen nærmest ved en tilfeldighet. På sine flyginger til Alaska og Seattle ble han venn med flygeren Bob Stevens. Det som førte dem sammen, var felles interesse for hundekjøring og flyhistorie fra polare strøk. Bob bosatte seg i Seattle og her var han ofte i antikvarier på jakt etter flylitteratur. I et av antikvariarene ble han oppmerksom på en stor gipsfigur som han syntes han kjente igjen, og under et besøk i Seattle foreslo Bob at Einar skulle bli med for å se på den. Pedersen så med en gang at det var Roald Amundsen; men for å være helt sikre tørket de støvet av den, og fant navnene Roald Amundsen og Alonzo Lewis risset inn i den.

De fikk nå vite at da Roald Amundsen i 1921 var i Seattle med polarskuta *Maud*, hadde en gruppe nordmenn gitt den kjente kunstneren Lewis i oppdrag å lage en gipsmodell av deres polarhelt. Modellen ble aldri støpt. Da Lewis døde noen år senere ble boet kjøpt av en antikvitetshandler. Han fant heller ikke noen kjøper til bysten, og den ble stuert bort i et bakrom. Der ble den stående til Bob Stevens og Pedersen oppdaget den i 1975. Det var 54 år etter at den var laget.

Einar Sverre Pedersen har hele sitt liv vært en beundrer av Roald Amundsen, og nå mente han at denne bysten burde settes opp på steder på kloden som var forbundet med Amundsens bragder.

Det ble til at Bob kjøpte gipsmodellen, og Pedersen ordnet frakt til Norge der det ble støpt to byster i bronse hos Kristiania Kunst- og Metalstøperi. Gipsbysten ble senere kjøpt av Pedersen.

Ny-Ålesund 1976

Den 11. mai 1926 startet Roald Amundsen fra Ny-Ålesund på Svalbard på sin flukt mot Nordpolen med luftskipet *Norge*. På 50-årsdagen, 11. mai 1976, ble den første bysten avduket i Ny-Ålesund av Helge Ingstad. En forsamling der selvfølgelig initiativtageren Einar Sverre

Pedersen, hans kone Ingrid, Ivar Ytreland og flykaptein Bob Stevens som representerte USA, var til stede (se *Polarboken 1975-1976*, s. 9-11).

Nome i Alaska 1976

Den 14. mai 1926 landet luftskipet *Norge* i Teller i Alaska etter en vellykket tur over Polhavet. Nome er nærmeste by til Teller, og byste nummer to ble plassert der til minne om den ferden.

Bysten i Nome ble avduket på Alaska-dagen* 18. oktober 1976 av Erna Rasmussen, konen til borgermesteren i Nome. Fru Rasmussen som var født i Sandnes, opptrådte i bunad og kastet glans over begivenheten. Det var møtt frem en stor forsamling av innbudte, pressefolk og tilskuere.

Nome var forøvrig et «treffpunkt» i Amundsens polarferder. Det var hit han kom med *Gjøa* den 31. august 1906 i innspurten på Nordvestpassasjen. Det var også hit *Maud* kom i august 1920. Roald Amundsen hadde med dette gjennomført både Nordvest- og Nordøstpassasjen.

Mens midlene til bysten i Ny-Ålesund var samlet inn i Norge av den initiativrike Ivar Ytreland, hadde Bob Stevens samlet midler og fått hjelp av «Sons of Norway» og amerikanske flyselskaper til bysten i Nome.

Hobart på Tasmania 1988

Pedersen ruget på sin idé om å få satt opp en byste på Sydpolen og da helst i forbindelse med 75-årsjubileet for Roald Amundsens erobring av Sydpolen.

Pedersen bekostet støpningen av en ny byste. Men det viste seg å være så store vanskeligheter med å få den til Sydpolen at han valgte å plassere den i Hobart på Tasmania. Det var den første havn Roald Amundsen anløp med *Fram*, og det var herfra han kunne fortelle verden at Sydpolen var erobret 14. desember 1911.

De fremmøtte fra Norge som skulle være med på avdukingen, tok inn på Hadleys Hotel i Hobart. Her var det at Roald Amundsen i 1912 kom inn i resepsjonen og fikk tildelt hotellets dårligste rom. Amundsen så ikke mye representativ ut i sine sjømannsklær som var brukt i et par

* Alaska-dagen feires for å minnes at USA kjøpte Alaska av russerne (7,2 mill. dollar). Den 18. oktober 1867 skjedde den offisielle overtagelsen med flaggheising i byen Sitka.

år. Men neste dag da hotellet ble klar over hvilken kar de hadde fått som gjest, ble han straks flyttet til hotellets flotteste rom.

Den 8. mars 1988, på dagen 76 år etter at Amundsen sendte sine telegrammer, ble bysten avduket av Helge Ingstad i lokalene til Antarctic Division i Richmond, en forstad til Hobart. En rekke prominente gjester med Minister for Construction Peter Hodgman i spissen var til stede. Der var også en norsk koloni som inviterte Pedersen og alle fra Norge på en fest om kvelden. Og hovedretten var norsk oppdrettslaks fra laksefarmen i Hobart. Minister Hodgman holdt en tale og minnet om at forbindelsen med Norge hadde gitt seg utslag i lakseoppdrett i Tasmania.

På 80-årsdagen, den 14. desember 1991, ble det på sokkelen plassert en minneplate om erobringen av Sydpolen, hvem som hadde laget bysten og om Einar Sverre Pedersen som fikk bysten til Hobart. De første linjene på minneplaten lyder:

ROALD AMUNDSEN, 1872 - 1928
Norwegian naval captain and polar explorer,
who lead the first expedition
to reach the South Pole on 14 december 1911.

Tromsø 1994

I januar 1994 fikk Pedersen en henvendelse fra Polarmuseet i Tromsø om å få låne gipsmodellen. De ville støpe en byste som skulle avdukes i forbindelse med 200-års jubileet for Tromsø by.

Siden Tromsø hadde vært utgangspunkt for flere av Amundsens reiser sa Pedersen ja til dette. Flere støperier ble kontaktet, og igjen var det Kristiania Kunst- og Metalstøperi som kom med det beste tilbudet, spesielt hvis det ble laget to samtidig.

Bysten ble satt på en solid granitt sokkel foran Polarmuseet i Tromsø og ble avduket den 18. juni 1994. Denne dato var ikke tilfeldig valgt. Det var den 18. juni 1928 at Roald Amundsen tok av med flybåten *Latham* fra Tromsø for å lete etter Umberto Nobile. Flyet falt ned på veien til Spitsbergen og alle ombord omkom.

Gjoa Haven (Gjøahavn) 1996

At det ble en rimelig pris ved å støpe to byster på en gang, passet Pedersen meget bra fordi han lenge hadde gått med planer om å få

Roald Amundsen-bysten foran Polarmuseet i Tromsø. Ved siden av står forfatteren. Utenom giveren Einar Sverre Pedersen er det bare forfatteren som har sett alle fem bystene.

plassert en byste i Gjøahavn. Den lille vika i Petersens bukt har senere blitt døpt til Gjoa Haven fordi *Gjøa* lå her i nesten to år, fra 12. september 1903 til 13. august 1905. I denne tiden utførte Amundsen og hans mannskap, i alt syv mann, viktige vitenskapelige observasjoner og undersøkelser. Den magnetiske nordpol ble bestemt, flere øyer kartlagt og etnografiske studier av flere ukjente eskimostammer ble foretatt.

Det bød på store vanskeligheter å få transportert den store bysten. Men så ble det en løsning. Hans venn, den kanadiske konsulen Ron Sheardown i Anchorage hadde et fly i Polen som skulle til Alaska og som kunne mellomlande i Gjoa Haven. Det hadde også kapasitet til å ta med seg den tunge bysten. Bysten ble lastet inn på Fornebu, deretter fløyet til Trondheim, Tromsø og Longyearbyen. Derfra direkte til Gjoa Haven, hvor ordføreren og en representant for Royal Canadian Mounted Police tok i mot bysten. Den siste var skeptisk, og han tok imot den med den største motvilje. Grunnen var at han trodde den hule bysten var pakket full av narkotika eller brennevin. Gjoa Haven er tørrlagt. Imidlertid ble det hele ordnet, og lokalbefolkningen jublet.

Den 13. august 1996, på 91-årsdagen for Roald Amundsens avreise

Fra avdukningen i Gjoa Haven. Giveren, Einar Sverre Pedersen, holder dagens tale. Til venstre på bildet står ordføreren og til høyre tolken.

Den norske konsulen i Alaska, Anton Zahl Meyer, har foretatt avdukningen og overrekker et maleri av Roald Amundsen til ordføreren i Gjoa Haven.

fra Gjøahavn, ble den femte og siste bysten avduket. Einar Sverre Pedersen inviterte meg til å være tilstede ved begivenheten – og det ble en av mine største opplevelser. Dagen opprant med herlig vær, nesten sommerlig og isfritt. Dette i motsetning til Amundsen som på avreisedagen hadde tett tåke, sterk motvind og isproblemer. Avdukingen foregikk i Gjøa Haven Town Hall, auditoriet (rådhuset) med ordføreren som vert og 200 av stedets innbyggere som publikum. Det var ikke småtterier når hele bygda bare huset 900 sjeler.

Ordføreren ønsket velkommen på Netsilik-stammens fargerike sprog, og alt ble oversatt til engelsk. Deretter holdt Pedersen en kort tale. Han omtalte den vellykkede erobringen av Nordvestpassasjen og nevnte at Amundsen hadde funnet oppholdet i Gjøa Haven både utbytterikt og hyggelig. Setning for setning ble oversatt til Netsiliks.

Bysten ble så avduket av den norske konsulen i Alaska, Anton Zahl Meyer. Bysten var tildekket av soveposer fra Alaska soveposefabrikk utenfor Trondheim, og jubelen var stor da Zahl Meyer trakk soveposene av og den store bysten ble synlig. Han holdt så en utmerket tale og overrakte ordføreren et maleri av Roald Amundsen og et stort foto av *Gjøa* der den ligger på Sjøfartsmuseet i Oslo. Skolen fikk et stort norsk flagg som for anledningen var hengt opp på veggen bak podiet. Stedets hotell, oppkalt etter Amundsen, fikk et mindre maleri av Amundsen samt et norsk flagg i ramme.

Jeg hilste fra Sjøfartsmuseet i Oslo og overrakte ordføreren en flaske-skute av *Gjøa* og en Gjøa-T-skjorte. Videre overrakte jeg en stor reproduksjon av Hans Heyerdahls maleri Jordbærpiken – en gave fra Lillehammer kunstsamlinger som har originalen. Et foto fra Gjøa-ekspedisjonen viste nemlig at et avtrykk av dette maleriet var en del av interiøret ombord – en slags forankring i hjemlandet.

Til slutt var det fest for alle i Town Hall, blant annet med oppvisning i tradisjonell trommedans. Et helt arbeid var det resten av kvelden å passe på at bysten ikke veltet da eskimobarn skulle opp bl.a. for å måle nesen til Roald Amundsen. En del av dem mente at de var etterkommere av erobreren av Nordvestpassasjen.

Godt å vite at fem medlemmer fra Norsk Polarklubb var tilstede.

Helt sentralt har Einar Sverre Pedersen stått i arbeidet med å få plassert de fem bystene av Roald Amundsen rundt på kloden. Han har vært initiativtakeren og arbeidshesten. To av bystene har han selv betalt. Selv poengterer han sterkt at han har hatt mange støttespillere som har hjulpet til med transporter og innsamling av midler.

Teater-turnéen på Svalbard 1948

Av Frank Robert

Våren 1948 hadde sang-lystspillet *To og to er tre* stor suksess på daværende Carl Johan Teater i Oslo. På ettersommeren dro vi på turné med stykket. Skuespillerne var Randi Brønne, Vessa Carlsen, Fridtjof Mjøen og Frank Robert. Vi dro rett nordover og spilte i Troms og Finnmark. Finnmark var ennå ikke gjenoppbygget etter krigen, så vi spilte på de mest primitive scener – halvveis ute og halvveis inne. Vi møtte en vennlighet, hjelpsomhet og hjertelighet som vi aldri siden har glemt. Vi følte at vi gjorde en god jobb der på den tiden. At man trengte litt lyst-teater der i en ellers tøff tid forsto vi.

Det var vår driftige turnéleder Randi Brønne som fikk den lyse ideen at vi skulle forsøke å komme oss til Svalbard. Men det var ikke lett. Det var ikke bare å reise til Svalbard på den tiden. Man måtte være invitert av Store Norske Spitsbergen Kulkompani. Etter utrolig mye forarbeid fikk vi det til. I august 1948 gikk vi om bord i kullbåten *Inger En* og la ut fra Hammerfest med våre flotte kulisser, kostymer og oss selv glade og forventningsfulle. Jeg tror båtturen tok 2-3 døgn.

Overingeniør Brodtkorp var i utgangspunktet svært skeptisk til dette på den tid uvanlige foretagendet. Han mente det forstyrret arbeidsroen og rytmen i det velsmurte lille samfunnet. Et fremmedelement liksom. Men når vi først var der, var det bare vennlighet og elskverdighet fra ham.

Fremme i Longyearbyen lastet vi alt over i en jeep. Veien var heller dårlig – jeg synes å huske at vi kjørte oppover i en grunn elv (?). Det var nylig bygget et samfunnshus med scene, som vi spilte i.

Det var jo skiftarbeid i gruvene, så vi ble bedt om å spille både om aftenen og morgenen så alle skulle få anledning til å se teater om de ønsket det. Og de ønsket – vi spilte tre eller fire forestillinger. Det bodde ca. 700 mennesker der da, nesten bare menn, så jentene våre gjorde kolossal lykke.

Men det ble mer. Sysselmann Balstad ville vi skulle reise til Kings Bay og spille der, så vi ble med skøyta *Syssla* nordover. Det ble en ny stor opplevelse. Husker jeg riktig var det ikke skiftarbeid der. Det bodde ca. 200 mennesker der da, og «alle» kom som det heter. Vi gjorde det

kunststykke å selge ca. 400 billetter (a kr 5,-). Forklaringen kommer her: Etter en sammenkomst den første dagen ble vi spurt om vi ikke kunne lage en forestilling til. Vi sa ja.

Neste dag satte vi sammen en kabaret med stoff vi hadde fra våre respektive teatre i Oslo. En av stedets unge damer medvirket også, den unge danske Karen Warming som både sang og leste. Den røslige hundepasser og altnuligmann Kleve var også med, og begge gjorde formidabel lykke.

Vi bodde i den gamle villaen, Nordpolhotellet, som også Roald Amundsen og andre storheter har bodd i. Vi husker godt det særpregete huset som rommet så meget fin historie.

Det ble noen fine dager i Ny-Ålesund mens vi ventet på skyss til fastlandet. Vi tok turen i omegnen, ruslet på handelsbua – het ikke handelsmannen Wallenström tro, og het ikke overingeniøren Grønlie?

Men alle ting har en ende. Kullbåten, *Inger Tre* denne gang, tok oss med til fastlandet. Vi var fulle av opplevelser som skulle bli til rike minner resten av livet. Dette var i slutten av august 1948. De spøkte med oss og sa at fikk vi ikke være med siste båt, så vi måtte bli der til våren. Men slik gikk det ikke dessverre. Det ble ikke noen overvint-ring.

Jeg tar avdøde kollega Mjøen med og undertegner.

*Randi Brønne, Vessa Carlsen, Fridtjof Mjøen og Frank Robert
Svalbard-turnéen 1948*

Jeg opplevde Svalbard-turnéen

Av Herman Ziegler

Sommeren 1948 var jeg for annen gang på vei til Svalbard for å være verkslege i Longyearbyen. I Hammerfest gikk min kone og jeg ombord i kullbåten *D/S Askeladden*. Båten hadde tre midskipslugarer, kapteinens, rederens som vi fikk, og den siste som fire skuespillere fra Oslo fikk.

I Hammerfest var jeg på apoteket og fikk en flaske av den dyrebare drikk som kaltes «Sykebrennevin» (Eu de Vie). Det var skikk at legen som skulle opp til Svalbard spanderte litt sykebrennevin på skipper og eventuelle hyggelige medpassasjerer. Og hyggelige medpassasjerer hadde vi – fire skuespillere. De skulle opp og spre glede med sin kunst. Og møtet med dem har vi gjemt blant våre beste minner fra Svalbard.

På Nordishavets ruggende bølger fikk vi i midskipslugarene en hyggelig aften i skipets salong, og fant hverandre over et glass av styrkedrikken. Min kone, skipperen og jeg gikk til køys i betimelig tid.

Neste morgenen fortsatte vi seks å utveksle opplevelser. Min kone og jeg hadde mye å fortelle om året før i Longyearbyen, og skuespillerne hadde et vell av interessant og morsomt stoff fra sin kunstner tid å øse av. Så det ble en berikende dag vi hadde sammen.

Da kvelden kom ville vi ta resten av styrkedrikken. Det var en halv flaske igjen. Men flasken som min kone hadde satt i skapet i salongen var vekk. Vel, vi regnet med at de fire skuespillerne hadde kost seg med resten etter at vi hadde gått. Men det var ikke tilfelle, ingen visste hvor den var blitt av.

På slike gamle båter tar visst draugen seg en tur ombord av og til for å se om det er noe å finne. I dette tilfellet var nok draugen mannskap ombord, og vi fikk høre at det ikke var første gang at sterke saker var blitt borte. Båten ble derfor oftest kaldt *Flaskeladden*.

Etter tre døgn var vi i Longyearbyen. Plassen ved kaia var opptatt så vi måtte forlate båten i en liten motorbåt. *Askeladden* var i ballast og det var langt ned til motorbåten. Noen leder var det ikke ombord i *Askeladden*, så en svær gammel trestige ble hengt ned langs skipsiden. En etter en ga vi oss i vei nedover lederen, flere ganske bleke av den vågsomme ferden. Noen også med bevende ansikts trekk. Men Frank Robert bevet ikke. Som en scenevant sjøfarer entret han ned stigen og plystret muntert.

Alle kom trygt i land, og videre over elva med jeepen. Vannet var ikke høyere enn at det gikk bra. Teaterforestillingene ble hundre prosent vellykkede. I Longyearbyen var det 748 overvintre, hvorav 28 kvinner. Altså 25 mann pr. kvinne. Særlig de to kvinnelige artistene gjorde lykke.

Og for min kone og meg ble dagene i Longyearbyen like fulle av opplevelser som dagene ombord i *Flaskeladden*.

Longyear City Hospital

Del 7, 1919 - 1921

Av Øyvind Leivestad

Sommeren 1919 ble verkslege Nils Lønningdal avløst av den eldste av alle verkslegene, den 52 år gamle Olav Peter Lie. Han var født i Sarpsborg der faren var telegrafbestyrer. Han studerte i Kristiania og var ferdig lege i 1896. Ti år senere, etter å ha arbeidet i Innherred SH, Østre Slidre, Etnedalen, Sør Aurdal og Nord-Aurdal tok han også tannlegeeksamen. Deretter finner vi han igjen som lege i Nord-Aurdal, Froland og fra 1914 på Dikemark Sinnsykeasyl.

Året etter medisinsk embetseksamen giftet han seg med sin Thora fra Vardal og fikk tre døtre. Gudrun, den yngste, var bare 11 år da moren døde i 1917. Hun ble min kontakt med denne familien, 14 år etter farens død. Men det skal vi komme tilbake til.

Hva får en 52 år gammel psykiater og tannlege til å søke en legestilling på Svalbard? Svaret gir han selv i sine memoarer mange år senere:

Dr. Holm, sjef for Dikemark sykehus skulle snart gå av og hadde utpekt Dr. Lie som sin etterfølger. En dag blir Dr. Lie oppringt av Direktør Bay i *Store Norske Kullkompani*. Sykehusstillingen på Spitsbergen var ledig, og en lege hadde innfunnet seg på kontoret og meldt seg som liebhaver. Man hadde forstått legen slik, at han hadde en midlertidig stilling ved asylet. Om jeg kunne anbefale ham? Jeg svarte at det forholdt seg riktig at nevnte lege tilhørte asylet, men ikke som lege, men som pasient (rømt og ettersøkt av politiet).

Noen dager etter fikk Dr. Lie igjen en telefon fra SNSK. En ingeniør som kjente ham ivret for at han skulle overta posten. «Å reise til Spitsbergen hadde aldri falt meg i tankene. Jeg avslo, men lovet dog å komme innom kontoret. Gasjen ble betraktelig forhøyet, og jeg mottok tilbudet».

I Longyear City var SNSK i gang med sin tredje driftsvinter. Fra 1. okt. 1918 til 30. juni 1919 ble det produsert 50 326 tonn kull i Gruve 1, og Gruve 2 ble produksjonsklar. Selskapet hadde vel derfor råd til å forhøye gasjen og få en erfaren lege i neste sesong.

Olaf Peter Lie.

Men hvordan tok den avgående Dr. Holm på Dikemark nyheten om at Dr. Lie hadde takket ja til annen stilling? Han var skuffet og opprørt og erklærte Dr. Lie som «hestebinnegal» og tilføyde: «det er jo bare vrak av læger som reiser deropp. Men Dr. Lie fikk allikevel den *bedste attest* jeg (Dr. Holm) har gitt en læge ved asylet».

13. mai 1919 la første båt dette året til iskannten ved Kapp Heer. Dr. Nils Lønningdal og de andre overvintrende 250 menn og 37 kvinner og barn kunne fortelle at i oktober 1918 var syv menn døde av Spanskesyken (som heller ikke hadde gått sporløst over fastlands-Norge). Disse syv ble gravlagt på en nyanlagt kirkegård i dalsiden under Gruve 1.

I juli 1919 kom den første presten til Longyearbyen. Det var professor Edward Sverdrup som benyttet anledningen til å innvie gravplassen. Cand.teol. Thorleif Fr. Østenstad fra Det Norske Lutherske Indremisjonsselskap fulgte også med. Han forlot LYR (Longyearbyen) om høsten, men kom tilbake neste sommer.

Høsten 1919 var en ny ulykkesforsikring på 5000 kr avtalt mellom Spitsbergen Arbeiderforbund og SNSK – på selskapets bekostning. (Sykekasse var opprettet i 1917). Arbeidstiden ble satt til åtte timer pr. dag; minstelønn var kr. 10,40 pr. dag, kost og losji måtte busen betale med kr. 2,-, men med kr. 4,- ved skoft. Et dyrtidstillegg var satt til kr. 3,50 pr. dag. Den før nevnte presten ble innrømmet fri kost og losji, samt kr. 3000 mot at han gratis påtok seg undervisning av barna.

Så da siste båt forlot Isfjorden utpå høsten 1919 ble 213 menn og 37 kvinner og barn etterlatt. Disse menneskene skulle komme til å oppleve den verste ulykke som har rammet all gruvedrift på Svalbard (medregnet ulykken i Barentsburg 1997),

Men Longyear City hadde en arv etter amerikanerne: organisering av redningskorps. Dr. Lie skriver om dette:

Amerikanerne der jo er kjendte som praktiske mennesker, skal – efter hvad meg er fortalt – ha særskilt organiserte redningskorps med kulgrubeulykker for øie. Disse redningskorps, som ellers intet har å bestille med gruben, indfinder seg straks en ulykke er meldt. Alle, som i det daglige har med gruben at bestille, kan settes ut av funktion og redningskorpset overtar kommandoen. Amerikanerne gaar nemlig ut fra den erfaring, at alle, som mere eller mindre er deltagere i ulykken, er inhabile; de

bevarer ikke den aandelige balance, som er nødvendig for at kunne træffe de dispositioner, som situasjonen kræver.

Det nye tiåret var to dager gammelt da første skift på 36 mann tok seg opp til gruveinngangen 240 m oppe i den stupbratte fjellskråningen. Dit kom man enten med fjellheisene eller en zikzaksti oppe fra Longyear City. Det var stummende mørkt og denne natten endatil storm på sjette døgnet og 25 minusgrader. Nattskiftet i Gruve 1 på 34 mann hadde nettopp avsluttet matpausen og gikk hver til sin arbeidsplass i det flakkende lyset fra karbidlykten med åpen uskjernet flamme. «Tjueseks av dem hadde mindre enn én time å leve . . .» skriver Gudrun Nerdrum i Svalbardpostens (SP)' julenummer 60 år senere. Over midnatt ca. kl. 01.30 utløstes eksplosjonen.

Men hvordan var det å være eneste lege i en slik situasjon? Den 9.8.20. dvs. åtte mndr senere sitter denne legen i Advent Bay på Spitsbergen og skriver til sin «Ærede collega», generalsekretæren i den norske lægeforening: «Som De vil erindre har jeg lovet at sende Dem en artikkel angaaende ulykken her opp den 3.1. d.å. Fremdeles brenner det i gruben og det gaar smaat med aa slukke ilden. Der er fremdeles fem forulykkede, som man ikke har kunnet naa frem til . . .»

«Grubeulykken paa Spitsbergen den 3dje januar 1920» av Olaf Lie, Longyear City, Spitsbergen, heter artikkelserien i *Medicinsk Tidsskrift*. Den går over tre numre og er på tilsammen 18 sider.

Da norske læger neppe har større erfaring med hensyn til kulgrubeulykker, tør maaske Tidsskriftets læsere ha interesse av endel opplysninger . . .

Selve begivenheden inledes med et drøn, som ikke kunne late en i tvil om, at noget usedvanlig maatte være påfærde . . . Men det ble også varslet; ved utgangen til hovedstollen lå en mann på ryggen på en benk (Kullveier Peder Frostmo). Da eksplosjonen kom raste en stor cement-blokk over ham og knuste den ene og kraftig skadet den andre leggen. Allikevel greide han som den første å komme til telefonen og varsle om ulykken.

Redningsmannskaper ble møtt av tett kvelende røyk som slo ut av hovedstollen. Det var umulig å gå inn i gruen uten surstoffapparat, og det var neppe tilrådeligt. De første som meldte seg til legebehandling var imidlertid ikke fra gruen; det var redningsmannskaper som hadde «forsømt sin paaklædning» og fikk tegn på forfrysninger. Utover dagen fant man 19 forulykkede som ble anbragt i et provisorisk likhus. To ble funnet 80 meter nedenfor en stenstoll. Disse var antagelig skutt ut av stollen av det voldsomme trykket.

Dr. Lie foretok ingen obduksjoner, men enkelte lokale disseksjoner, nitide beskrivelser og diverse kjemiske prøver. Foruten selve trykkskadene

var det forkullinger og forbrenninger, men også CO-forgiftninger, dvs. offeret overlevet selve eksplosjonen.

Dr. Lie fant at mange av de stivfrosne neger-utseende likene hadde en karakteristisk fegterstilling:

høyre arm løftet oppad og baktil i skulderleddet, venstre delvis hævet, sterk bøyning i albueleddet, haandledd og fingre. En i bokserstilling, med ansiktstrekk som av sinne, rasende mann . . . Det var sterk brannlugt, klærne for fleres vedkommende ubeskadiget. Forsøk på å vaske ansiktet mislykkedes; flere ansigter gav indtrykk av å være forkullet.

Slukningen var preget av mangel på vann. Forsøk på å kvele brannen ved å stenge all lufttilførsel førte heller ikke frem. Først den 16. august, nøyaktig en uke etter Dr. Lie's brev (konf. tidl.) kom man inn til de siste likene. Disse hadde ligget der i over åtte måneder, men i ca. minus 8 grader. Dette er normaltemperaturen i gruva sommer som vinter. Likene var derfor godt konservert. «Gjør man snit i de dype muskellag . . . lyst blod pipler frem og viser de sedvanlige reaksjoner paa CO».

Th. Østenstad, den første overnvintrende presten ble i LYR i fire år. Han skrev en bok *Særoppdrag i Nord* hvor han omtaler ulykken i januar 1920:

I begynnelsen av januar hadde LYR opplevd en redselsnatt med en voldsom eksplosjon i gruve 1. 27 mann omkom, og det gikk lenge frasagn om den uhygge som hvilte over stedet etterpå. Ulykken, mørketid og filmbulvinter, det var nesten mer enn man kunne bære. De fleste av de omkomne ble sendt hjem med første båt, men noen av dem ble gravlagt på den lille kirkegården (dvs. fire mann: Karl Enkvist, Konrad Kristoffer- sen, Nils Krogh og Helge Nilsen). Jordfestelsen av disse ble den første ministerielle handling, som falt på den nye presten. En gruppe menn øvet inn og sang salmen «Bedre kan jeg ikke fare . . .

Sommeren 1920 kom de tre døtrene fra første ekteskap og besøkte sin far og stemor i LYR. Dr. Lie giftet seg igjen i 1918 med sykepleier Helga Due og fortsatte som lege i Longyear City også neste sesong. Kan det ha noe med hans syn på styre og stell nede på fastlandet å gjøre?

Svalbard var dengang No Mans Land eller *terra nullis* uten internasjonalt godkjent lovgivning. Dr. Lie trodde at en modifisert engelsk gruve- lov kunne være bra. Og han fortsatte:

Lege Olaf Peter Lie fotografert sommeren 1920 sammen med sin datter Gudrun foran Longyearbyens eneste lastebil.

Spitsbergen er noget for seg selv, det vet bare de som har levet sommer og vinter her oppe. Skal imidlertid love konciperes av folk uten praktisk kjendskap til de virkelige forhold, skal man i det hele tat lyksaliggjøres med de hestelass av love, som nu træl binder norske borgere . . . ?.

Gruve 1 ble ryddet uten den nødvendige faglige gruvebefaring, mente Dr. Lie. De sakkyndige satt trygt i Kristiania og gjettet på hva som skjedde. Dr. Lie var ikke imponert over den norske regjering i denne sak.

Men i Amerika satt J. M. Longyear og fortalte til Dole som skrev boken om amerikanertiden i Longyearbyen, *America in Spitsbergen*. Det følger et kort sammendrag av ulykken og en uttalelse om at årsaken kanskje aldri vil bli kjent. «During the American regime great care was taken to eliminate the danger of explosion. Only safety-lamps of approved types were used, and men were not allowed to carry matches underground. Frequent tests were made for gas, but none was ever found».

Gruve 2 kom i drift og hverdagen overtok. Den 5te mai 1920 ble en

bus drept da han prøvde å rive over en 250 volt strømførende ledning. Dr. Lie kom til etter få minutter. Han kunne bare konstatere at mannen var død, men «gjorde allikevel i en times tid de sedvanlige oplivningsforsøk». Dr. Lie beskriver et 0,3 mm skrådt brannsårl i begge håndflater-fingre: «Dagen etter skjedde det igjen en misforståelse med strømførende ledninger. Men denne mannen overlevde, men med samme brannskader i hendene». Dr. Lie skrev til legetidsskriftet om dette, at det vanligvis ikke er farlig under 500 volt, og at man ikke vet hvorfor man dør av strøm. Han var også opptatt av hvem som var ansvarlig: ansvarlig elektriker ønsket å bli forespurt før man grep fatt i ukjente ledninger, mens en gruveingeniør mente at «man ikke kunde være barnepike for voksne folk».

I 1920 omkom 27 mennesker i selskapets tjeneste. I dette norskeide aksjeselskapet som ble administrert fra Kristiania med arbeidsfeltet her på Spitsbergen (som fortsatt er terra nullis) er det ingen ansvarlige «i juridisk henseende naar det gjelder menneskeliv» skrev Dr. Lie . . .

På sykehuset har de en egen notisbok for arbeidsskader. Der kan vi lese følgende for den 12.3.21: «JJ. Skadet ved føring fra gruben efter skift. P.g.a. snefryk gik trallen paa fjellheisen kun saa langt op som til foten av kultippen hvortil der var lett adgang fra gruben. Den skadede og flere med ham ventet imidlertid ikke paa trallen, men sklidde som vanlig nedover skraaningen for at komme fortere ned. Litt nedenfor pensen faldt JJ og slog sig i brystet. Han bragtes til sygehuset hvor han ble tilseet av doktor, hvorefter han gikk hjem». Neste notat er 18.3. og deretter 30.5.21. Ikke rart at Dr. Lie fikk tid til å skrive. For skrive det gjorde han med stor flid gjennom et langt liv.

«*Spitsbergiana, Nogen ord til mulige Spitsbergen-læger*» brev fra Olav Lie, Longyear City, Spitsbergen står det på trykk i *Medicinsk Tidsskrift* nr. 15 i 1921. På vel syv sider gir han et kort historisk overblikk og nevner bosetningene: Hjørtshavn med A/S De norske kullfelter med 89 personer med sykestue og sykepasser, ingen lege. Coles Bay 30-40 mann, ingen lege. Green Harbour med statens radiostasjon + hvalfangststasjon. De russiske kullfeltene like ved Green Harbour med 100 mann, mest norske, ikke lege. Cap Boheman 60 mann på sommeren, overvintre med 15 mann og med en «ældre hollandsk tropelæge». Kings Bay 3-400 mennesker med tysk lege.

Dr. Lie advarer mot «tuberkulose, sindsyke samt veneriske i smitte-stadiet». Overvintreterne bør legeundersøkes og komme opp senest 14 dager før siste båt ned. Han advarer også mot overvintring av kvinner

og barn som er «i mørketiden mest disponert for anæmi. I 1920-21 overvintret 128 arbeidere, 38 funksjonærer, 23 kvinder (hvorav 16 gifte og 9 gravide) og 23 barn. Av kvinderne var strengt tat kun de to sykepleiersker nødvendige at ha her».

Et av disse unødvendige barna var Toralf Lund ca. 5 år gammel julen 1921. Men han hadde allerede tre overvintringer bak seg. I SP's julenummer 1979/80 forteller han om denne julefeiringen:

Juletreet bestod av en rett stokk påspikret pinner . . . pyntet med grønt kreppapir og glitter og stas. Det var første jul med kirke i LYR. Et lite hvitmalt hus med sitteplass til 150 personer. Men det var ca. 300 som fristet tilværelsen i LYR, og kirken ble fylt til trengsel. Ekstra benker måtte skaffes til veie fra spisemessa. Side om side satt de der andektig og lyttet – værbitte menn preget av slitet i gruvene og unge gutter med ennå det barnslige skjær over ansiktet. Så var det gang rundt det eneste virkelige juletre, kaffe og kaker. I et hjørne var det hengt opp et laken og foran ble de forholdsvis få barna stilt opp på geled og utstyrt med en fiskestang. Bak forhenget satt prestens medhjelpere og hulket en pose med nøtter og rosiner på kroken . . .

Alkohol er også et tema for Dr. Lie. Han ser ingen verdi i alkohol som medikament. Han har riktignok ordinert brennevin til noen syke griser: «om grisene fikk for mye eller røkterne for meget eller omvendt, er jeg ikke sikker paa; samtlige griser omkom ialfald». Direktøren i Hjorthamn søkte Departementet om 100 flasker cognac. Det endte med 50 flasker til medisinsk bruk i Dr. Lies varetekt. Ved ankomst manglet seks flasker.

Sundhetstilstanden vintersesongen 1920-21 måtte Dr. Lie betegne som god. 1 åpent leggbrudd, 3 plevritter (betennelse - TBC (?) i lunge-sekken), 1 med perikardit (betennelse i hjerteposen), «smittsom forkjølelse hyppigst ved vintersesongens begynnelse (fra august til desember hadde Dr. Lie 500 1. gangs-konsultasjoner hvorav ca 25% forkjølelser); for litt forsvinder de for atter at florere, naar 1ste baat ankommer fra Norge». Det har ikke vært forfrysninger, ikke lungebetennelser eller reumatisme.

Dr. Lie kan ikke la være å kommentere fangstmenn som røver og plyndrer og kaller det for «berging», tydelig etterkommere etter de berymkede vikinger. «De bør sættes under den skarpeste kontroll, også fordi de systematisk utrydder vildtet heroppe, med kuler og fælde eller, hvad værre er, med stryknin . . .»

Presten skriver i sin bok om vinteren som en lang natt, med nerver i ulage, søvnløshet og døgnvillhet. Han nevner hvordan første båt opp

«dessverre også kommer med forkjølelsesbasiller. Dem har man vært velsignet fri for hele vinteren». Han skriver også om en kone som hadde vært syk en tid og dro sitt siste sukk på lille juleaften. Kanskje den av Dr. Lie nevnte perikardit? Dr. Lie ga ikke opplysninger om antall mennesker som døde av sykdommer.

I artikkelen *Tuberkulosesanatorium paa Spitsbergen* imøtegår han dem som tror dette er en god idé. Han gjennomgår de klimatiske forhold på grunnlag av egne daglige opptegnelser. Han beskriver ni unge menn mellom 20 og 30 år med plevritt: «De har feber i 39,5° til 40° i maanedsviis, men med lite besvær, naar unntages svettetokterne om aftenen.» Han skriver at man sover dårlig i mørketiden med urolig søvn og onde drømmer, de såkalte arktiske drømmer. Han understreker isolasjonen fra hjemlandet i 7-8 mndr, den årvisse Monroe-feberen om våren: «blåser tilfeldigvis isen opp drar mange ned til sjøen. Arbeidsleden blir større og større og inden første båt kommer, har mange nedlagt arbeidet . . .» Og problemet med vann: is fra isdammen som må skjæres, fraktes og tines om vinteren, og vannrør opp til brevandet fra ca. 15. mai til 1. september . . .

Sommeren 1921 forlot Dr. Lie Longyearbyen for aldri mer og vende tilbake.

Etterskrift:

Brannen i Amerikanergruva vedvarte i over 21 år. Høsten 1941 da befolkningen i LYR ble evakuert til England, var røyken fra Amerikanergruva som steg rett opp i stille, kjølig høstluft, noe av det siste de så.

En gruppe menn øvet inn en salme, skrev Thorleif Fr. Østenstad. Dette ble til Longyearbyen Mannskor som feiret 50-års jubileum, og avviklet i 1987 etter 17 år uten lyd. Eiendeler og likvider ble overlatt Museet.

Dr. Lie tiltrådte som overlege og direktør ved Rønvik sidsykehus utenfor Bodø. Pga revmatiske plager søkte han kongen om avskjed. Rønvik sykehus hadde under Dr. Lie's ledelse snudd falitt til seier og departementet ba ham om å fortsette, og lovet både kongens fortjenestemedalje i gull, og om noen år St. Olavs orden om han ble. Men Dr. Lie avslo: «Har man tittet en smule bak kulisserne og kjenner litt til folks intriger og bakveier, er ordensvæsen nærmest et uvæsen, ja latterlig».

Han likte som nevnt å skrive og utga en rekke artikler om sinnslidelser, de nevnte forhold på Svalbard, slektshistorie og filosofiske

emner. I 1935 ble han igjen enkemann. Han hadde bosatt seg ved Arendal hvor han tilbragte sine siste år hjulpet av en husholderske. Synet sviktet etterhvert. Han utga sine tanker i diverse små hefter trykket hos bokhandler P. M. Danielsen i Arendal «Olaf Lie, Fhv. overlege og direktør ved statsasyl». Interesserte kunne erholde manglende hefter gratis ved henvendelse til nevnte bokhandel. Men Dr. Lie fortsatte å leve. Nye tanker og formuleringer gjorde det nødvendige med tillegg, tilføyelser og refleksjoner. Til slutt var han «analfabet» og kunne hverken lese eller skrive . . . De siste etterskrift dikterer han sin husholderske. Han døde i 1968, vel 101 år gammel.

Dr. Lies yngste datter, Gudrun besøkte sin far i LYR sommeren 1920 bare 14 år gammel. 60 år senere traff jeg henne. Hun viste frem fotografier og fortalte fra denne turen til LYR. Hun hadde levet et langt liv i Paris, og var nå enke i Oslo. Men minnene ble aktivisert og da Lions i Bærum arrangerer flytur til Svalbard i 1981 var hun en av deltaerne. Det var da 61 år siden hun kom til LYR med d/s *Forsete*.

I 1996 kom det en henvendelse til norske myndigheter om å få grave opp levningene etter de første syv som ble gravlagt på kirkegården i Longyearbyen. Forskerne er på jakt etter viruset som forårsaket spanskesyken i 1918. Permafrostens isgrep får selv tiden til å stå stille . . .

77 år etter den omtalte verste av gruveulykkene på Svalbard skjer den med nest flest drepte: 19. sept. 1997 opplevde den russiske kullgruven i *Barentsburg* eksplosjon og brann. Tolv av de omkomne ble berget ut. De siste syv ofre er fortsatt i gruven som ble fylt med sjøvann for å slukke brannen . . .

Kilder:

Svalbards historie 1596-1964, Adolf Hoel.
America in Spitsbergen, the Romance of an Arctic Coal-Mine, N. H. Dole.
Diverse artikler i Medicinsk Tidsskrift, O. P. Lie.
Slektsundersøkelser og erindringer, O. P. Lie.
Diverse Hefter med tillegg og tilføyelser, O. P. Lie.
Særoppdrag i nord, Thorleif Fr. Østenstad.
Natten som rystet Longyearbyen, Gudrun Nerdrum, SP 1979/80#17.
Personlig kommunikasjon med Gudrun A. Paul.
Da vi fisket juleknask, Toralf Lund, SP 1979/80#17.
Norges leger 1996, Øyvind Larsen.
Den norske lægeforenings Copibog, Riksarkivet.

Norges arktiske utvidelsestrang: Victoriaøya og *Bratvaag*-ekspedisjonen

Av Ian Gjertz og Berit Mørkved

På jakt etter gamle data om ishavsfangsten i Norsk Polarinstituttets arkiv kom vi over en del korrespondanse fra mellomkrigstiden vedrørende et norsk forsøk på å annektere Victoriaøya. Denne øya ligger like vest for Svalbard og tilhører idag Russland. Fordi det i år er nøyaktig 100 år siden øya ble oppdaget synes vi det kan være på sin plass med en liten markering. Vi vil derfor berette hva som egentlig foregikk i forbindelse med det norske anneksjonsforsøket. Foruten opplysningene i Polarinstituttets arkiv fant vi også en del informasjon i Utenriksdepartementets arkiv på Riksarkivet, samt i en del relevante eldre bøker. For å se Victoriaøya i sammenheng med de andre norske landervervelsene i polarområdene på denne tiden, gir vi først en kort oversikt over disse.

I mellomkrigstiden var norske interesser, da særlig med tilknytning til sel- og hvalfangsten, aktive i å utvide Norges territorium i polarområdene. Svalbard ble norsk i 1925 og Jan Mayen i 1929. Øst-Grønland ble okkupert i 1931, men måtte oppgis etter Haag-dommen i 1933. I de sørlige polarområder ble Bouvetøya annektert i 1927, Peter 1 Øy i 1929 og Dronning Maud Land i 1939. Noe av bakgrunnen for de norske områdekravene var at nordmenn enten hadde oppdaget dem, eller hadde betydelige økonomiske interesser i disse områdene.

Frans Josef Land og Victoriaøya

Frans Josef Land ble offisielt oppdaget i 1873 av den østerriksk-ungarske *Tegetthoff*-ekspedisjonen. Fra norsk hold hevdes det at øya først ble oppdaget i 1865 av de norske selfangerne Rønnbeck og Aidjjärvi, men da arkivet hvor loggboken ble oppbevart brant ned, kan ikke påstanden bevises. På grunn av drivisforholdene var Frans Josef Land en vanskelig tilgjengelig øygruppe, men like før århundreskiftet tok man i bruk større dampdrevne fartøyer, og ekspedisjoner kunne besøke øyene jevnlig. En oversikt over alle kjente ekspedisjoner til Frans Josef Land laget av Gunnar Horn i 1930, viste at minst 80% hadde vært norske. Rapporten skulle dokumentere hvor betydningsfull øygruppen var for

norske fangstinteresser. I ettertid kan man stille seg litt tvilende til en slik oversikt, da jo formålet med listen kunne gjøre den litt tendensiøs.

Victoriaøya er en liten russisk øy på 80°10'N, 37°E, midt mellom Svalbard og Frans Josef Land. Øya, som er omlag 40 km² stor og nesten helt isdekket, er den vestligste av alle russiske øyer og administreres idag som en del av Frans Josef Land. Øya ble oppdaget for 100 år siden, 20. juli 1898, av to norske selfangstskippere, Johannes Nilsen på *Freia* og Ludvig Bernhard Sebulonsen (fartøy ukjent). Neste dag ble den også observert av skipper P. W. Nilssen på den norske dampgaleasen *Victoria* som tilhørte den engelske eventyreren Arnold Pike, og øya ble oppkalt etter båten. Øya ble betraktet som et ingenmannsland frem til Sovjetunionen fremmet sitt sektorkrav 15. april 1926. Det sovjetiske flagget ble først heist på Victoriaøya av kaptein S. V. Popoff på ekspedisjonsskipet *N. Knipovitsj* 29. august 1932.

Anneksjon av Victoriaøya planlegges

Den sovjetiske erklæringen av 15. april 1926 gjorde krav på alt land innenfor en sektor som strakte seg fra ytterpunktene av fastlandsriket til Nordpolen. Denne sektoren innbefattet såvel Frans Josef Land som Victoriaøya. Sovjetunionen meddelte Norge sitt krav 6. mai 1926, og 19. desember 1928 overleverte Norge en offisiell note som protesterte mot kravet. I sitt bokverk om ervervelse av statshøyet over polarområdene fra 1931 viser Gunnar Smedal til flere sovjetiske flaggheisninger på Frans Josef Land, men bestrider gyldigheten av det sovjetiske sektorkravet og konkluderer med at disse flaggheisningene var uten juridisk betydning fordi de ikke var meddelt fremmede makter. Dessuten hadde Sovjetunionen bare tatt et par av øyene i besittelse, ikke hele øygruppen.

Det sovjetiske kravet på Frans Josef Land og Victoriaøya vakte bekymring i Norges Svalbard- og Ishavs Undersøkelser (NSIU, forløperen til Norsk Polarinstitutt) og innenfor fangstnæringen. Adolf Hoel, direktøren i NSIU, iverksatte følgelig en hemmelig kampanje der formålet var å annektere Victoriaøya.

Hoel telegraferte 18. april 1929 til den velkjente ishavsrederen Carl S. Sæther i Tromsø for å få informasjon om fartøyer som hadde vært i området ved Victoriaøya. Den 30. april sendte Sæther et fire siders svarbrev til Hoel. Brevet inneholdt resultater av undersøkelsene han hadde foretatt med ulike selfangstskippere vedrørende Victoriaøya. Hoel jobbet videre med saken og i et møte 6. mai med konsulent Thor

Anneksjonen av Victoriaøya 8. august 1930. Fra venstre: Peder Eliassen, Syver Alvestad, Bjarne Ekornaasvaag, Lars Tusvik og Olav Hanssen. Legg merke til anneksjonsskiltet og plankestabelen. Foto: Gunnar Horn, Norsk Polarinstitutt arkiv.

Iversen i Fiskeridirektoratet og byråsjef Talnum fra Handelsdepartementet (HD) planla de en anneksjon av Victoriaøya ved hjelp av Fiskeridirektoratets ekspedisjonsskip. De foreslo at den opprinnelige bevilgningen til ekspedisjonen skulle økes fra kr 30 000 til kr 35 000 som følge av anneksjonsplanene. Den 23. mai godkjente HD bevilgningsøkningen på kr 5 000, men påpekte at det pr. dags dato ikke var bestemt at Victoriaøya skulle okkuperes, og at dette ikke måtte skje før etter nærmere ordre. Hoel sendte så 5. juni Utenriksdepartementet (UD) en seks siders rapport om Victoriaøya. UD tok i sin tur 14. juni kontakt med HD. UD ønsket ikke å foreta noen offisiell anneksjon av øya, men hadde ingen innvendinger til et privat norsk krav. UD fremhevet videre at et slikt krav måtte fremsettes av en person som ikke var statsansatt, og helst av en med en yrkesbakgrunn som kunne dra nytte av anneksjonen, for eksempel skipperen på Fiskeridirektoratets ekspedisjonsfartøy som befant seg i det aktuelle området. Anneksjonen skulle foretas ved å sette opp anneksjonsskilt på øya. Skiltene skulle angi når, og av hvem, øya var blitt annektert, samt navnene på vitnene. Heller ikke vitnene måtte være statsansatte. UD foreslo videre at det skulle reises en liten hytte på øya. En skriftlig erklæring burde deponeres i hytta. Utgifter forbundet med anneksjonen ble foreslått dekket av Fiskeridirektoratets ekspedisjon.

Nyreist hytte på Kapp Forbes på George Land, Frans Josef Land. Fra venstre: Olaf Hanssen, Peder Eliassen og Adolf Sørensen. På hytteveggen står: Den norske Frans Josef Land Ekspedisjon 1930. Foto: Gunnar Horn, Norsk Polarinstitutt arkiv.

Handelsdepartementet kontaktet 12. juli Fiskeridirektøren og ga ham fullmakt til å sette i verk UDs forslag til en privatrettslig annekasjon av Victoriaøya. HD la videre vekt på at privatpersonen som skulle annektere øya måtte undertegne en hemmelig avtale om at han senere ville overføre øya til den norske stat.

Adolf Hoel sendte 7. august et telegram til Thor Iversen i Tromsø, lederen ombord i Fiskeridirektoratets fartøy *M/C Hisø*. I telegrammet fikk Iversen beskjed om å annektere Victoriaøya i henhold til retningslinjene i UDs instruks av 14. juni. Ekspedisjonen skulle sette opp en hytte på øya med proviant og utstyr.

Anneksjonsskiltene og hytta skulle fotograferes. Visstnok fantes det allerede en hytte på øya. I så fall skulle den måles opp, fotograferes og man skulle forsøke å finne frem til hvem som hadde bygget den. Iversen fikk videre beskjed om at Lars Christensens (den kjente hvalfangst-rederen hvis ekspedisjoner hadde annektert Bouvetøya og Peter 1 Øy i Antarktis) ekspedisjon, som bestod av fartøyene *S/S Tornes* og *M/C Hvalrossen* nettopp hadde forlatt Tromsø. Gunnar Horn, NSIU-geologen, var ombord i *Hvalrossen*. Om isforholdene tillot det ville disse annektere øya. Dersom Iversen fant denne ekspedisjonens annekasjonskilt på øya skulle han forholde seg passiv.

Christensen-ekspedisjonens hovedmål var å opprette en meteorolo-

gisk stasjon og radiostasjon med et fem manns overvintringsparti på Frans Josef Land. Vanskelige isforhold hindret ekspedisjonen i å nå Frans Josef Land dette året. Den samme skjebnen rammet også Thor Iversens *Hisø*-ekspedisjon. Årsaken var at ingen av disse ekspedisjonene hadde isbrytere til disposisjon. Formålet med å opprette en bemannet radiostasjon på øygruppen var utvilsomt å få rettigheter til deler av øygruppen før Sovjet (se Smedals verk fra 1931 for detaljer om å oppnå statsoverhøyet i Polarområder). Sovjet klarte imidlertid å komme seg til Frans Josef Land denne sesongen ved hjelp av isbryteren *Georgij Sedov*, og 29. juli 1929 heiste Professor Schmidt det sovjetiske flagget i Tikayabukta på Hookerøya, og erklærte Frans Josef Land som en del av Sovjetunionen.

Bratvaag-ekspedisjonen

På tross av mislykkete forsøk på å nå Victoriaøya i 1929 ble et nytt initiativ tatt året etter. Isforholdene var gunstige og nordmennene nådde Victoriaøya. NSIUs ekspedisjonsfartøy *M/S Bratvaag* ankom Victoriaøya 8. august 1930 og klokken 0430 dro følgende i land: ekspedisjonsleder Gunnar Horn, skipsfører Peder Eliassen, botaniker Olaf Hansen, zoolog Adolf Sørensen, Bjarne Ekornaasvaag og de to selfangerne Lars Tusvik og Syver Alvestad. De gikk i land på den eneste stranden på øya. Stranden var omkring 800 m² stor og lå på den nordvestre enden av øya. Den var dekket av sne og ingen tegn til annekasjonsskilt eller hytte kunne sees, til tross for at rykter i Tromsø ville ha det til at et konkurrerende fartøy *M/S Isbjørn* skulle annektere øya for en annen privatperson. Horn besluttet derfor å annektere øya og ga ordre om at byggematerialene skulle settes i land. I mellomtiden klatret Horn, Eliassen og Hansen til øyas høyeste punkt (Hansen har skrevet om dette i Polarboken 1933). Et annekasjonsskilt ble satt opp på stranden der det stod: «*Victoria Island claimed for Harald M. Leite, Ålesund, Norway. P. Eliassen, Skipper of M/S Bratvaag, 8. august 1930. L. Tusvik, S. Alvestad*». I en flaske som ble plassert mellom steinene ved foten av skiltet lå en lapp med norsk påskrift «*Victoriaøya har jeg idag annektert for Harald M. Leite, Aalesund, Norge. Anneksjonen omfatter hele øen*». Lappen var signert av de samme personene og datert 8. august 1930. Ved siden av annekasjonsskiltet ble det plassert byggematerialer, spiker og en hammer; tilstrekkelig utstyr til å bygge en hytte på 2 x 3 m. Det var ikke mulig å sikre hytta mot storm, derfor ble den ikke satt opp. Klokken 0755 seilte så *Bratvaag* videre til Frans

Josef Land. Her drev ekspedisjonen vitenskapelige undersøkelser, fangstet og reiste en hytte ved Kapp Forbes på Georges Land. I denne etterlot de en del proviant. Hytta ble reist som nødly for vitenskapsfolk og fangstfolk som befant seg i området. *Bratvaag* dro så tilbake til Norge og ankom Tromsø 2. september.

Den norske stat ønsket å unngå en konfrontasjon med Sovjetunionen om Frans Josef Land og Victoriaøya. Mye tyder på at statsministeren, som også var utenriksminister, fryktet at en konfrontasjon kunne føre til at Sovjet sa opp handelstraktaten med Norge av 1925 og dermed også selfangstkonsesjonen for Kvitsjøen. Dette ville påføre Norge betydelige tap. Følgelig ble ikke anneksjonen av Victoriaøya offisielt tatt opp med Sovjetunionen. Derimot sendte man en note til Sovjetunionen vedrørende de norske kommersielle fangst-interesser i disse områdene. Norge håpet videre at Sovjetunionen fortsatt ville tillate norsk fangst i områdene, men Sovjetunionen opprettet en 12 nm forbudssone rundt øyene og nektet alle fremmede fartøy adgang. Frans Josef Land ble likevel besøkt av noen få norske fartøy etter dette, og noe ulovlig fangst forekom, hvorav det siste kjente tilfellet så sent som i 1953.

Bratvaag-ekspedisjonens sanne formål ble hemmeligholdt. Horn hevdet i ettertid at byggematerialene ble etterlatt på Victoriaøya i tilfelle forliste fangstfolk skulle ta seg iland på øya. Hadde det ikke vært for en annen hendelse som skjedde under *Bratvaag*-ekspedisjonen ville den forlengst være glemt. To døgn før anneksjonen av Victoriaøya, 6. august 1930, fant mannskapet restene av Andrée-ekspedisjonen på Kvitøya, 33 år etter at den forsvant. Dette funnet ble som kjent en verdenssensasjon!

I ettertid kan man undre seg hvorfor anneksjonen av Victoriaøya ble så hemmeligholdt, – herrene Hoel og Horn var ikke kjent for sin beskjedenhet i slike saker. Selv om det ikke kommer tydelig frem av arkivmaterialet må man anta at respekten for Sovjetunionen har vært avgjørende, og at sterke krefter innad i UD har øvet press for at saken skulle hemmeligholdes. To år etter, i september 1932, ble det kjent at Sovjetunionen hadde annektert Victoriaøya. Denne saken skapte en del skriverier i norsk presse. I *Aftenposten* 15. september vises det til Leites private anneksjon av øya og et bilde av anneksjonsskiltet og folkene gjengis, men da var saken i praksis avgjort og neppe særlig kontroversiell.

Forsøk på vitenskapelig boring på Lomonosov-ryggen: Polhavets klimaarkiv

Av Yngve Kristoffersen

O. B. Bøggild, som analyserte de første fire sedimentprøvene som ble tatt opp fra Polbassenget under Nansens drift med *Fram*, publiserte resultatene «in the hope that a tolerably clear idea thereby be obtained of the lithology of the bottom of the North Polar Sea». I dag, hundre år seinere, er det tatt opp mer enn 600 sedimentkjerner, de fleste 2-5 m lange, men analysene viser at vi fremdeles mangler data fra et tidsintervall på 40 millioner år som bl.a. innbefatter tidspunktet da sjøisen kom i Polhavet. Avleiringene på havbunnen består for en stor del av mikroskopiske skall av kalk eller silisium fra plante- og dyreplankton som levde i de øverste vannmassene eller på havbunnen. Artssammensetningen i denne fossile floraen og faunaen, samt oksygenisotopsammensetningen i kalken, kan gi oss informasjon om variasjoner i vanntemperaturen i Polhavet med en nøyaktighet på 1-2 grader.

Lomonosov-ryggen ble oppdaget i 1948 ut fra dybdemålinger fra russiske drivisstasjoner, men begivenheten ble først kjent i vesten i 1954 i forbindelse med publisering av et russisk dybdekart over Polhavet. Den rager 3000 m over de omkringliggende dyphavsslettene i Polhavet og strekker seg fra kontinentalsokkelen nord for Grønland til nordkysten av Sibir. Forhistorien for oppdagelsen av ryggen strekker seg tilbake til 1904 da R. A. Harris i U.S. Coast and Geodetic Survey postulerte at det måtte være et stort land- eller grunthavsområde i Polhavet fordi tidevannsbølgen fra Atlanterhavet ankom Alaska flere timer seinere enn om hele Polhavet hadde et dyphav. Dansken Einar Mikkelsen forsøkte å nå dette såkalte «Harris-landet» med fartøy fra Alaska, men måtte gi opp på grunn av isvansker.

Det var en stor opplevelse å se de seismiske registreringene over Lomonosov-ryggen komme inn på skriveren mens vi brøt oss gjennom isen med *Polarstern* i september 1991. Like etter passering av Kvitøya hadde vi fått beskjed av toktleder om å avbryte datainnsamlingen på grunn av faren for å miste utstyr, men underveis fikk jeg med hjelp fra maskinsjefen laget et enklere og mer robust taueopplegg for luftkanonen.

Nå kunne vi se på registreringene at under havbunnen var der en 500 m tykk pakke med flattliggende lag som hvilte med en skarp kontakt på en lagrekke med helning mot Alaska. Dette var det første konkrete bevis på at antakelsen om at denne ryggen engang hadde vært en del av kontinentalmarginen mellom Svalbard og Taimyr-halvøya var riktig. Den skarpe kontakten måtte skyldes at de hellende lagene var blitt erodert mens ryggen var i havnivå, og de flattliggende lagene var blitt avsatt etter at den sank under havnivå. Ryggen ville ikke være tilgjengelig for materiale transportert langs havbunnen fra kontinentene, slik at disse avsetningene måtte i hovedsak bestå av mikrofossilt materiale fra livet i vannmassene. Lomonosov-ryggen representerte derfor et helt enestående klimaarkiv for vannmassene i Polhavet gjennom de siste 50 millioner år.

Dette klimaarkivet drømmer mange forskere om å få tilgang til. Men etter utallige internasjonale møter er man fremdeles ikke kommet lenger enn til «snakkestadiet» på grunn av kostnadene forbundet med tradisjonelle dyphavsboringer; det trengs 1-2 atomisbrytere og et boreskip.

Russerne gikk til polpunktet i 1977 med atomisbryteren *Arktika*, og 1991 representerte et annet gjennombrudd fordi dieseldrevne isbrytende forskningsfartøyer for første gang tok seg fram til de indre deler av Polhavet inkludert en visitt på polpunktet. I tillegg viste *Oden* med 24 500 Hk og sin firkantede baugform at den kunne holde posisjon innenfor 50 meter, mens den brøt 2-3 m tykk is som beveget seg med flere hundre meter i timen.

Jeg hadde i flere år gått og fundert på hvordan vi skulle kunne realisere en rimelig boreoperasjon fordi det ikke er noen bølgebevegelse i isdekket område. Løsningen var å hyre en liten landborerigg fra firma Geo Drilling A/S i Namsos og gjøre en test i en fjord i mai 1995 fra forskningsfartøyet *Håkon Mosby* som tilhører Universitetet i Bergen. Vi fikk ikke opp en eneste prøve og mistet borestrengen på 130 m vanddyp, men høstet likevel verdifulle erfaringer. I neste omgang lyktes vi å bore to 25 m dype hull på 40 m vanddyp utenfor Helsinki, og på den finske Antarktisekspedisjonen i februar 1996 kom vi 18 m under havbunnen på 212 m vanddyp utenfor Dronning Maud Land. De tynnveggede, lette borerørene vi bruker tåler kun små sidekrefter i forhold til konvensjonell utrustning, men vekten er en tredjedel og forskjellen i kostnad er en faktor på mer enn ti.

Det svenske Polarforskningssekretariatet og Sjøkartverket stilte seg meget positive til et forslag om å forsøke og bore på Lomonosov-ryg-

Isbryteren Oden med boreriggen montert på styrbord side. I forgrunnen fra venstre: Allan Persson, Erik Hansen, Yngve Kristoffersen, Hans Berge og Jacob Almlid.

gen under en ekspedisjon som var planlagt sommeren 1996 med isbryteren *Oden*. Det ble laget en brønn (i.d. 60 cm) gjennom skroget på styrbord side i forkant av broen.

Spenningen ombord var stigende da vi kom inn mot ryggen 4. august 1996 på 86°21'N. Vi gikk først mot det grunneste området som var kjent på kartet (842 m), men lagdelingen under havbunnen virket såpass komplisert at om vi fikk opp prøver ville det bli vanskelig å argumentere for at de var representative for et større område. Etter at andre forskningsprogrammer var utført, ble kursen lagt nordover mot kurslinja fra 1991. Her var bunnforholdene ideelle, men i første forsøk var vi ikke direkte lystne på 1070 m vanddyb, spesielt siden vår erfaring så langt var fra 212 m dyp. *Oden* søkte sørover langs ryggen i retning Sibir og på 87°08'N fant vi et brukbart område hvor vanddypet var hundre meter grunnere og isforholdene relativt lette. Vi kom faktisk i en råk som var 6 x 4 nautiske mil. Her ble det først gjort en kartlegging av de øvre hundre meter under havbunnen ved hjelp av en tauet sonarfisk, og tatt to kjerneprøver, 5 m og 8 m lange, med en vanlig prøvetaker hengende i en wire.

I drivisen nytter det ikke med automatiske posisjoneringssystemer for å holde fartøyet i en gitt posisjon samtidig med at det må bryte seg gjennom 500-1000 m store isflak. Dette må gjøres manuelt og krever stor konsentrasjon og dyktighet. Ikke alle på broen greide det like bra, men under gunstige omstendigheter klarte fartøyet å holde seg innenfor 50 m avvik.

Om ettermiddagen 14. august begynte vi å fire den 3,5 tonn tunge bunnramma gjennom brønnen. Et forlengelsesrør gjorde at brønnen i virkeligheten rakk 2,5 m under skroget. Når bunnramma kom ut av brønnen foldet den seg ut og fikk en diameter på 4 m. Bunnramma hang i en 14 mm wire og stigerøret ble festet til wiren med klemmer. Stigerørets funksjon var styring for selve borestrengen. På 567 m dyp hang imidlertid en av klemmene seg opp i kanten av brønnen og forårsaket brudd på stigerøret. Wiren presset mot kanten av brønnen slik at det var store problemer med å få utstyret inn igjen. Tilslutt var det nødvendig å få assistanse fra dykkere til operasjonen.

Et nytt forsøk på utsetting ble gjort neste morgen. Denne gangen var 396 m stigerør ute da en klemme på nytt hang seg opp og førte til brudd på stigerøret. Under arbeidet med å ta inn rørene røk plutselig wiren og alt utstyr i vannet gikk tapt. Årsaken var slitasje mot nederste kant av brønnen som følge av fartøyets bevegelse.

Vi gikk umiddelbart i gang med å fabrikere en ny bunnramme som ble lastet opp med to tonn bly. I det tredje forsøket lyktes vi å lande ramma på bunnen på 970 m dyp i posisjon 87°09,46'N, 146°21,19'Ø om kvelden 19. august. For å sjekke at alt var i orden sendte vi en vekt på enden av en tynn wire ned i stigerøret, og vekten kom opp av røret dekket av leire etter å ha vært på bunnen. Spenningen var stor, for nå kunne vi endelig begynne utkjøring av selve borestrengen. Etter to timers arbeid hadde vi 250 m borestreng ute. Nå møtte plutselig borestrengen motstand. Vi kikket nervøst på hverandre, og etter en diskusjon begynte en periode hvor vi forsøkte allverdens triks for å få strengen å gli videre nedover. Ingenting hjalp. Det var ikke annet å gjøre enn å ta den opp og heve stigerøret 250 m for å undersøke problemet. Under dette arbeidet fikk vi nok engang problemer med at stigerørfestene heftet seg på nedre brønnkant fordi stigerøret presset mot kanten. Nå ble en fjernstyrt farkost mobilisert for å gi oss innblikk i hva som skjedde under fartøyet. Etterat problemet på 250 m nivået var avklart, ble det oppdaget at vi nå hadde en eller annen obstruksjon i stigerøret på 456 m dyp. Konklusjonen var ikke til å unngå: alt måtte opp. Vi diskuterte et siste scenario hvor vi skulle låre bunnramma, stigerør og borestreng samtidig. På denne måten mente vi å ha gode sjanser for å lykkes, så sant isen ikke tok oss, men anmodningen ble avslått av toktledelsen og boreaktiviteten ble avsluttet etter 5,5 døgns hardt arbeid.

Dette var et høyrisiko eksperiment, med stor gevinst om vi hadde lyktes. Under gunstige omstendigheter og endel forbedringer, burde det være mulig å lykkes med et slikt foretak i fremtiden. På bakgrunn av dyphavsboringer nord og vest for Svalbard er det sannsynlig at isdekket kom for minst 2,5 mill. år siden. Grunnbetingelsen for et isdekket Polhav er stabil sjikting i vannmassene med et relativt ferskt overflate-lag (ca. 50 m tykt). Vi skulle gjerne vite hva som førte til disse oseanografiske forholdene og hvordan de har variert gjennom geologisk tid.

Norske fangstmenns overvintringer

Del 5, 1910 - 1920

(Norwegian winter hunting expeditions
Part 5, 1910 - 1920)

Av Odd Lønø

Bjørnøya 1910-11

Sommeren 1910 seilte kutteren *Roald* fra Tromsø for å sette iland fire overvintrere som hadde planlagt å legge seg i Storfjorden et sted. På grunn av ishindringer kom de ikke inn og måtte snu. De valgte da å gå til Bjørnøya isteden, da de visste at de som hadde overvintret der to år tidligere hadde gjort en brukbar fangst.

De som ble satt i land på kvalstasjonen i Kvalrossbukta var lederen Halvdan Johansen (25), Kristian Knutsen og to mann fra Vardø. *Roald* gikk tilbake til Tromsø.

Det ble en dårlig vinter på alle måter. Det ble lite fangst, og det var langt ut på vinteren før de fikk den første bjørnen, og dermed ferskmat. Alle fikk skjorbuk.

Alfred Svendsen som arbeidet på gruvenalegget på Bjørnøya i 1919 fortalte at Martin Olsen, som var en av karene fra Vardø, hadde skrevet på veggen over den køya han hadde brukt:

Jeg er nu meget slapp og syk, har vont i tennene og de er løse, kan beveges når jeg tar på dem. Jeg har også blå flekker på legger og lår, når jeg trykker på dem står hullene igjen efter fingrene, det er vel den berømte skjorbukken jeg har fått.

Martin Olsen døde 17. mai. Kort tid etter kom kaptein Lindkvist innom Bjørnøya og besøkte overvintrerne. De tre gjenlevende var da tydelig angrepet av skjorbuk. Den ene var så dårlig at han holdt på å miste tennene. Den døde hadde de plassert på loftet. Lindkvist tok liket ut og begravde det, før han dro videre på fangst.

I Tromsø ble Lindkvist kritisert for at han ikke hadde tatt de skjorbuk-syke ombord og bragt dem til legebehandling i Norge. Først den 28. juni kom skøyta *Duen* til Tromsø med det tre overlevende.

Kilder:

Arthur Oxaas, pers. med., som har blitt fortalt om overvintringen av Halvdan Johansen.

Alfred Svendsen pers. med.

Tromsø 20.06.1911.

Tromsø Stiftstidende 1.07.1911.

Sørkapp 1910-11

Claus Andersen rustet i 1910 ut fire mann som overvintret på Sørkapp. På grunn av isvansker ble de liggende til ut i august neste år før noen klarte å komme inn til hytta. Trondsen som skulle overvintre der kommende sesong, kom inn 5. august og fant alle friske.

Den 15. august kom ekspedisjonen til Tromsø. Den var da hentet av motorskøyta *Trygve*.

Fangst: 27 bjørn, 10 hvite og 1 blårev, 25 kg dun og 1 storkobbe.

Kilder:

Tromsø 1911, 15. aug. og 21. sept.

Tromsø Stiftstidende 1911, 17. aug.

Hornsund 1910-11

Jens Giæver rustet ut en ekspedisjon som ble satt i land i Hornsund i november 1910.

Den var ikke godt utrustet for vinteren. *Doggeren* kom inn i Hornsund og hentet dem i de første dagene av juli. De tre siste månedene hadde fangerne fristet en mindre bra tilværelse. De var sluppet opp for proviant og ammunisjon. I denne tiden hadde kosten bestått av kokt kobbekjøtt og spekk til alle mål. Litt avveksling i kjøtt dietten hadde de skaffet seg ved å slå ihjel noen ærfugl.

Fangst: 8 bjørn, 14 hvite og 3 blårev, 40 snadd, 15 storkobber og 26 våg dun (1 våg = 18 kg).

Kilder:

Tromsø 19. nov. 1910 og 11. juli 1911.

Nordlys 9. nov. 1910.

Innefrosne skuter i Bellsund 1910-11

I de første dagene av september 1910 ble seilskuta *Hvitfisken* inne-stengt av drivis i Van Keulenfjorden. Den hadde et mannskap på ti og den finske ornitologen Munsterhjelm ombord. De hadde fanget hvit-hval, bottlenos, kobbe og rein. Da den ble stengt inne hadde den ikke proviant for mer enn to-tre uker igjen.

Den 13. september slakket isen noe og det ble gjort et forsøk på å komme ut. Vinden var så svak at båten måtte bukses ut mellom fla-kene. Utpå natten ble de tvunget til å snu og tok seg inn i Recherche-fjorden og ankret opp innenfor Renardbreen. Her lå også en Vardø-skute med en besetning på tre mann som alle var finsttalende. De hadde vært på håkjerringfiske, og hadde såvidt klart å berge seg inn i fjorden. Skuta hadde fått noen skader. De var omtrent tomme for pro-viant, og fikk litt av *Hvitfisken*. Det nevnes ikke noe navn på denne skuta, men høyst sannsynlig var det *Prøven* av Vardø som Gunnar Holmsen var i kontakt med sommeren før (1909). Den drev da også håkjerringfiske med fire snører. De tre ombord var av den nøysomme typen som tok med seg lite proviant, og da Holmsen besøkte dem hadde de sluppet opp for kaffe.

Et belte av is la seg som en mur ytterst i Recherche-fjorden og båtene var låst inne. I noen råker som åpnet seg noen dager, samlet det seg en mengde ærfugl med ikke-flyvedyktige unger. Da råkene frøs til, fløy mødrene ut til åpent vann, mens de etterlatte hjelpeløse ungene sprang fram og tilbake uten å vite hvor de skulle ta veien. Mannskapet på skuta fra Vardø benyttet sjansen til å sikre seg et stort lager av fugler til proviant.

Provianten forsvant fort og til slutt bestemte de seg for å sende noen over til nordsiden av Bellsund hvor det lå noen engelske gruvearbeidere på Camp Bell. En båt ble dradd et par kilometer over isen ut til noen råker som kunne brukes til å komme over fjorden i. Ingeniør Mangham ga dem en sekk mel, en halv sekk kavring og litt smør og sukker.

Det forslo ikke så mye til 14 mann. Munsterhjelm forteller om situa-sjonen ombord i *Hvitfisken* og særlig om brødet:

Vår dagliga ranson därav var i denna tid ungefär en skorpa (kavring) per man . . . Slutligen gick det så långt, att vi med en viss tvekan togo var liten smula från korgen, det var, som om vi alla känt på oss att de andra omedvetet med blicken följde var brödbits väg upp til munnen – och under sådane förhållanden var det ej något nöje att äta. Med smöret och sockret var det på samma sätt . . . Kött hade vi nog utav, men man blev snart led det och kunde ei förtära så pass mycket som kroppen fordrade för sitt underhåll.

Dampbåten *Aurora* lå på samme tid frosset fast helt inne i Van Mijenfjorden. Provianten var også der på det nærmeste spist opp. En storm i slutten av september slakket isen så pass at *Aurora* klarte å ta seg ut fjorden. På Camp Bell fikk skipperen høre om de innefrosne skutene, og han reiste straks til Advent City og fikk forsyninger av kull og proviant. Deretter reiste han ned til Bellsund og kom inn til fast-iskanten den 28. september.

Situasjonen hadde etterhvert blitt mer og mer fortvilet for de innefrosne mannskapene. Men da *Aurora* signaliserte med dampfløyta at den var kommet inn til iskanten skrev Munsterhjelm:

Det var en ångbåtssignal! Jag älskar musik och toner, men jag kan försäkra att jag aldrig i mitt liv hört något så vidunderligt härligt i tonväg som denna långt utdragna och fjällen ekande ångbåtssignal.

Mannskapene tok med seg det de kunne bære og gikk over isen ut til *Aurora*, og to dager senere var de ute i fritt farvann med kurs for Tromsø. To mann ble igjen for å se etter skutene. Den ene, Hans Rudolf Olsen, som hadde erfaring fra tidligere overvintring, var fra mannskapet ombord i *Hvitfisken*. Den andre var fra Vardø-skuta. De to bodde delvis ombord i hver sin skute og delvis i land i Giævers hus. De hadde begge fått forsyninger fra *Aurora* så de skulle klare seg godt gjennom vinteren.

Utpå vinteren ble Olsen meget syk av skjørbuk så karene fra Hagerup-ekspedisjonen som lå i Bellsund tilbød ham hjelp. Det var han meget takknemlig for. Som han selv sa, så var han forberedt på å dø. Olsen måtte fraktes på en slede til hovedstasjon på Akseloya. Her fikk han god forpleining og mye ferskt kjøtt. Dette reddet ham og han frisknet til igjen.

Da det begynte å tine om våren tok *Hvitfisken* inn vann. Olsen var så svak at han ikke kunne gjøre noe. Karene til Hagerup gikk ombord og skuffet vekk snøen fra dekket, pumpet skuta lens, tettet den og rigget den til for hjemreisen.

Rederiet til *Hvitfisken* hadde hele tiden planer om å berge fartøyet og sendte i begynnelsen av juni sitt fangstfartøy *Balæne* til Bellsund. Ombord var skipper Ingvald Svendsen som førte *Hvitfisken* og mannskap til å seile båten hjem. Likeså var det med to mann som skulle ta hånd om håkjerringskuta.

Da *Balæne* kom til Recherche fjorden omkring 20. juni lå skutene

fremdeles frosset inne. Svendsen fikk høre hva som var hendt om vinteren og tilbød da karene på Akseløya en mindre sum for det arbeidet de hadde utført ombord i *Hvitfisken*. Men lederen for Hagerup-ekspedisjonen, Magnus Hågensen, forlangte bergningspart. Det ville Svendsen ikke gå med på.

Resultatet ble at Hågensen sammen med fire av hans fangstmenn ble ombord i *Hvitfisken*. Med dynamitt fikk de sprengt skuta løs og seilte den til Tromsø. Skuta fra Vardø ble buksert ut av mannskapet og seilt hjem. Svendsen ombord i *Balæna* tok med seg resten av Hagerup-karene til Tromsø.

I Tromsø begynte vanskelighetene igjen. Svendsen kom ombord og forlangte å overta skuta. Men Hågensen nektet å forlate fartøyet før det var kommet til en ordning. Svendsen måtte stille en garanti før han fikk overta.

I Tromsø gikk saken til sjøretten. Her ble Hagerup-ekspedisjonen tilkjent kr 925 for arbeidet med skuta da den lå innefrosset, og for hjemseilingen.

Hagerup godtok ikke dette og saken endte i høyesterett i 1918. Her ble kravet om bergningslønn på kr 17 000 avvist da retten ikke mente det var berging. *Hvitfisken* hadde ligget trygt innefrosset i en god havn, vaktmannen hadde ikke bedt om hjelp og rederiet hadde sendt folk opp tidlig nok til å berge den selv. Hagerup ble ilagt kr 1500 i saksomkostninger, og hans fangstmenn fikk ikke en øre for det de hadde utført.

Hvitfiskens fangst: 15 bottlenose, 18 hvithval, 10 store og 50 små sel, 80 rein og 100 kg dun. Munsterhjelm oppgir at de hadde skutt 99 rein, men forskjellen i antallet er vel det som ble spist opp.

Kilder:

Munsterhjelm, Ludvig 1911: En sommar i Norra Ishavet.

Holmsen, Gunnar 1968: Opplevelser på mine tre sommerekspedisjoner til «No Man's Land». Norsk Polarinstitutt Årbok 1966.

Nordlys 17.12.1955: Magnus Hågensen – vital pioner i veidemanns-yrket.

Tromsø Stiftstidende 29.09.1911 og 01 og 06.06.1918.

Norsk Fiskeritidende 1912.

Braganzavågen (Svea) 1910-11

Engelskmannen E. Mansfield satte i oktober 1910 i land fire norske fangstmenn i Braganzavågen. De skulle overvintre i et hus han satte opp, og de skulle drive reinsdyrjakt.

Kilde:

Hoel, A, 1966: Svalbard II. Oslo.

Bellsund 1910-11

Johan Hagerup utrustet en ekspedisjon til sitt fangstfelt i Bellsund i 1910. Lederen var Magnus Hågensen og i alt var der høyst sannsynlig seks mann med.

Om høsten lå Hågensen på hytta på Lågneset sammen med Edvard Abrahamsen. De bygde den velkjente bjørnefella som fremdeles står på Kapp Martin. Om høsten da de ventet besøk av bjørn bandt de et stort stykke spekk til låsmekanismen. En dag i slutten av november så de at fall-lemmen var nede, og ventet å finne en innelåst levende bjørn. Men bjørnen stod utenfor og gnaget og krafset i tømmerstokkene. Den ble straks skutt. Det viste seg at fall-lemmen hadde falt ned av seg selv

Felle for levende fangst av bjørn på Kapp Martin. Den ble bygd i 1910 av Hagerup-ekspedisjonen og er 2,5 meter lang og 1,5 meter høy. Foto i Sørensen, L. N. 1961: Gamle ishavsgaster imellom.

og den sultne bjørnen luktet åtet og ville inn og smake på det. Det skal være den første og siste bjørnen som var ved den fella. To feller til av samme type skal etter opplysninger fra Henry Rudi ha blitt bygget i 1908 på Ekholmen (syd for Akseløya). De var svært upraktiske fordi de ble fylt ved den minste snøføyke.

Utpå vinteren måtte de ta seg av den syke Hans Olsen som var vaktmann ombord i *Hvitfisken* (se s. 83). Men det var ikke bare Olsen som måtte pleies i hovedstasjonen på Akseløya. Tre av mannskapet til Hågensen ble angrepet av skjærbuk. To var alvorlig angrepet, men alle berget seg gjennom vinteren.

Skipper Hagerup kom selv opp med skuta si og hentet ekspedisjonen hjem. Fire av deltagerne, deriblant Hågensen, gikk ombord i *Hvitfisken* og seilte den til Tromsø.

Fangst: 7 bjørn, 15 blå- og 35 hvitrev, 18 storkobber, 25 sel og 20 kg dun.

Kilder:

Moberg, Arvid 1960: Svalbards sønner. Eides Forlag.

Nordlys 17.12.1955: Magnus Hågensen – Vital pioner i veidemanns-yrket.

Tromsø Stiftstidende 1.07.1911.

Bellsund 1910-11. Lars Hansens ekspedisjon

Lars Hansen rustet ut og sendte til Spitsbergen en ekspedisjon som gikk fra Tromsø i begynnelsen av september. Lederen var Berner Jørgensen (Beisaren). Han hadde med seg Ole Hokstad som nylig var kommet hjem etter sammen med Arthur Oxaas å ha gjennomført den bedrift å ro til Nordaustlandet for å begrave de omkomne etter Sivertsen-ekspedisjonen. Antagelig hadde de planlagt å seile opp på østsiden, men i det store isåret kom de ikke inn dit. De bestemte seg for å slå seg ned i Bellsund, men da de så det var folk på hyttene der, satte de straks kursen ut igjen for å finne en annen plass å tilbringe vinteren. Skuta ble imidlertid snart stanset av isen så de kom ikke ut. De fikk buksert den inn mot land og losset noen materialer til en hytte. Hytta fikk de satt opp og bodde i den.

Noen dager før jul slakket isen, og med hjelp av karene fra Akseløya fikk de buksert skuta opp mot land. Den var så lekk at den sank.

En gang ut på vinteren kom Beisaren på besøk til karene som lå på

Akseløya. Det gjorde han på sin egen måte. Han kom seg helt opp til døra på stasjonen. Ingen hadde sett ham. Han rykket ned bjørnesignalet (alarmapparatet). Karene i hytta grep geværene, åpnet skytterluka i døra og ventet å se bjørnen stå å tygge på spekket i enden av signalet. De så ingen bjørn, men plutselig griper Beisaren, som hadde huket seg ned inntil døra, tak i borsepipa som stakk fram og sa: «Dere trodde vel det var en bjørn».

Om våren klarte de å sette skuta på land og reparerte den. Beisaren var kjent for å få til det utrolige. Utpå sommeren seilte de til Tromsø.

Fangst: Ingen opplysninger.

Kilder:

Nordlys 17.12.1955: Magnus Hågensen – Vital pioner i veidemanns-yrket.
Tromsø 7.09 og 21.09.1910.

Isfjorden 1910-11

Det eneste vi vet om denne ekspedisjonen er at Karl (Kalla) Eliassen og Tessem overvintret i bunnen av Isfjorden og at fangsten var dårlig.

Kilder:

Moberg, Arvid 1960: Svalbards sønner.
Tromsø 1911, 8. aug.

Kapp Mitra og Kongsfjorden 1910-11

I august reiste de fem vante overvintrener August Olofsson, Samson Fylkesnes, Vilhelm Pedersen, Karl (Kalle) Finspong, Olaf Rudi og Henry Rudi nordover for å fange på Hopen. De var rustet ut av Claus Andersen i Tromsø og ble satt opp med M/S *Irma*. To av dem hadde vært der to år tidligere så de visste at der lå alt tilrette for fangst av bjørn. Men isen lå tett så langt øyet rakk. Sørkapp ble så pekt ut som en god plass, og der var det ledig.

Oppunder Sørkapp fikk de storm. Rudi forteller om dette:

Det vesle fartøyet ble hivd avgårde for tørre taklan som et jaget dyr. Båretoppene kvinet over oss i rasende fossefall hver gang vi var nede i dalene, og var vi oppe, bar det lukt i avgrunnen med oss i neste sekund . . .

De stod surret til rors, to mann. Der måtte de stå, for ingen levende kunne fote seg

på dekk. Døgn stod de, de stod til de hang iurringene. Men kursen holdt de så noenlunde . . .

Det var ikke til å tenke på å lande her heller. Vi fikk finne enda en utveg, vi kom til ords da vi rundet Sørkapplandet og fikk så noenlunde le.

De gikk til Kapp Mitra og satte i land materialer til et hus og til en bistasjon på Kapp Guisnez i Kongsfjorden. Så seilte Olofsson og Olaf nordover for å finne en plass ved Sørgatt eller Danskøya. Men bare etter noen døgn kom de tilbake. Det var umulig å lande på grunn av is. Dermed ble den endelige plasseringen at Olofsson, Pedersen og Henry Rudi slo seg ned på Kapp Mitra og de tre andre i Kongsfjorden.

Høsten gikk med til å bygge hus, sette opp feller og legge ut giftåter. Utsiktene så ikke lyse ut. Det var lite rev og mye uvær.

I april var isen så slakk at Olofsson og Henry rodde over for å besøke de i Kongsfjorden. Der var Kalle i hytta, og han fortalte at de to andre var dradd ut med den lille spissbåten. De hadde tatt med utstyr til å harpunere hvalross. Fylkenes ville ikke ha med harpun, men det ble til det likevel.

De rodde tilbake til Kapp Mitra, men etter en par dager så de noen flagg laget av sekkefiller satt opp på den andre siden. Da isen slakket etter noen dager rodde de over. Kalle fortalte at de to ikke var kommet tilbake. Nervene til Kalle var i høyspenn.

De satte i gang med ettersøkningen, men fant bare noen kobbeskinn som de to hadde lagt opp på land for å ta med seg tilbake senere. De måtte gi opp ettersøkningen.

De fire som var igjen flyttet sammen i Kongfjorden, og derfra drev de jakt på kobbe og snadd. Noe senere flyttet de inn på øyene og samlet dun.

En dag lagt ut på sommeren fikk de besøk av noen som fortalte at det var funnet en båt på Fuglehuken. Henry forteller:

Vi tok den i ettersyn. Jo! Her var den siste hilsen fra Samson Fylkesnes og Olaf Rudi. Båten fortalte historien. Og den var slik vi hadde visst den var. Båten var delvis sunnhogd av hvalrossstener, merkene stod der tydelig og fortalte om kampen. Av harpunlina hang der igjen en stump, fastgjort i skotten. De hadde ikke rukket å kappe den før de ble dratt ned med båten: lina var ikke skåret av, den var slitt av. I mellom sårede, rasende dyr hadde begge endt sitt liv. De hadde gjort ting de ikke burde ha gjort . . .

Så var også de to, kameraten og broren min, innlemmet i det store, uhyggelige tall på dem som i kampen for tilværelsen får denne tilskrift i kirkeboka: Omkommet på fangst.

Fangst: 54 hvite og 14 blårev, 17 storkobber, en del snadd og 600 kg dun.

Kilder:

Sørensen, L. Normann, 1958: Henry Rudi, isbjørnkongen.

Hoel, Adolf: Dagbok 1930, Norsk Polarinstitutt.

Tromsø Stiftstidende 22. juli 1911.

Krosspynten 1910-11

Claus Andersen rustet i 1910 ut en ekspedisjon som besto av Anton Eilertsen, svensken Gustav Fors og fire karer til og satte dem opp i Wijdefjorden med *Doggeren*. Moberg sier det var fem på overvintringen, men det var seks. Beretningen fra skipperen på *Doggeren* bekrefter det. Fors som var snekker og anleggsarbeider, har fortalt til Moberg:

Ekspedisjonen tok hovedstasjon på en odde nord for Kapp Petermann i Wijdefjorden og hadde to bistasjoner, en bygde de selv og den andre var et gammelt russehus inne i Vestfjorden, den vestre grenen ved bunnen av Wijdefjorden. Det var bra med drivtømmer, og med Fors som byggmester tømret de en solid hytte på odden, og like så fin stasjon på den østlige side av fjorden. De hadde bare to små håndsager å klare seg med, og greide derfor ikke å sage helt av de store stokkene, så de måtte nøye seg med forsengkninger for bjørnene.

– Det så nokså provisorisk ut, sa Fors da han fortalte meg om dette førti år senere. Men husene ble gode og varme. – Vi tettet med mose og laget et vindfang av de bordene vi hadde med fra Tromsø. At en del av stokkene pekte nokså langt ut i været, sjenerte ikke oss.

De seks karene arbeidet ikke godt sammen, og de delte seg i to lag. Eilertsen, Fors og en til gikk jevnt og trutt over terrenget og arbeidet godt sammen. At det ble et brukbart resultat kan vi takke dem for. De tre andre lå for det meste i hytta og gikk nødig ut for å se etter feller og selvskudd. Det oppsto ofte alvorlig krangel mellom disse tre.

En dag i mai, da Anton og Gustav var ute, spilte de tre karene kort om svisker. De ble uenige og kom i et alvorlig slagsmål. Det endte med at den ene, bergenseren Vilhelm, brakk benet. Han måtte bæres til køys og måtte ligge inne natt som dag uten å kunne snu seg. Han fikk også skjorbuk. De tre slo frampå om hjemreise, men Eilertsen mente de fikk vente til firmaets båt *Doggeren* kom. De tre gjorde mytteri og fikk med seg den fjerde. De tok den ene robåten, lastet den med provi-

Hytta som Gustav Fors bygde på Krosspynten i 1910. Den ble flere år senere flyttet 15 km lenger nord til Purpurdalen hvor den sto til 1936. Den ble da flyttet til Folkemuseet på Bygdø, Oslo. Foto: Norsk Polarinstitutt ved A. Hoel 1912.

ant og reinskinn og dro nordover Wijdefjorden. Da de kom ut mot Gråhuken møtte de drivisen. Her ville den fjerde ikke være med lenger og gikk ut av båten og tilbake til hytta (må være hytta på Elvetangen) som de hadde overnattet i. Han gikk tilbake til Krosspynten.

Noen dager etter at de tre var reist avgårde kom *Doggeren* for å hente alle hjem. Eilertsen og Fors bestemte seg for å bli en vinter til. Alle fangsten ble tatt ombord, og den sjettemann reiste med til Tromsø.

De tre som dro avgårde fra Gråhuken måtte til dels ta seg frem i tett is. Noen ganger måtte de to friske dra båten med den syke ombord lange strekninger over isen for å komme til råker igjen. Etter flere døgn var de kommet nord for Reinsdyrflya, og her fikk de se en fangstskute. Det var *Polarstjernen* med blant andre Daniel og Hilmar Nøis ombord. De heiste en trøye på en stang og ble straks oppdaget. Den syke var så svak og avkrefte av skjorbuk at han ble heist ombord i *Polarstjernen* liggende i robåten.

Etterhvert lekket historien ut av de tre og den stemmer bra med det

Fors har fortalt Moberg. Karen som hadde brukket benet hadde vunnet et spill om svisker. Her er hva Hilmar Nøis fikk høre:

Han ble dradd inn i en stygg krangel med en av de andre karene, som ikke likte å tape i kortspill, – aller minst svisker og rosiner, for svisker var kostelige Guds gaver slik matsituasjonen lå an. Det endte med at de gjøv på hverandre i vilt raseri. Til slutt hørte de andre at bergenseren stønnet: «No får du gi deg, farr, no brekker du foten min!» Men svaret han fikk fra motstanderen var ikke særlig oppmuntrende: «Holder du ikke kjeften din nå, din jævel, så brekker jeg den andre også».

Den ene av de tre, en kvæn, fortalte at han hadde sydd seg telt og sovepose av reinskinn og bodde tidvis utenfor hytta for å unngå kranglingen. En gang, fortalte kvænen, hadde kranglingen vært så voldsom at Eilertsen hadde skutt et skudd i døra for å dempe gemyttene. *Polarstjernen* fraktet de tre til Grøn fjorden.

Fangst: 4 bjørn, 78 rev, derav 49 blå, 25 rein, en del kobbe og snadd og 10 tonn spekk.

Kilder:

Moberg, A., 1960: Svalbards Sønner. Bergen.

Berset, O., 1953: Hilmar Nøis. Bergen.

Tromsø Stiftstidende, 7. og 12. september 1911.

Sørkapp 1911-12. Rekordfangst av bjørn

Igjen rustet Claus Andersen ut Petter Trondsen, til en overvintring på Sørkapp. Det var hans syvende ekspedisjon, og med seg hadde han Reinhardt Didriksen, Ole Olsen, Kristen Jacobsen, Karl Lindqvist, Arthur Olsen og Alvin Josefson.

Den 5. juli var de utenfor Sørkapp, men de klarte ikke å ta seg gjennom drivisen og inn til land. De seilte derfor nordover og la seg til å vente i Grøn fjorden. Den 5. august kom de inn til Sørkapp og fant de fire som hadde overvintret der i god behold.

Trondsen bygget nytt hus på Sørkapp den høstsiden. Vinteren forløp meget bra. Det var mye is rundt Sørkapp og det var mange bjørn. I siste halvpart av juni da de hadde gjort unna all fangst, dro Trondsen til Grøn fjorden for å telegrafere hjem til rederen at nå kunne de hentes. Staten hadde opprettet den første telegrafstasjonen på Svalbard i 1911, og det ville Trondsen benytte seg av. Da han kom til Dunøyane traff

han Lindquist og Abrahamsen og slo følge med dem til Camp Millar. Derfra gikk han over til Grønfjorden.

M/K *Irma* kom og hentet dem og de var i Tromsø 25. juli.

Fangsten ga et godt overskudd for overvintrerne, og de kunne koste på seg litt ekstra. Didriksen, for eksempel, reiste over til Amerika og ble der i ett år.

Fangst: 92 bjørn, 5 hvite og 2 blårev, 18 storkobber, 50 tønner spekk og 1000 kg dun.

Kilder:

Tromsø 15.08.1911.

Tromsø Stiftstidende 25.07.1912.

Nordlys 08.11.1953.

Pedersen, Torberg: Dagbog aaret 1911-1912.

Recherchefjorden 1911-12

Sommeren 1911 kom Ernest Mansfield som representant for det engelske selskapet Northern Exploration Co. (N. E. Co.) til Tromsø ombord i S/S *Repetor*. Ombord var det gruvearbeidere til flere gruver på Spitsbergen. I Tromsø hyret han norske fangstfolk som kommende vinter skulle være vaktmenn på de eiendommene N. E. Co. hadde annektert. I tillegg til vaktjenesten skulle de drive fangst. Mansfield satte i gang et storstilt foretagende. Han ville sette i land fangstfolk i Recherchefjorden, Braganza, Kongsfjorden og Krossfjorden. Bettingene skulle være: Fangstmennene skulle ha kr 50,- pr. måned, fri utrustning (mat, tobakk osv.) og halvparten av fangsten. Da fangstmennene fikk se listene over hva de fikk med seg av mat, tobakk osv. ble de helt himmelfalne. Noe slikt hadde de aldri hørt om for overvintrere. Ikke rasjonering på noen ting. De skulle til og med få med komfyrer slik at de kunne bake brød. Nå skulle det være slutt med å tygge på klappkaker. Og så til slutt, det beste fangstlaget skulle få en gullklokke!

I Recherchefjorden ble Gustav Lindquist og Edvard Abrahamsen satt i land. Det var også arbeidere som overvintret der. I løpet av vintervinteren foretok de flere turer over Bellsund til Camp Millar for å hente proviant til dem som arbeidet ved gruveinnslaget der. Tidlig i mai gikk Lindquist over til Grønfjorden for å skaffe legehjelp til en syk eng-

lender på Camp Millar. Lege kom fra Advent City, men det var ingen ting han kunne gjøre. Den syke døde dagen etter at legen ankom.

Det er ikke mye vi vet om de to fangstmennenes innsats. I juni var de borte i to dager og fikk 16 storkobber, en hvalross, noen snadd og fire sekker dun. I slutten av juni dro de til Dunøyane hvor de sanket fire sekker dun. De hadde håpet på mer, men øyene hadde vært besøkt av andre før de kom.

Fangst: 27 rev, 1 hvalross, minst 16 storkobber, en del snadd og 8 sekker dun.

Kilder:

Pedersen, Torberg: Dagbog aaret 1911-12.

Sørensen, L. N. 1958: Henry Rudi, Isbjørnkongen.

Hoel, A.: Dagbok 1930. Norsk Polarinstitutt.

Braganza (Sveabukta) 1911-12. Mansfields Spitsbergsekspedition

Northern Exploration Co. rustet i 1911 ut Thorolf Olsen, Julius Jensen, Torberg Pedersen og engelskmannen Charles Hayward til å drive fangst. De ble satt i land i midten av september på sørsiden av Sveabukta i et hus som hadde navnet Camp Margaret. Det meste av provianten ble satt i land på nordsiden i et hus Camp William (nær Sveagruva). De var meget godt forsynt med alt.

De kom sent opp, og satte med en gang ut ca. 40 feller og noen sakser etter reven, og gikk i terrenget for å skyte rein. Selvskudd eller gift til fangst av bjørn hadde de ikke.

Den 5. oktober fikk de skutt fire rein. Kjøttet saltet de i tønner. Deretter var det nærmest tomt for fangst. Den 20. november skriver Pedersen i dagboken:

Lagt ud nyt jern i dag – antagelig til ingen nytte. Saa ikke engang spor idag. Tror virkelig vi er kommen ind i selve «Dødsriget».

Den ørkesløse vandringen i terrenget og mye uvær gjorde at det ble store gnisninger mellom deltagerne. Den 13. desember flyttet Jensen til Camp William og bodde der alene det meste av tiden. Engelskmannen får ikke god attest av Pedersen:

... engelskmanden er en umulig og et ufordrageligt «subjekt». Gidder ingen ting – dertil slurvet, urenslig, uforskammet, og i høieste grad uopdragen; men vi faar vel undskyldte – er jo bare englender og efter eget sigende ogsaa aktieeier i selskabet. – Alt vel.

Den 12. mars fikk de besøk av fire mann, en var engelsk, fra N. E. Co.s gruveanlegg på Camp Millar. De kom i håp om å få ut dynamitt av det låste lageret til Sveagruva. Det var ikke mulig da døra var dekket av minst 10 meter snø. Pedersen skriver:

Paa turen hid maatte de forlate en engelsmand, som var saa udmaset og træt at han orket ikke mere. Heldigvis var de ca ikke mere en 10 km. fra huset saa det lykkedes os i løbet av natten at finde og bringe hjem til os den ulykkelige, som næsten var uden bevisethed.

Engelskmannen, Lyster, som nesten hadde frosset ihjel hadde liten lyst til å gå tilbake igjen. Pedersen byttet derfor med ham, og arbeidet resten av tiden på Camp Millar. Videre ønsket Jensen og Olsen og flytte fra det håpløse dårlige terrenget de var havnet på. Til da hadde de ikke fått en eneste rev. De ble med og gikk videre til Camp Bell hvor de håpet å komme til et bedre fangstterreng. De ble der resten av tiden. De to engelskmennene fortsatte å fange i Braganza.

Alle ble hentet i juli av Mansfields båt, den samme som hadde satt dem opp.

Fangst: 2 bjørn, 2 hvitrev, 9 rein, 4(+) storkobber og 1 hvalross. Av dette var 1 rev, 1 hvalross og 2 (+) storkobber tatt på Camp Bell og 2 bjørn og 1 rev av de to engelskmennene etter at de ble alene.

Kilde:

Pedersen, Torberg: Dagbok aaret 1911-1912.

Sassen og Dicksonfjorden 1911-12

Sommeren 1911 var Daniels Nøis og Håkon Aronsen ferdig med å bygge seilskøyta *Polarstjernen*. Den var 44 fot lang, og Daniel hadde selv konstruert den. Videre bygget de en 19 fots fangstbåt med 5 hk motor. Den var til kortere fangstturer og til å slepe skøyta med når det var vindstille.

Planen var å overvintre på Nordaustlandet, og de fikk med seg fire slektninger. Turen gikk først til Borkenes hvor de tok ut det meste av utrustningen hos J. C. Fochen som hadde en halvpart i skøyta. Det ble trangt ombord i skøyta da syv hunder og materialer til hus var lastet inn. Den 5. august forlot de Tromsø. *Polarstjernen* seilte godt, men den slingret fælt.

De kom ikke frem til Nordaustlandet. På nordsiden, ved Velkomstpynten, måtte de snu. Isen ble for tett. I det de skulle snu, hørte de flere skudd og omsider fikk de øye på en robåt langt borte mellom isflakene. Det var tre karer i den, den ene helt forkommen. De tre hadde overvintret i Wijdefjorden (se s. 90). Planene måtte forandres. De ble enige om å slå seg ned i Isfjorden. Da det var lite vind kom de ikke til Grønfjorden før den 26. august. Daniel kjørte den syke til doktoren i Advent Bay med motorbåten.

Tiden var knapp, og alle fikk en travel tid. Først bygget de en hovedstasjon i Dicksonfjorden helt inne på Kapp Nathorst, rigget til bistasjoner på Kapp Wijk og i Skansebukta. Her slo Hilmar Nøis, Martin Pettersen og Martin Klausen seg ned. De tre andre, lederen Daniel, Aronsen og Peter Klausen bygget en hovedstasjon i Sassen og brukte skøyte som de la opp i vinterhavn i Bjonehamna til bistasjon. En velvet båt ved Elveneset, et hus i Gipsvika og en hytte de bygde i en avstand av tre timers gange oppe i Sassendalen brukte de til bistasjoner.

Det var langt på høsten nå og de måtte raskt gå rundt å legge opp stein til to hundre revefeller de skulle sette opp. Samtidig jaktet de på rein i Sassendalen. De klarte mer enn femti på åtte dager.

Fangsten i Dickson som de hadde hatt så stor tro på ble dårlig. De mente at tidligere fangere som hadde brukt gift, hadde desimert bestanden til et lavmål. De var også, i desember, plaget av mildvær, regn og deretter frost så alle fellene frøs fast slik at de ikke fikk fanget reven.

Den 8. desember var Daniel og en av de andre i Gipsvika (Giles Bay). Han skriver i dagboken:

Jeg sprang tidlig op imorges for å legge i ovnen og var da så uheldig å sette foten mot en øksejett så den skar dypt inn. Jeg tullet noget omkring, og på hjemturen måtte jeg sitte på sleden; for foten var ond og stiv. Efter hjemkomsten vasket jeg foten med nogen sårmidler som jeg hadde, og så forbandt jeg såret så godt jeg kunde.

Dette uhellet hindret ham i å være en god mann i lengre tid.

Fangsten gikk bedre i Sassen enn i Dickson, og i slutten av januar

Polarstjernen lå innefrosset i ni måneder i Bjønhamna. Den ble brukt som bistasjon. Bildet er tatt i februar 1912. Skøyta klarte vinteren bra. Foto i Andungen 1928.

var de fleste samlet i Sassen. Mulighetene for å gjøre det bedre der var større. Med hundene kjørte de reinskrottene oppe i dalen, ned til hovedstasjonen. De hadde god hjelp av hundene, og Hilmar forteller at de fort lærte å ringe inn bjørnen:

Det var sjelden bjørnen kom seg unna når hundene først hadde fått teften av ham. Det hendte bamsen jumpet opp på en storis for å riste av seg de plagsomme og støyende forfølgerne. Der ble da polarisens konge sittende på to, en ypperlig skyteskive. Han flekket tenner, brummet og brølte i avmektig raseri, mens hundene nedenfor passet på som smeder. I slike tilfelle kunne karene skyte bjørnen midt i bringen på 30-40 meters hold. Det var noe helt nytt å bruke hunder til bjørnejakt, desto gledeligere var det å se hvor ivrige og flinke bikkjene var.

En bjørnejakt holdt på å bli den siste for Aronsen. Han og noen av de andre jaktet på en bjørn, men Aronsen forsvant ut av syne for dem. Alle tre fortsatte letingen etter bjørnen, og da Aronsen kom frem til noen store isblokker som var skrudd opp, hoppet bjørnen plutselig frem og rett på ham. Bjørnen langet ut med den ene labben og traff ham i hodet. Men Aronsen var ikke helt borte, han rettet inn børsa og trakk av. Skuddet traff godt og Aronsen berget seg. I skallen hadde bjørnen gitt ham noen kraftige risp med klørne. Arrene etter disse sårene ble hans bumerke resten av livet.

Den 22. februar reiste Daniel og Martin med hundespann over til

Storfjorden for å se etter fangst der. Oppe på breen halvveis til Agardhbukta fikk de vinterens store opplevelse. Daniel skriver:

. . . Her ser vi solen for første gang i år. Tenk for et inntrykk dette syn gjorde på oss som hadde strevet månedsvis i bekksvart mørke. Det føltes som om vi hadde kastet en tvangstrøie. I strålende humør bærer det avsted bortover breen inntil vi har Storfjorden foran oss . . . På nordsiden av dalen stanser vi ved en elvegrotte hvor sneen er svært dyp, og her begynner vi å lage hule. Lengere nede i dalen fikk vi øie på noen reiner, og vi var avsted og «hektet» et par stykker av dem. Disse drog vi med oss til snehulen. Senere hentet jeg noen stenheller til å sette primusen på. Hulen gjorde vi stor og rummelig; men det var ikke lite arbeid. Så spiste vi reinkjøtt, og etterpå krøp vi i soveposen.

Dagen etter fikk de se tre bjørner, men til tross for stor innsats av folk og hunder, må de gi opp jakten langt ute i Storfjorden. Dagen etter tok de det rolig i snøhulen:

Hundene er trette i dag, og de får sove mens vi tar en tur til fjellakselen. I kveld har vi kookt et godt kjøttlår til opskjær, og dessuten en deilig kjøttsuppe; derefter går vi til ro.

Men så fikk de fem døgn med storm. Den første dagen:

Hulen er nu blitt så tett i veggene at vi har måttet stikke hull i den for å få så meget luft at primussen brenner.

Den tredje dagen:

Stormen vil ikke gi sig og taket er så tynnslett at det lyser igjennom så det skulde bare mangle at det kom en bjørn på det, da vilde vi snart hatt den midt imellem oss. Det er bra at vi har nok parafin til kokingen, så vi lider ingen nød.

Så endelig bedrer været seg, og i løpet av 15 timer er de hjemme i Sassen. Selv om utbytte av turen var elendig, forsøkte Daniel seg igjen i midten av april, denne gangen sammen med Petter. Det ble en ukes tur med mye dårlig vær og utbytte – en hvitrev.

Daniel fikk et angrep av skjorbuk. På sin første overvintring i Colesbukta 1900-01 hadde han også, som alle de andre fem, hatt skjorbuk. Da var han så syk at han ikke kunne rette ut bena. Grunnen til sykdommen mente de var at de i lengre tid hadde spist lettsaltet reinkjøtt som hadde hengt fra tidlig høst og mugnet. De frisknet da de fikk skutt rein og spiste kjøttet rått uten salt. Dette angrepet av skjorbuk i

Reinskinnene fra årets fangst lastes om bord. Foto i Andungen 1928.

Sassen var kanskje grunnen til at han bestemte seg for å slutte med vinterfangst.

I løpet av vinteren hadde Daniel laget en liten dory, og med den og en liten seilduksbåt kjørte de på isen ut til Festningen ytterst i Grønfjorden. Her la fire mann seg i telt for å fange kobbe, snadd og sanke egg og dun når isforholdene tillot det. Fangstbåten hadde de kjørt ut om høsten.

Polarstjernen trakk mye vann da det begynte å tine om våren, men ellers hadde den klart overvintringen meget bra. Rundt skøyta hadde de strødd rikelig med aske og dette gjorde at den tinte fri før fjordisen gikk opp. I begynnelsen av juli kom de ut med skøyta og kunne bruke den også til fangst.

Den 1. august seilte de ut fra Grønfjorden med kurs for Norge. Utenfor Bellsund fikk de vindstille og ble liggende og slingre i tre døgn før de fikk vind og kunne seile videre.

Fangst: 7 bjørn, 43 blå- og 64 hvitrev, 20 storkobber, en del snadd, 180 rein og 25 sekker dun.

Kilder:

Nøis, Daniel 1928: Svalbard-minner. Andungen. Julehefte og Årsskrift.

Berset, O. 1953: Hilmar Nøis.

Tromsø 6.06.1912.

Aftenposten 9.02.1913.

Kongsfjorden 1911-12

På Blomstrandhalvøya hadde Northern Exploration Co. mange mann i arbeid ved marmorgruven. Da disse straks ble tatt ombord i *Repetor*, ble Arthur Oxaas, hans bror Johan, August Stenersen og skotten James Butt satt i land. De skulle passe på anlegget til neste år, og drive fangst for Mansfield.

Det første de gikk i gang med var å få satt opp alle annekssjonsmerkene de hadde fått utlevert av selskapet. De ble satt opp på begge sider av fjorden.

Ut på høsten startet de fangsten. Stenersen og Johan Oxaas fangstet fra en hytte på Kapp Guisnez, Arthur og James bodde i et av de store husene i London. Mat og utstyr hadde de rikelig av. James hadde aldri overvintret og aldri gått på ski, men likevel kom han godt gjennom vinteren. Han lengtet hjem til Skottland. Til fonografen som de hadde med, hadde de et rikelig utvalg av plater, James hadde sin favoritt. Arthur Oxaas forteller:

Men James hadde faktisk bare en yndlingsmelodi og den het kort og godt «My Mother». Den spilte han hver kveld, og da stod tårene i øynene hans.

I mai dro de båten og en del utstyr over isen og ut til fastiskanten ved Kvadehuken for å drive fangst på kobbe og snadd. Her slo de seg ned i en hytte som sto der. En dag fikk de se en hvalross på et flak. Oxaas forteller:

Mens vi rodde i retning av flaket, kunne vi på lang avstand høre at den snorket. Vi hadde bare en kobberifle med 12 mm ammunisjon med, så vi måtte på nært hold om vi skulle ha sjanser til å få ram på den. Og vi kom helt inn til flaket uten at den våknet. Her ble vi liggende å titte på den en stund. Jeg tok sikte på nakkegropen, men for å være sikker på at skuddet satt, måtte vi få den til å reise hodet. Vi plystret et par ganger. Den våknet og begynte å se seg omkring. Da trakk jeg av. Men jeg måtte ut med åtte patroner før jeg fikk avlivet den.

I slutten av mai rodde Stenersen og Arthur til Fuglehuken og videre langs yttersiden av Forlandet ned til Forlandsøyene for å sanke egg og dun. De kom for tidlig. Det var ikke egg å finne, men etter 5-6 dagers venting kom fuglene på land, og innen 20. juni hadde de omlag 500 egg og en del dun. Da en skute kom innom fikk de skipsleilighet til Grøn-fjorden.

I juli ble de med *S/S Munroe* til Tromsø.

Fangst: 3 blå- og 16 hvitrev, 1 hvalross, 24 snadd og 400 kg dun.

Kilder:

Oxaas, A. 1955: Svalbard var min verden.
Fangstarkivet, Norsk Polarinstitutt.

Krossfjorden 1911-12

De siste Mansfield satte i land var August Olofsson og Henry Rudi på Kapp Mitra. Materialer til et hus hadde de med og satte det opp på odden ved Tinayrebukta. Det ble et meget godt hus og Mansfield spurte om de ikke kunne gi det navnet etter hans eneste barn, datteren Zoe. Det fikk navnet Camp Zoe.

Høsten ble benyttet til fangst på kobbe når været ga anledning til det. Da vinterfangsten begynte slo Olofsson seg ned på Camp Zoe og Rudi på Kapp Mitra. Det ble en del rev, og det var bedre enn året før. Men bjørn ble det ikke en eneste en av. Det var en stor skuffelse.

Om våren var det igjen kobberfangst og så sanking av dun.

I midten av juni kom Mansfield til Kapp Mitra. Han hadde da samlet alle partiene ombord i skuta, og han lot alle få oppgjør for vinterens arbeid og fangst. Hvert parti kom ned i lugaren til ham og ga rapport om sin fangst. Nå viste Mansfield seg igjen fra sin rause side. Han betalte opp til tyve kroner mer for hvert reveskinn enn de ville ha fått i Tromsø. Fangerne ville nesten ikke tro det. Fordi Olofsson og Rudi hadde den største fangsten, fikk de en gullklokke hver pluss hundre kroner ekstra – utrolig.

Rudi forteller om et lag på to karer fra Skottland og en nordmann som i løpet av vinteren hadde fått bare ett hvitrevskinn. Det fikk de oppgjør for og atpå til fikk de beholde skinnet. Hvor disse tre hadde ligget sies det intet om.

Fangst: 82 rev, endel kobbe, snadd og dun.

Kilder:

Sørensen, L. H. 1958: Henry Rudi, Isbjørnkongen.
Moberg, A. 1960: Svalbards Sønner.

Da denne flokken ble satt i land fra *Repetor* i Tromsø ble det fest. Rudi forteller om den som han og Olofsson arrangerte:

Vi troppet opp på bryggeriet og kjøpte kontant et av de store lager-fustasjene med øl, det tok sine gode fem hundre liter. Så akkorderte vi om å leie bryggeriets sterkeste hest, den skulle dra ølet til sørenden av Tromsøya for oss. Samtidig leiet vi to pøser og seks auser . . . Så for vi til byen og kjøpte etpar store røykelakser, noen kopper og slikt, hvorpå vi gikk i gang med å invitere gjester . . .

Krosspynten 1911-12

Som fortalt foran bestemte Anton Eilertsen og Gustav Fors seg til å ta en vinter til i hytta de hadde bygd på Krosspynten. Nå var de kvitt de tre krangleverne karene som hadde gjort den foregående overvintringen så lite trivelig. Proviant og ammunisjon hadde de fremdeles et bra lager av. De bygget en bistasjon til på Elvetangen. Den ble bygget inntil en gammel russehytte. Moberg forteller:

Vinteren 1911-12 artet seg bra. Om høsten skjøt de en masse ryer og 16 rein, men henimot juletider begynte Eilertsen å skranke, han følte seg slapp og orket ikke å være ute som før. Skjorbuk. Han tvang seg selv til å mosjonere, men det lot ikke til å hjelpe. Ferkst reinkjøtt var også uten virkning. Selblod kunne de ikke få tak i, for fjorden var frosset. Eilertsen ble stadig kleinere og fikk en hul hoste. Han spyttet blod, og ble nå liggende i køya.

I februar kjente Fors at også hans time var i ferd med å slå. Han ble svak i bena, og

*Bistasjonen som Eilertsen og Fors bygget på Elvetangen i 1911.
Foto: Norsk Polarinstitutt, A. Hoel 1912.*

blødde fra tannkjøttet. Han slet fortvilt med å gå på ski for å skaffe seg mosjon, og han prøvde å holde fangsten i gang. Lørdag den 9. mars 1912 ga Eilertsen inntrykk av å være bedre. Han satte seg opp i køya og ba om å få litt kaffe. Fors satte kjelen på komfyren og laget i stand skiver med sirup, som Anton var så glad i. Men da Fors snudde seg fra bordet, så han at Anton lå stille med øyne som stirrer rett opp. Han var død.*

Det ble et fryktelig sjokk for Gustav. Vel hadde han nok skjønt hvordan det ville gå med Anton, men at han skulle bli borte så plutselig hadde han ikke tenkt seg. Han satte seg på benken og gråt, store, sterke kren.

Men så gjaldt det hans eget liv. Fors prøvde å finne ut hvor langt det kunne være over fjellene og Isfjorden til den amerikanske gruva, en vei som ingen hadde gått, så vidt han visste. Nei, han fikk være her til sommeren og vente på båt. I fjorten dager holdt han ut, men da kjente han at han kom til å bli liggende. Det var ingen annen utvei, han måtte gi seg av sted inn i det ukjente. Kart eller draft hadde han ikke, men et gammelt skipskompass som skipper Anton Jørgensen på «Doggeren» hadde etterlatt.

Fors tok med seg en sovepose av reinskinn og så mye brød og reinkjøtt som han maktet å bære. Så la han i vei sørover, mot fjordbotnen, hvor det vel måtte finnes en overgang. Han kom inn i snøtykke, og nå fikk han bruk for kompasset. Høyere og høyere bar det, og det var flere veier å velge mellom. Fors gikk og gikk, med døden i hjertet og med dirrende knær. Han visste at han hadde forlatt stasjonen den 26. En gang la han seg ned i soveposen og sovnet ved stranden av det han trodde var Isfjorden. Da han krøp ned i sekken hadde han følelsen av at han aldri mer ville komme ut av den. Men da han våknet var noe av kreftene vendt tilbake, og han la i vei rett sørover. Nokså snart fikk han se land foran seg og tok av i mer vestlig retning. Men landet, som han trodde var så nært, viste seg å ligge langt, langt i det fjerne. Han hørte hvordan blodet suste i årene, og hver bevegelse var smertefull. Men han kom seg iallfall ned til stranden og fulgte den, og så – under over alle undere – kom han rundt den odden som Eilertsen hadde fortalt om så mange ganger når han skildret sin tur høsten 1909, odden som hadde skjult Longyear City.

Fors skrek den gangen høyt, påsto han, da han senere fortalte om sin opplevelse. Han stanset og kastet fra seg alt overflødig – kompass og sovepose – for å klare å kare seg fremover. Han kom seg til kaia, så bar det oppover, en uendelig lang og bratt vei. Og så oppdaget han lys.

Da det kom folk i kjøkkenet for å lage i stand frokost den 29. mars, lå det en ukjent mann bevisstløs på gulvet i en vanndam etter smeltet snø fra klærne. De bar ham til doktoren, som konstaterte at den fremmede led av langt fremskreden skjærbuk. Men alt gikk bra, han ble frisk.

Ja, han ble så bra at han etter en tid gikk tilbake til Krosspynten og hentet skinnene av de få revene de hadde fanget før sykdommen hadde fått taket på de to.

* Dagen før Anton døde diktet han sitt testamente hvor han fordelte sine få eiendeler til sine kamerater. Han var da så avkreftet at han knapt kunne skrive sitt navn leselig. (Arne Staxrud 1912).

Lang striplet linje viser veien Gustav Fors gikk fra Krosspynten den 26. mars frem til Longyearbyen tre dager senere. Strippet linje viser veien fangstmennene Olofsson og Abrahamsen og tyskerne Wegener og Millar gikk for å hjelpe til med å finne medlemmene fra den tyske Schröder-Stranz ekspedisjonen (se Kapp Mitra og Camp Zoe 1912-13).

Like før han døde i Nattavara i Norrbotten i desember 1953, forsikret Fors at han aldri hadde hatt lyst til å reise nordover igjen.

Ekspedisjonen til Adolf Hoel og Arve Staxrud besøkte Krosspynten i slutten av august 1912 og de fant Eilertsen dekket av et ullteppe 100 meter fra hytta. De begravet ham og satte et kors på graven. Odden som de fem overvintrerne bygget hytta på i 1910 har senere fått navnet Krosspynten etter korset på Eilertsens grav.

Etter at Fors hadde forlatt hytta var det fremdeles et lager av matvarer igjen. Dette skulle bli redningen for andre allerede vinteren etter. De tre tyskerne og to nordmenn fra Schröder-Stranz ekspedisjonen som i midten av oktober 1912 fant hytta, kunne prise seg lykkelige i sin håpløse situasjon da de i hytta fant flere tønner med saltet reinkjøtt,

40 kg mel, 10 kg gryn, 5 kg erter, 4 kg risengryn og andre ting som geværer og petroleum. De fem hadde sammen med fire andre tyskere forlatt ekspedisjonsskipet i Sorgfjorden den 10. september for å redde seg til Longyearbyen. De fire tok andre veier og kom ikke til Krosspynten.

Fangst: Noen få reveskinn.

Kilder:

Moberg, A. 1960: Svalbard Sønner. Bergen.

Moberg, A. pers. meddel.

Signal, 1912 nr. 39.

Hoel, A. 1913: Die norwegische Hilfexpedition für Schröder-Stranz. Die Woche nr. 10. Berlin.

Staxrud, Arne: Spitsbergens indfødte. Aftenposten 3.08.1912.

Hornsund 1912-13

Etter bare noen uker hjemme i Tromsø bestemte Arthur Oxaas seg til en ny overvintring, alene denne gangen. Han hadde noen kroner og utrustet seg selv. Utrustningen ble derfor langt mer spartansk enn året før da han hadde Mansfields lager å ty til. Han forteller:

– Jeg kjøpte noe proviant og en del ting som var absolutt nødvendige. Heldigvis hadde jeg en liten jolle og fikk prøve å greie meg med den. Dessuten eide jeg en militær rifle – 12 mm – og anskaffet meg 500 skudd. Hadde dette spartanske utstyret mitt blitt lagt fram til kontroll, ville jeg aldri ha fått lov til å dra nordover.

Transporten opp gjorde han også rimelig. Han fikk transporten med jakten *Elida* mot å hjelpe til med å laste fartøyet med hvalbein i Bellsund. Etter storhvalfangsten ved Spitsbergen i årene 1903-1912 lå det mange hvalskrotter igjen i fjæra. Etter at marflo, fugl, rev og bjørn hadde spist av det meste kjøttet lå skjelettene igjen. De ble utnyttet til fosfatgjødsel. Så i en ukes tid måtte Oxaas hjelpe til med å dele opp og frakte de fettete hvalbeina ombord i jakten.

Den fullastede *Elida* gikk så over til Lågneset hvor Oxaas hadde planlagt å slå seg ned for vinteren. Men på grunn av stor sjø kom han ikke på land. De seilte derfor sørover til Hornsund. I den skrøpelige hytta i Isbjørnhamna bestemte han seg til å prøve lykken den kommende vinter:

Først gjaldt det å få satt den skrøpelige hytta i brukbar stand. Jeg hadde med en liten båtovn som jeg installerte i det ene hjørnet. I Bellsund hadde jeg samlet sammen en del

bordstumper som jeg hadde tatt med meg, og de kom til god nytte. Av dem laget jeg en køye og et bord og tettet vegger og tak så godt det lot seg gjøre.

For å spare på utgiftene hadde han ikke tatt med seg kull. Det måtte bli å fyre med rekved, men det var ikke mye å finne av det i nærheten av hytta. Han måtte spare:

– Jeg gjorde det på den måten at jeg tente opp i ovnen om morgenen og kokte en kaffeskvett, så fyrte jeg ikke mer før ut på ettermiddagen, da stekte jeg en panne med kobbefiff og noen vafler, rørt sammen av en deig som bestod av mel og vann.

I jula syntes han litt synd på seg selv. Spartansk var utrustningen, hytta trekkfull og lite hadde han å fyre med. Det var å leve på isbjørnkjøtt, svart kaffe, samt brød og margarin, morgen, middag og kveld.

Da han hadde lite rekved å fyre med måtte han spe på med bein og tran. Det lokket bjørnene til hytta. Han hadde jevnlig besøk av bjørn utover vinteren. Ut i februar holdt han på å bli husløs. I det han kom dragende hjem med et isbjørnskind fikk han se tre bjørner ved hytta. Da det var lite å søke dekning bak måtte han skyte på langt hold. Den ene ble såret. De to andre hoppet ned fra taket og løp vekk. Den sårede freste, brølte og bet i isbiter til den fikk et nytt skudd. Bjørnene hadde romstert mye. En del bjørnskind var gravd opp, spist på og slengt rundt. Taket på hytta var delvis revet av og ovnsrøret brukket. Det var et under at de ikke hadde ramlet ned gjennom taket. Båten som lå under en meter med snø hadde de gravd seg ned til og slått inn den ene siden på.

Den 9. april fikk han besøk av ei binne med unge. Han skjøt binna og tok ungen inn. Bimbo kalte han den, og snart gikk den løs hvor den ville. Den ble en god kamerat for Oxaas.

Da han i begynnelsen av mai var ferdig med å spekke og salte skinnene rodde han og Bimbo ut til Dunøyane. Det var i tidligste laget, men etter en del dager begynte ærfuglen å komme på land og det ble noen egg og noe dun.

I slutten av mai kom selfangeren *Hulda* av Tromsø inn til øyene. Den hadde full fangst, men skulle plukke noen egg før den satte kursen til Tromsø. Oxaas, Bimbo og fangsten ble raskt lastet ombord og kursen satt for Tromsø.

Fangst: Ingen opplysninger.

Kilde:

Oxaas, Arthur, 1955: Svalbard var min verden.

Leif Andersens ekspedisjon 1912-13

Leif Andersen rustet ut en ekspedisjon på seks mann som reiste nordover til Spitsbergen med *M/S Irma* den 27. august. Hvor de slo seg ned opplyses ikke.

Båten kom tilbake til Tromsø etter endt oppdrag den 5. september, og det sto da i avisen *Tromsø*:

Irma kom tilbake i nat. 8 mil søraust for Bjørnøen krænget en braatsjø skuten saa den ble liggende paa siden i ca. 1/2 minut. Da skuten atter reistes op, var læbaat og et par tomme fat overbord. Ellers ingen skade.

Høyst sannsynlig lå overvintrerne et sted på vestkysten av Spitsbergen.

Fangst: Ingen opplysninger.

Kilde:

Tromsø, 28.08 og 05.09.1912.

Recherchefjorden 1912-13

Gustav Lindquist fortsatte sin vakttjeneste for Mansfield (N. E. Co:) og fangstet, men denne vinteren sammen med Trygve Olsen.

Fangst: Ingen opplysninger.

Kilde:

Hoel, A: Dagbok 1930. Norsk Polarinstitut.

Forlandet og Kapp Linné 1912-13

Johannes Johansen med fem mann reiste fra Tromsø med motorskøyta *Jenny* på 42 fot. Den 20. juni kom de inn til Forlandsøyane for å sanke egg. Det var bra kost å starte med på en overvintring som de hadde planlagt. De var godt utrustet. På Forlandsøyane traff de A. Oxaas og Stenersen som da var omtrent ferdig med eggsankingen.

De to ble med på skøyta nordover til Kapp Sietoe som ligger 60 km nord for Forlandsøyane. Her losset de materialer til ei hytte, og to mann ble igjen for å bygge den. Deretter gikk Johansen til Grønfjorden hvor han satte i land Oxaas og Stenersen. Så gikk de med *Jenny* 7 km sørover fra Kapp Linné. Her bygget de også en hytte, snekret sammen

av planker. Rundt hytta var det mest bare stein og grus, men i et søkk fant de litt torv, og med den og mye sand fikk de kledd den utvendig.

Etter at husene var bygd slo Johansen og to mann seg ned på Kapp Sietoe. De andre slo seg ned sør for Kapp Linné. Den ene var Karl Haugen. Han var fangstleder og kjente forholdene i Isfjorden; vinteren 1909-10 hadde han ligget ved Alkhornet. *Jenny* lot de fryse inne helt innerst i Grønfjorden.

Sommeren 1913 leiet Johansen skøyta ut til Hoels ekspedisjon. Johansen var skipper, mens den ble brukt til frakt og opplodding av farvannet rundt Kapp Linné. Motoren var ikke av de beste. Den stoppet titt og ofte.

Fangst: 1 bjørn, 5 blå- og 22 hvitrev, noen kobber og 540 kg dun.

Kilder:

Oxaas, A. 1955: Svalbard var min verden.

Røvig, S.: Dagbok, Spitsbergen 1913. Norsk Polarinstitutt.

Norsk Fiskeritidende 1914.

Nøis, Hilmar: pers. med.

Kapp Mitra og Camp Zoe 1912-13

Sommeren 1912 var de to kameratene Rudi og August Olofsson tilbake på Spitsbergen. Først arbeidet de en stund ved marmoranlegget i Kongsfjorden før de kjøpte seg en rikelig utrustning for en billig penge ved anlegget. Nå ville de ta en ny overvintring på det samme feltet som året før.

Det var fort gjort å ro ut til Kapp Mitra. Utover høsten bodde de der og fanget meget bra med snadd og kobbe. Da vinterfangsten tok til reiste Olofsson til Camp Zoe.

En dag utpå høsten kom et dampskip inn Krossfjorden. Ombord var ingen ringere enn prins Heinrich, bror av den tyske keiser, og Graf Zeppelin som hadde store planer om å fly med luftskip til Nordpolen. I Ebeltofthamna satte tyskerne opp et hus, og her skulle Kurt Wegener med tre mann overvintre for å gjøre observasjoner av nordlyset og været.

Da Rudi og Olofsson et par uker seinere rodde inn til Camp Zoe oppdaget de at tyskerne hadde satt opp annekasjonsskilter hvor det blant annet stod «In Namen des deutschen Kaisers». De rev ned hvert eneste skilt de så og da de kom til Camp Zoe var det skiltet der også. Rudi forteller:

Omsider var vi framme ved vår eiga hytte, og jamen stod der ikke et slikt skilt rett over den og. Da var det sinnet to Olafsson. Han rente på det som en olm stut og knuste det til pinneved. Sia kokte vi kaffen vår av splintene.

Ikke mange dagene senere var de innom tyskerne i Ebeltoftthamna og fortalte hva de hadde gjort. Tyskerne var ikke særlig blide, men sa så at det ikke var deres sak. Forholdet til de fire tyskere ble likevel det beste resten av vinteren. De besøkte hverandre flittig og i hytta på Kapp Mitra fikk tyskerne lov til å sette opp apparater slik at de kunne fotografere nordlyset samtidig fra to steder.

Straks før jul dro de til kameratene i London. Det ble en trivelig jul, men et for langvarig opphold på grunn av uvær som også brøt opp isen i fjorden. Etter lang venting bestemte de seg til å ta seg tilbake selv om forholdene ikke var særlig bra. De lånte en båt og rodde med kurs for Kapp Mitra. På veien ble de utsatt for uvær og store dønninger, og etter mye basking mellom isflak klarte de til slutt å komme seg inn til ei hytte. Der sto de uten køyklær, mat og brensel. Kaldt var det. Uværet ga seg ikke og det var umulig å komme videre. I hytta fant de noen mugne erter og litt kassert salt kjøtt. I noen dager fremover ble det kosten som de kokte med brensel av bord fra bislaget.

Etter ti døgn i den iskalde hytta var de forlengst fri for mat og det var ikke en flis igjen av bislaget. Det hadde lagt seg nyis innover fjorden og den gikk de på tilbake til London. De ble godt mottatt og matet til de kunne ta veien fatt tilbake til fangstfeltene sine.

I februar fikk de besøk av Wegener fra Ebeltoftthamna. Han spurte straks om de vil være med å søke etter en tysker og to nordmenn som var i nød i Wijdefjorden. De var medlemmer av den tyske Schröder-Stranz ekspedisjonen. Kort fortalt var denne ekspedisjonen frosset inne ombord i skipet *Herzog Ernst* i Sorgfjorden. Lederen Schröder-Stranz med to mann hadde tidligere på sommeren gått i land på Nordaustlandet. De ble borte og er aldri funnet. Den 21. september 1912 forlot alle, seks tyskere og fem nordmenn, den innefrosne skuta i Sorgfjorden for å gå til Longyearbyen da de ikke hadde noen tro på at de ville klare en overvintring. Etter planen skulle de ha vært tilbake i Tromsø i oktober. Men det gikk tregt fremover og etter en tid og i flere vendinger snudde flere og gikk tilbake til den innefrosne skuta. Tre tyskere og en nordmann omkom av forskjellige årsaker. Fire mann, to tyskere og to nordmenn, tok seg frem til hytta på Krosspynten i Wijdefjorden. Herfra, den 19. desember, gikk tyskeren Ritcher alene uten sovepose bare

med en ryggsekk med proviant til Longyearbyen. Dit kom han den 27. desember nærmest døden nær. Ritcher hadde gjennomført en kjempeprestasjon i mørke, kulde og uvær. Han fortalte om ekspedisjonens ulykkelige skjebne og ba om at det måtte sendes hjelp til dem som var i Wijdefjorden.

Denne meldingen nådde frem til tyskerne i Ebeltoftthamna først den 15. februar fordi det bare var under gunstige forhold at de hadde trådløs kontakt med Grønfjorden. Tyskerne begynte straks å organisere en hjelpeekspedisjon. Olofsson og Rudi sa ja til å være med. De gikk til London hvor det var ti mann, deriblant de to norske Johan Oxaas og Edvard Abrahamsen. Alle deltok i den første delen av turen som var å frakte forsyninger innover Kongsfjorden og deretter oppover Kongsvegen for å legge opp depoter. Det siste ble lagt midt oppe på breplatået mellom Kongsfjorden og Wijdefjorden. Herfra vendte de fleste tilbake. Det de ikke visste var at i tiden fra Ritcher forlot Krosspynten til hjelpen ble satt i gang i Kongsfjorden, var de som var i Wijdefjorden gått tilbake til Sorgfjorden. Moberg som har det fra Abrahamsen, skriver om hjelpeekspedisjonen videre (se kartet side 104):

Tilbake på innlandsisen sto Wegener, Millar, Olofsson og Abrahamsen. Soveposene skar de opp, så det ble plass til to mann i hver. De holdt varmen bedre på den måten. For å finne livd måtte de grave seg ned i snøen. Primus nyttet det ikke å bruke. De bar pemmikan, kakao, havregryn og hermetikk inne i klærne for å varme maten litt.

De passerte Diademmet og kom til en fjellkjede i retningen nord-sør. Wegener ville gå ned gjennom et pass lenger øst, men Olofsson holdt på en annen retning, til noe som kunne være en reinsdyr-dal, og dit gikk turen. Slik kom karene ned til Woodfjorden. Det var den 12. mars. Ved stranden lå drivtømmer, og for første gang på lenge kokte de mat. Men Olofsson hadde frostskeer på begge føttene. Neste dag skjøt de tre rein, kjøttet ble delvis fortært rått.

Føret ble stadig tyngre, på noen steder var laussnøen opptil en meter dyp. Olofsson var syk en dag, Wegener og Abrahamsen skiftet om å ha tannverk, og alle led av krampe. Den 17. mars sto de på Gråhuken, der havet lå frosset så langt blikket rakk. Wijdefjordens munning kunne de ikke passere, for isen hadde skrudd sammen.

Det ble nødvendig å fortsette sørover langs stranden, og den 20. mars var de i «Villa Rave», der et par av de nødstedte tidligere hadde bodd og lagt igjen en beskjed om stillingen. Tre dager senere kom de til det sted som senere fikk navnet Krosspynten. Så inn i Vestfjorden, rast i et gammelt russisk tømmerhus, derfra opp på en bre på vei vestover mot Kongsfjorden. Kjøtt og kakao hadde de for knapt to dager.

Ekspedisjonen hadde med seg to hunder – Abrahamsens lapphund «Lady» og Millars lille bikkje. Den første var påtenkt som reserveproviant. Men en stund før eksekusjonen skulle skje, forsvant «Lady». Abrahamsen, den eneste av ekspedisjonens medlemmer som er i live i dag, mener at tispa hadde jagd rein. Abrahamsen

foreslo nå at man skulle fortære Millars unyttige lille krek, men da mistet dens herre fullstendig appetitten.

Et par dager tidligere var Millar plutselig blitt angrepet av en vanvittig lengsel etter hardt brød. På Gråhukuken hadde de lagt igjen petroleumslamper og kokeapparater for å gjøre kjelken lettere, nå fyrte de opp med deler av den, samt en reserveski.

Karene gikk seg vill blant breene. Til slutt forklarte Olofsson og Abrahamsen at den eneste redningen besto i hurtig flukt på ski rett vestover. De lot derfor kjelken være igjen, og kjørte i vei for å berge livet. Heldigvis fant de fram til det innerste depotet. De spiste opp all maten der, så bar det videre uten rast. Til alt hell lettet tåka, som hadde ligget over isen, så de kunne konstatere at de var på rett vei. Ved Diademet kom de til det store depotet, det tømte de, og etter nye 70 kilometer nådde de endelig ned til Lovénøyane. Den 30. mars var de i «London».

Olofsson fant straks veien tilbake til Kapp Mitra og videre til Camp Zoe og fortsatte fangsten. For innsatsen under hjelpeekspedisjonen fikk Olofsson og Abrahamsen kr 300,- hver, Oxaas og Rudi kr 30,- hver.

En helt uvanlig fangst gjorde Rudi og Olofsson om sommeren. Rett utenfor hytta strandet en kjempestor blåhval. De regnet straks ut at her var det penger å tjene og rodde til Kongsfjorden hvor de fikk kjøpt tauverk til å fortøye den med. En hvalbåt de fikk kontakt med var villig til å ta den, men ville ikke betale mer enn lusne kr 50,-. Senere da de fikk snakke med bestyreren på stasjonen i Grøn fjorden lovet han å gi kr 200,- for hvalen, og pengene skulle sendes dem da de kom til Tromsø. Da de kom dit lå det brev til dem hvor det sto at bestyreren var død og selskapet oppløst, og at deres tilgodehavende var tapt. Altså ingen ting for en hel blåhval.

Fangst: 60-70 rev, noe kobbe og dun.

Kilder:

Sørensen, Lars N. 1958: Henry Rudi, isbjørnkongen.

Moberg, A. 1960: Svalbards Sønner.

Amundsen, Birger 1983: Der Schrøder-Stranz expedition – historien om en ulykkelig ekspedisjon til Svalbard i 1912. Svalbardboka 1983-84.

Hoel, A: Dagbok 1930.

Sørkapp 1913-14

Sommeren 1914 reiste Paul Bjørvig fra Tromsø sammen med to ingeniører som skulle arbeide med noen kullforekomster på Spitsbergen. Skøyten som de reiste med kom inn i tåke, men da de fikk et lite gløtt i tåka fikk de kjenning av Sørkapp. Da skipperen hadde rustet ut en overvintringsekspedisjon som lå på Sørkappøya, gikk han inn dit for å

høre hvorledes det sto til. Han skulle ta dem med til Tromsø etter å ha satt av de tre passasjerene i Isfjorden. Bjørvig har skrevet en beretning om besøket på Sørkappøya. Vi gjengir den her med noe forandret ortografi:

Da vi kom i land så det ut her som på en alminnelig overvintringsstasjon, men da vi kom inn i huset så det mindre bra ut. I en av køiene lå det noe som visstnok en gang hadde vært et menneske, men nå var det et skjelett med liv i. Så var det tre mann til der inne. De to så friske ut, og det var den tredje også nå, men man kunne dog godt se at det hadde feilet ham noe i vinter.

Da de hadde traktert oss med kaffe og ærfuglegg fortalte de oss om sine små opplevelser som er omtrent like ved alle overvintringer når det ikke kommer noe ekstra på som her.

Den som lå i køyen hadde i mars måned vært ute og sett til selvskuddene som de hadde satt opp etter bjørn. Da han kom til den første isbåsen som det var selvskudd i, var den full av snø. Han begynte å grave ut snøen, men så kom han bort i snoren som gikk fra åtet og til mekanismen på riflen. Skuddet gikk av, men merkelig nok traff det ikke. Da han var ferdig med å grave ut snøen stilte han skuddet til igjen slik som det skulle være. Han gikk til neste plass, og her var båsen også full av snø.

Nå skulle en tro at han ville være mere forsiktig da han så hvordan det hadde gått på den foregående plassen. Han burde ha tatt snoren av mens han tok bort snøen, men han begynte å grave likedan som på den foregående plassen. Nå gikk skuddet av, og denne gangen traff kula ham på høyre side av skrittet, gikk tversgjennom skrittet og ut av hoften på vesntre side. Han falt straks overende, men kom seg igjen og kravlet på skiene til huset. Hvordan han kunne klare det et ufattelig.

Nå da vi kom dit hadde han ligget i køya i fem måneder uten å ha vært ute av den. Det hang et tau ned fra taket over køya. Dette tok han tak i og halte seg opp så han nå kunne så smått sitte litt i køya.

Så i april fikk en av de andre et skudd gjennom låret fra et av selvskuddene. Det gikk nogenlunde bra for kulen skadet ikke benet. Nå var han frisk, men den andre var et ynkelig syn å se.

Urinen gikk ut på tre steder, både den naturlige vei, der hvor kulen hadde gått inn og der hvor den hadde gått ut. Sårene var fulle av væske. Hva han har måttet tåle kan vel ingen tenke seg, men vi som så ham kan kanskje ha en liten tanke om det.

Disse to menn som skulle passe disse to sårede og på samme tid fange, har gjort et arbeid og utvist en dåd som ikke mange har gjort. Vi tok nå deres fangst ombord. Etter de omstendigheter som disse folk har levet under hadde de bra fangst. De hadde noen og femti bjørn, noen rev, kobbe og noe dun.

Da vi hadde fått alt ombord gikk vi fra Sørkapp. Men en time etter mistet vi begge vingene på propellen. Da vi hadde bare en tønne vann ombord, og da vi forsto at vi kom til å få en lang reise til Isfjorden, måtte vi seile opp til Sørkapp igjen for å fylle vann. Det var snart gjort og vi begynte å seile. Vi hadde ingen klyverbom. Den lå i to stykker på dekket så vi kunne ikke få benytte klyveren. Storseilet, stafokken og mesanen var som i almindelighet gammel og utblåst.

Vinden var flau og nordlig så vi måtte straks begynne å krysse. Det var onsdag

ettermiddag vi gikk fra Sørkapp. Søndag aften var vi kommet tvers av Dunderbay. Nå var det aldeles stille, klar luft og solskinn.

Det var svært trangt ombord, og hele dekket var fullt av overvintringsfangsten. Akterut var det en liten kahytt og der lå den skadeskutte. Nå var vi ti mann i den lille lugaren så bekvemmeligheten var ikke rar. Men så var i alle fall åtte av oss godt vant med slike forhold.

Men det verste var å høre på jamringen til den syke. Jeg var nok skyld i noe av hans jammer. Han som hadde vært bas for ekspedisjonen sa at vi måtte ikke gi den syke noe å spise. Men så fikk han se at jeg spiste et godt smørbrød en dag jeg var akterut og snakket med ham. Han ba meg da så rørende om å få et stykke brød at det var umulig for meg å nekte ham det. Han levde bare på tynn suppe. En liten stund etter at han hadde spist brødstykket trodde jeg han hadde satt livet til. Endelig gikk det over. Jeg fikk arbeidet med å gjøre ren, men det tok jeg meg ikke nær av. Jeg måtte gi ham en og annen bit brød når han ba meg om det, men jeg fikk ekstra arbeid flere ganger.

Denne søndags aften spilte vi kort i lugaren. Da det var liten plass i lugaren måtte vi enten opp i køya eller på dekket når de andre spilte. Vi skiftet på om å spille. Jeg og en finngutt som hadde overvintret gikk på dekk for at de andre skulle få plass. Da vi kom på dekk sa gutten: Nå skal jeg arbeide propell.

Ja gjør du det, sa jeg, så er du noe til kar. Jeg holdt det for helt umulig, og vi lå også flere mil fra land.

Gutten tok nå den ene enden av den avbrekte klyverbommen og saget den av. Sagen var ganske bra så det gikk snart å sage bommen av. Men det ble verre da han skulle til å hugge, for øksen var ganske tverr i eggen. Men endelig fikk han den nogenlunde til som han syntes. Jeg kunne ikke tenke meg at det kunne bli noe av det.

Han gikk så ned i maskinrommet og dreide akslen så hullet i jernet ble opp-ned. Jeg antar at det var fire-fem fot ned til akslingen. Han tok en avbrukket råvedstang og satte en spiker i enden av stangen. Så satte han den såkalte propellvingen fast i spikeren og satte den gjennom hullet i akslingen. Jeg holdt fast i stangen mens han slo med øksen i enden av stangen for å drive den fast. Da han hadde slått det han syntes, tok jeg stangen opp. Nå ble det en liten åpning i jernet på to sider av vingen. Han hugget da to små kiler. Nå måtte stangen og spikeren atter til for å få kilene på rett plass og få drevet dem ned. Da det var gjort sa han at nå skal jeg gå ned å fyre opp.

Jeg satte meg på rekken for å se hvordan det ville ta seg ut når maskinen begynte å gå rundt. Akterut hadde vi en liten båt på vannet som vi brukte når vi skjøt alker. Det første jeg fikk se var at fangelinen til båten ble stram, og at den begynte å gjøre fart. Nå kom de som var i lugaren også opp og spurte hva det kom av at skøyten begynte å gå. Gutten kom samtidig opp av maskinrommet. Han smilte da han kikket utenbords og så at vi gikk forover og sa at han ikke torde ha full åpning med bare en vinge.

Vi kastet ut loggeline for å se hvilken fart vi gjorde med den enestående propellen. Loggen viste godt tre mil, senere fem mil, så vi må si at det var storartet til fart med slike greier.

Da vi kom på høyde med Bellsund fikk vi se en kutter komme ut av fjorden. Den nådde oss først igjen ved Russekjeila. Skipperen på kutteren sa i det han passerte oss at vi hadde dårlig fart, og det hadde han jo rett i, men han visste ikke at vi hadde en propell av gran. Vi gikk først til Grøn fjorden og telegraferte og derfra til Advent Bay. Da den engelske doktoren kom ombord og så den skadeskutte ble han aldeles forferdet

over at det kunne være liv i ham. Han trodde ikke det var noe håp om å holde ham i live, men han vasket og forbant ham så godt og ordentlig som det kunne gjøres. Nå lå der et dampskip, *Sneland*, og lastet kull. Dagen etter var *Sneland* ferdig for å gå til Tromsø, og den tok den syke med seg.

Vi gikk til Revneset hvor vi tre gikk i land. Skøyten gikk til Grønfjorden hvor den fikk en kassert propellvinge av den kutteren som kom fra Bellsund. Med den gikk den til Norge.

Jeg tror at mange som har mere utdannelse og opplysning neppe ville ha funnet på og utført det som den finngutten gjorde.

Den syke ble bragt i land i Tromsø og innlagt på sykehuset hvor han ble liggende omtrent et år. Da jeg talte med ham en stund etter at han var kommet ut, var han aldeles frisk. Man skulle se godt etter før man så at det manglet noe når han gikk. Men så var det doktor Ingelskrud som hadde kurert ham.

En av deltagerne på ekspedisjonen har fortalt A. Svendsen at de etter noen uker skar ut geværkulen av hoften på den syke. Kulen hadde ikke gått helt gjennom.

Den syke het Johan Nilsen, var 20 år gammel, og kom til Tromsø den 27. juli. Han ble straks sendt til Amtsykehuset i Tromsø.

Bjørvigs opplysninger om at skipperen på skuta hadde rustet ut ekspedisjonen er neppe riktig. Avisene oppgir Claus Andersen som utrustet.

Fangst: 46 bjørn, 13 rev, 100 storkobber, 180 kg dun og 20 tonn spekk.

Kilder:

Bjørvig, Paul: D 15, Norsk Polarinstitutt.

Tromsø 1914.25.07.

Svendsen, Alfred: pers. med.

Hornsund, Gåshamna 1913-14

Claus Andersen rustet ut fem mann til overvintring i Hornsund. De ble satt opp av samme båt som karene på Sørkapp.

Det eneste vi vet om denne ekspedisjonen er at det står i avisene at «En av deltagerne i denne ekspedisjonen skal være avgaat ved døden». En av deltagerne fra Sørkapp kom riktignok dødssyk til Tromsø så det foreligger antagelig en forveksling her. Det er ikke en eneste opplysning å finne om denne hendelsen i avisene.

Fangst: 25 bjørn, 2 levende bjørn, 21 rev, 2 kobber og 200 kg dun.

Kilder:

Tidens tegn 06.09.1913.

Tromdø 25.07.1914.

Bodø Tidende 01.08.1914.

Recherchefjorden 1913-14

I Recherchefjorden denne vinteren lå Gustav Lindquist og Trygve Olsen som vakt- og fangstmenn for N. E. Co. Noen av mannskapet på telegrafstasjonen i Grønfjorden reiste med hundespann dit ned i mai. Da fikk de vite at Olsen hadde dødd 4. mars av skjorbuk. Han ble 33 år gammel. En engelskmann som var der hadde vært angrepet av samme sykdom, men hadde frisknet til igjen. Han ble med tilbake til Grønfjorden og var der resten av året.

Fangst: Ingen opplysninger.

Kilde:

Hansen, E: Dagbok 1913-1914. Norsk Polarinstitut.

Russerne i Colesbukta 1913-14

Sommeren 1913 hadde det russiske Handelshuset Grumant prøvedrift på kullfløtsene i Colesdalen og utførte geologiske undersøkelser der. På østside av Colesbukta satte selskapet opp et hus. Da mannskapene reiste hjem i slutten av september ble to igjen som vaktmenn over vinteren. Mannskapene reiste hjem i to båter. Den ene kom greit til sitt bestemmelsessted Arkangelsk. Den andre skulle til St. Petersburg. Kursen ble satt mot Nord-Norge for å følge kysten sørover. På grunn av østlige vinder fikk den først landkjenning på vestsiden av Skottland. Etter å ha fått nye forsyninger reiste den videre til St. Petersburg.

De to drev noe revefangst, og de brukte gift. Dette resulterte i at karene i Grønfjorden mistet en hund som hadde smakt på et av giftåtene de hadde satt ut.

Den 14. april kjørte karene i Grønfjorden med to hundespann til Colesbukta for å se hvorledes det stod til med russerne. Det stod dårlig til. Den ene, som het Johan, var meget syk, og de antok at det var skjorbuk. Begge ble kjørt til Longyearbyen. Legen gjorde alt for å hjelpe den syke som hadde store smerter. Det var ikke skjorbuk, men forstoppelse som han hadde hatt i fem døgn. Urinen gikk i blodet på ham

og han døde dagen etter. Den friske russeren og folkene fra Grøn-fjorden reiste straks tilbake til telegrafstasjonen i Grøn-fjorden. Her ble russeren en tid. Mens dette besøket varte hadde det vært folk fra Long-yearbyen og romstert i huset til russerne. Så den 8. mai skriver Hansen som arbeidet i Grøn-fjorden i sin dagbok:

... en ekspedisjon er gått til Coles Bay med russeren for å se om arbeiderne fra Adventbay har stjålet noe annet enn spriten.

Det hadde de. De hadde opptrådt som røvere og blant annet stjålet en del klær og et gevær.

Fangst: Ingen opplysninger.

Kilder:

Hansen, E.: Dagbok 1913. Norsk Polarinstitutt.

Hoel, A. 1966: Svalbard, s. 341.

Grøn-fjorden, telegrafstasjonen 1913-14

Mannskapet her drev noe fangst i fritiden. De satte opp feller etter reven utover fjorden mot Russekeilen. På vårvinteren var de også med hundespann sørover kysten fra Isfjorden etter bjørn, men fikk ingen.

Fangst: 2 hvite- og 1 blårev og 10 reinsdyr. Ufullstendige oppgaver.

Kilde:

Hansen, E.: Dagbok 1913-14. Norsk Polarinstitutt.

Alkhornet 1913-14

To mann fra Tromsø kom den 31. august med postskøyten til Grøn-fjorden. De skulle overvintre og reiste over til hytta ved Alkhornet.

Det var lite is den vinteren, men en av karene kom likevel over til telegrafstasjonen i Grøn-fjorden i april for å kjøpe noe proviant. Begge kom bra gjennom vinteren. De hadde spist veldig mange ryper.

I midten av mai kom de roende over til Grøn-fjorden for å sende reveskinnene med første postbåt til Tromsø. På veien over fikk de se en hvalross på et flak. De skjøt på den og satte fast en harpun, men linen røk. Hvalrossen gikk tapt.

Fangst: 16 hvite- og 4 blårev og 1000 ryper.

Kilde:

Hansen, E.: Dagbok 1913-1914. Norsk Polarinstitutt.

Sørkapp 1914-15

Den 26. august gikk *M/S Østerisen* fra Tromsø med seks mann som ble satt i land på Sørkapp. Petter Trondsen var leder, og de var rustet ut av Claus Andersen.

Selv med den lommekjente Trondsen ble det under middels fangst. Grunnen var sannsynligvis at det var lite dravis. Trondsen utførte meteorologiske observasjoner mens de var på Sørkapp.

Fangst: 34 bjørn og 18 rev.

Kilder:

Tromsø Stiftstidende 26.08.1914.

Fangstarkiv, Norsk Polarinstitut.

Hoel, A.: Dagbok.

Sassen 1914-15

Hilmar Nøis som hadde erfaring fra to overvintringer og var 23 år gammel, ville nå organisere og lede sin egen overvintringsekspedisjon. Etter at utstyr var kjøpt inn reiste han og fetteren, Konrad Johansen, nordover med postskøyten til Grønfjorden. Planen var å ha hovedstasjonen i Sassen. I Grønfjorden fikk de kjøpt en motorbåt og seks hunder av meget blandet avstamning.

Jonas Sandmo som hadde arbeidet ved gruen i Adventfjorden, ble også med. Sandmo var bror av Bernhard (Finnbakken) Aspmo som overlevde vinteren 1910-11 på Negropynten. Det var begynt å bli høst, og det første de gjorde var å frakte utstyr med motorbåten rundt til hyttene de skulle bruke og å sanke rekved. De mente de ville bruke seks hytter i Sassen og ut til Kapp Wijk i Dicksonfjorden. Selvfølgelig jaktet de på snadd og kobbe. Hundene måtte ha fôr, og så la de opp en del skrotter neddynget med stein og rekved så reven skulle ha noe å arbeide med. Et vanlig triks for å holde reven i terrenget.

Motorbåten satte de sent på høsten opp på land ute på Heerodden for å kunne starte tidlig om våren før isen gikk opp inne i fjorden. Skituren tilbake til Sassen ble lang og slitsom i mørket, med dårlige hytter og mye løssnø. På veien overnattet de i båthytta i De Geerdalen. Den hadde de rigget til med ovn så den kunne brukes som bistasjon.

Sandmo røktet feltet rundt hovedstasjonen, mens de to andre tok hundene og tok seg av feltet på nordsiden av fjorden til Kapp Wijk. Det var ikke så enkelt å ta seg fram, for det var mye vanskelig skruis. Det

Båthytta, med en pram til tak, nederst ved utløpet av De Geerdalen. Denne var i bruk av fangstmennene i tiden før og under den første verdenskrig. Det var en ovn i den. Fotoet er tatt av Alma Braathen i 1940-årene og viser Hilmar Nøis som ser på hytta. Den var da ikke lenger i bruk.

hendte også at uvær åpnet Billefjorden som de skulle over. Nøis forteller (til Berset) om dette en gang de hadde ligget i den trekkfulle hytta i Skansebukta:

Det er ikke alltid trivelig med førti minusgrader, men en fordel hadde de i allfall av kulden: Isen la seg på fjorden, så de kunne våge et forsøk på å komme seg over. Det var på et hengende hår at det ikke gikk galt. Gammelisen hadde brukt opp under uværet, så fjorden var full av stygge isskruinger. Her var det langt fra trygt å ta seg fram med de tungt lastede sledene.

Ved Gåsøyane traff de på en bred, langsgående revne i isen. De hadde valget mellom å snu eller forsøke det dumdristige, selvsagt valgte de det siste: Sleden var 3,5 meter lang – den største de hadde – og den la de over sprekkene. Den rakk såvidt fram til den andre siden av revnen. For en gang skyld fikk bikkjene lov til å sitte på sleden!

I midten av februar tok Nøis og Johansen en tur fra Sassen til Grøn-fjorden for å telegrafere en hilsen hjem, siden deres forsøk på å sende en julehilsen ikke lyktes. Med de måtte gi opp ved Deltaneset, bare 20 km fra Sassen.

Reinskrottene solgte de til russerne og amerikanerne og fikk godt betalt.

Om våren dro de robåten ut til festningen. Derfra rodde de i mai ut til Forlandsundet og fanget kobbe, og senere til Forlandsøyene for å sanke dun.

Fangst: 4 bjørn, 27 blå- og 133 hvitrev, 60 storkobbe, 60 rein og 27 sekker dun.

Kilder:

Berset, O. 1953: Hilmar Nøis. Storjegeren fra Svalbard.

Fangstarkiv, Norsk Polarinstitut.

Hoel, A: Dagbok 1936. Norsk Polarinstitut.

Ebeltoftthamna og Ny-London 1914-15

Sommeren 1914 fikk Henry Rudi og Johan Oxaas tilbud om å være vaktmenn ved marmorbruddet i Kongsfjorden. De reiste fra Tromsø til marmorbyen og lå der og ventet på at utstyret de skulle bruke skulle komme opp. Postskøyta kom på besøk. Da fikk de vite at krigen var brutt ut. Det hele ble forandret. Ingen kontrakt og intet utstyr, og engelskmennene pakket sakene sine og var klare til å forlate området. Rudi reiste til Tromsø for å få avklart det hele, men ingen kontrakt ble å få. Han ble igjen i Tromsø.

I denne tiden lå Arthur Oxaas i Grønfjorden, og her fikk han høre om hvilke vanskeligheter hans bror var kommet i. Han bestemte seg for å reise til Kongsfjorden og overvintre sammen med ham. Etter å ha samlet sammen utstyr til en overvintring fikk han frakt med postskøyta til Ny-London. Postskøyta skulle hente tyskerne som lå på stasjonen i Ebeltoftthamna på grunn av at krigen hadde brutt ut.

Tyskerne spurte Arthur om han kunne passe på stasjonen deres siden han allikevel skulle ligge over vinteren i fjorden. Dermed ble det til at de to tok hovedstasjonen i Ebeltoftthamna og brukte husene i marmorbyen som bistasjon. Noe bedre husvære enn stasjonen til tyskerne hadde ingen fangstmann på Spitsbergen hatt. Det var storslåtte saker, forteller Oxaas. Det var mange rom med det beste utstyr av alt de trengte.

De startet revefangsten i feltet rundt marmorbyen og senere i Krossfjorden så lenge de hadde mulighet til å ro rundt. I den mørkeste tiden røktet de bare fellene rundt hovedstasjonen. Vinteren forløp uten noen spesielle hendelser.

I slutten av juni forsøkte de å ro til Grønfjorden for å få høre nytt om krigen, men kom bare halvveis og måtte ro tilbake. Denne sommeren var det mye is som blokkerte havnene i fjordene på vestkysten. Noen båter klarte å ta seg inn til Kongsfjorden. Her var det minst is.

Den 20. august reiste de hjem med en hvalbåt.

Fangst: 2 bjørn, ingen oppgaver over annen fangst uten at de hadde et brukbart resultat.

Kilder:

Oxaas, A. 1955: Svalbard var min verden.

Berset, O. 1953: Hilmar Nøis.

Bjørnøya 1915-16

Straks etter at brødrene Oxaas hadde kommet hjem fra overvintringen i Krossfjorden ble de spurt av Kristian Sandve om de ville være vaktmenn på Bjørnøya. Han hadde planer om å sette i gang drift i kullgruvene der. Foruten vakt skulle de drive som fangstmenn.

En dag sent i september ble de satt i land. Det var tung sjø. De to måtte stå i vann til livet og holde båtene mens de ble losset. Dette var nær Sørhamna, og de rigget seg til i en brakke som stod igjen etter «tåkefyrsten» Lerner. Senere bygget de seg en liten hytte like ved av materialer de hadde med.

Det første de så da de gikk i land var tusenvis av gjess. De så frem til mang en fin gåsesteik, men der ble de skuffet for dagen etter lettet de alle og fløy mot sør.

Etter at de var kommet seg i orden gikk de rundt på øya og satte opp anneksjonsskilter for A/S Stavanger Kullkompani. Det var håp om å få noe ut av kullfeltene nå mens verdenskrigen varte. Det var gode priser. Etter at skiltene var satt opp hadde de all tiden til fangst. De skulle bli sørgelig skuffet. Rev så de ikke noe til. Stormåser og havhest var det eneste de så.

Det meste av vinteren gikk med stormfullt vær, isfritt hav og lite å gjøre. Arthur skriver i dagboken den 24. februar: «En helvetes plass». I slutten av februar ble de fri for poteter. Men så kom et lyspunkt. Den 2. mars ble øya omringet av drivis så langt man kunne se. De satte ut et selvskudd i Russebukta og en ulvesaks utenfor hytta. Saksa festet de med en kjetting. Noen revefeller hadde de også satt opp.

Bare etter fire dager fikk de en bjørn i selvskuddet, og det står i dagboken: «Det er nesten rart at faa et dyr her, de er så skjeldne som kometer». Noen uker senere gikk en bjørn i ulvesaksa. I boken sin skriver Oxaas:

Vi hadde en snor fra saksen gjennom veggen og opp til huset vårt. Da bjørnen gikk i saksen, ramlet blikkboksen ned med et smell og vi ut med den eneste riflen vi eide. Da

vi kom i nærheten av stedet, stod bjørnen der med saksekjevne rundt nesen. Den slengte fortvilet hodet til alle sider for å bli kvitt dette infernalske grepet. Da den fikk øye på oss, var det som om den fikk nye krefter. Med et rykk kom den seg fri, men saksen rev med seg skinn og kjøtt, så det var en gru å se. Den la i vei oppover berget og forsvant. Jeg sendte flere skudd etter den, uten å treffe, lot det til.

Det var den siste bjørnen de så. Fremover til ut i mai var det vekslende med drivis rundt øya. Enkelte ganger fikk de anledning til å sette ut båt, og rodde etter kobbe. De fikk en. Flere så de ikke.

De hadde med seg noe proviant av saltet kjøtt, hermetikk og tørket frukt. Kjøttet måtte de drøye med havhest, det eneste de fikk skutt i mørketida. Kjøttet av bjørnen og kobben var en god avveksling. Den 24. mars står det i dagboken:

Havhest er det lenge siden vi spiste. Og vi kommer vel neppe til at koge flere denne tur, saa lenge vi har andet kjød.

Bjørnen og kobben varte nå ikke så lenge, den. 3. april: «En satans plass», og den 6.:

Det er jo svært å ligge paa fangst og intet faa. Men hvor i svarteste svingende skal man tage fangsten fra, naar her intet er? Tenker man faar nok høre det, at man er fri for fangst. Har naturligvis bare sovet og ikke orket at fange.

Havhesten som de var passe lei av måtte de ty til igjen, 9. april:

Har i dag spist sidste Bjørnekjødet, saa vi bliver nok nød at tage fadt paa havhesten aligevel.

I mai fikk de besøk av *Minerva*. Den ble brukt til oppdrag for kull-selskapene, men drev også fangst. Ved et av besøkene var en av mann-skapet ombord, Johan Pedersen, blitt syk og ble satt i land. Der skulle han vente på skipsleilighet til Norge for å komme til lege. Johan tok jobb som skytter ombord. Den 20. juni reiste Arthur fra Bjørnøya ombord i *Østerisen*.

Fangst: 1 bjørn og 1 storkobbe. Rev så de ikke. (Den 22. februar og 15. mars så de snøugler):

Kilder:

Oxaas, Arthur 1955: Svalbard var min verden. Oslo.

Oxaas, Arthur: Dagbok, 17.02 til 18.05 1916. Norsk Polarinstitutt.

Oxaas, Arthur 1996: Skonnerten *INO* på Grønland 1893-94. Polarboken 1995-1996.

Sassen 1915-16

Hilmar Nøis kom til Tromsø den 14. september høsten 1915. Det økonomiske utbyttet av overvintringen i Sassen hadde vært bra. Det gikk ikke mange dagene før han var i gang med å utruste seg til en ny vinter. Nå hadde han midler til å betale utrustning selv.

Sammen med Jonas Sandmo fra vinteren før slo han seg ned i Sassenhytta. Terrenget de fanget på var det samme bortsett fra at de på nordsiden bare røktet fellene frem til Gipshuken. På sørsiden av fjorden fanget de ut til Deltaneset som året før.

Fangst: 6 bjørn, 24 blå- og 40 hvitrev, 25 rein og noe dun.

Kilde:

Hoel, A.: Dagbok 1936, Norsk Polarinstitut.

Bjørnøya 1916-17

Det lå ingen fangstfolk på Bjørnøya vinteren 1916-17, men flere av arbeiderne ved kullgruven var ivrige jegere. Vinteren kom med mye is rundt øya og dermed også ofte besøk av bjørn. Alfred Svendsen var en av dem som brukte fritiden til jakt, og han forteller at det ble skutt 13 bjørn i løpet av vinteren.

Camp Bell 1916-17

N.E. Co. hyrte de to fangstmennene Mikael Olsen og Mattson som vaktmenn. De drev iherdig fangstvirksomhet og gjorde bortimot rekordfangst på rev på dette feltet. De skjøt mange ryper, langt flere enn de trengte til reveåter og middager, og høyst sannsynlig tok de turen over til gruvene i Isfjorden og solgte mange der.

Fangst: 4 bjørn, 85 rev og 500 ryper.

Kilde:

Fangstarkivet, Norsk Polarinstitut.

Bellsund, sør og nord 1917-18

Northern Exploration Co. hadde kontrakt med Mikael Olsen, Ingvald Nilsen og Mattson om at de skulle være vakt ved kullfeltene i Bellsundområdet. Deres viktigste beskjeftigelse ble fangst. Straks de var satt i

Camp Bell. Foto A. Hoel 1917.

land, rigget de seg i stand for vinteren ved å hugge kull ut av fjellet ved Camp Morton og Strandhuset (nær Calypso) og å sanke rekved. De var også svært ivrige etter å gå på reinjakt, men fikk bare fire i Reindalen.

Olsen flyttet i slutten av september til sydsiden av Bellsund hvor han fanget alene. Hovedstasjonen hadde han på Camp Violet i Van Keulenfjorden, og han brukte Strandhuset, Camp Smith sør for Renardbreen og Hollenderhuset i Recherchefjorden til bistasjoner. Han satte opp revefeller på feltet fra Kapp Lyell til noen kilometer inn i Van Keulenfjorden. Syv sakser satte han opp ved rester av hvalskrotter. Disse var etter storhvalfangsten som sluttet i 1912. Revene var fremdeles og gnaget på dem av og til.

De to andre bodde på Camp Bell (nå Camp Millar) og brukte Camp Morton og Byssa (ved Reindalen) til bistasjoner. De hadde hunder.

Bare en gang hadde Olsen et uhell. Han falt i en bresprekk, men ble hengende etter noen materialer han hadde med seg for å reparere Strandhuset. Den 27. januar gikk han over til karene på Camp Bell. Begge var friske. Etter et par dager gikk han tilbake. I tiden etter dette hadde de en del kontakt med hverandre så lenge de kunne gå og kjøre med hundene på isen på innsiden av Akseløya.

I midten av februar kjørte Mattson og Olsen to mil opp Normandalen (Kjellstrømdalen) for å jakte rein. Helt øverst i dalen fikk de se

en flokk på 16 reinsdyr og skjøt alle. Dagen etter så de ni rein og skjøt fem.

I slutten av april ble Mattson syk, og de kjørte ham til lege i Braganza (Svea) hvor svenskene hadde begynt gruvedrift. Mattson hadde hjer-tefeil, men han ble raskt bedre og de kjørte tilbake til Camp Bell. Nilsen fikk blodforgiftning og besøkte også legen i Braganza.

I midten av mai kom håkjerringskøyten *Klippen* inn til Camp Bell. Den hadde mistet varpankeret og måtte gå til Tromsø. Her fikk de mulighet til å bli med hjem. På to dager samlet de all fangst og utstyr og kjørte inn til Braganza og solgte hundene.

De reiste 19. juni, og det står i dagboken:

Jeg kom til Camp Bell i morges. I kveld tok vi ombord det siste og satte kursen for Norge. Ute ved Kapp Lyell ble vi liggende stille. I dag skulle Mattson gå opp på dekket og han falt og besvimte og var en lang stund som død. Den 21. juni: Svak sydvestlig vind. Vi er kommet ganske ned i mot Isøerne, men det går elendig sent. I dag kl. 12 døde dessverre Mattson. Han var bevisst til det siste. Vi tok ham ut av lugaren og tullet seilet over ham og la ham indtil videre i vår båt. Vi er bestemt på å begrave ham for vi kan jo ikke godt ta ham med til Norge da det er så varmt i været og vi ingen parafin har til motoren. Den 22.: Vi begrov Mattson i kveld på den største av Isøyane. Vi fant noe dun og egg. Der er et farlig farvand og vi stod tre ganger på grunn, men heldigvis var det ingen dønnings og vi kom oss av igjen.

Den 6. juli var de i Tromsø.

Fangst: På Camp Bell inntil 28. januar: 1 bjørn, 3 blå- og 14 hvitrev. Olsens fangst: 2 bjørn, 12 blå- og 27 hvitrev, 7 storkobber, 8 snadd, 3 sel, 35 rein, 6 gås. Reinen var samfangst med dem på Camp Bell.

Kilde:

Olsen, Mikael: Dagbok. Norsk Polarinstitut.

Hornsundneset, Camp Erna 1919-20

Sommeren 1919 fikk Gustav Lindquist i oppdrag av Northern Exploration Co. å bygge en hytte nær Suffolkpynten. Han skulle også sette opp annekasjonsskilter og annektere land for selskapet. Hytta han bygde ga han navnet Camp Erna etter sin datter Erna Gurine. Med seg hadde han fangstemennene Ole Iver Blomli (ofte kalt Oliver), Alfred Johan-

Selvskuddet i en kasse som sto fritt på et stativ har Gustav Lindquist fått æren for å ha konstruert. Fangstmannen Henry Rudi mener den ble brukt av Lindquist første gang under overvintringen 1919-20. Foto: O. Lønø 1955.

sen og Osvald Lind. De bygget ut et felt med selvskudd og revefeller fra munningen av Hornsund til en del kilometer sydover mot Sørkapp.

En gang Alfred og Osvald var ute og ryddet snø ut av selvskuddkassene, gikk skuddet av og traff Osvald i leggen. Selv om de to andre pleiet såret etter beste evne måtte Osvald amputere benet i Tromsø. Han kjøpte seg en liten tobakksforretning i Tromsø og levde av den.

Lindquist har fått æren for å ha konstruert en spesiell type selvskudd, som var en kasse montert ca. 70-80 cm over bakken. Kassen sto fritt og var ikke bygget inn i en bås av stein, tømmerstokker eller snø. Høyst sannsynlig var det denne vinteren den nye typen ble tatt i bruk for første gang. Det tok ikke mange årene før alle fangstfolk bygget selvskuddene på denne måten.

I mai tok Lindquist og Blomli seg en tur til Dunøyane. Hensikten var nok å sanke dun. Det ble stor konkurranse om dunen, for Kvive Andersen lå også her.

Fangst: En del rev og bjørn.

Kilder:

Moberg, A. 1960: Svalbards sønner.

Sørensen, L. N. 1969: Henry Rudi, isbjørnkongen.

Hårstad, Barleif: pers. med.

Sørkapp og Hornsund 1919-20

Johan Hagerup i Tromsø rustet ut en ekspedisjon på ni mann fordelt på tre partier. Lederen var Kvive Andersen. De reiste fra Tromsø 13. august med Hagerups motorskøyte *Jan Mayen*. Skøyta skulle de sette på land om vinteren. Kvive skrev dagbok, og 17. august skrev han:

Går fremdeles samme kurs, 5,5. Kl. 11 får vi se land i NNO, og går under for å se. Det var Hopen. Kompasset har fått en gal deviasjon på turen. Vi ble i en rørende situasjon, men måtte finne oss i skjebnen.

De satte kursen mot Sørkapp. Der og på Sørkappøya skulle første lag settes i land. Men det var for store dønninger så de gikk straks videre til Gåshamna hvor Anders Øhmann, Oskar Berg og Ivar Aronsen ble satt i land. Bare Aronsen hadde erfaring fra vinterfangst. Det var en munter gjeng som underholdt seg med musikk og sang.

Etter å ha vært en tur i Grønfjorden og kjøpt kull gikk de til Sørkapp og satte i land Reinhard Didriksen, Håkon Karlsen, Alf Berg og Anton Einarsen.

Den siste turen gikk til hovedstasjonen for Kvive og Ture Lifbom i Hyttevika innenfor Dunøyane nord for Hornsund. De bygget to bistasjoner, en i Isbjørnhamna og en i Burgerfjorden.

Så var det å få *Jan Mayen* på land. Det var ingen lett oppgave. Beddingen sviktet, men til slutt fikk de den på plass. Den 16. september tok de de siste takene:

Dønningene drar opp og ut 3 til 4 meter så skuten begynner å bevege seg. Vi har alle taljer på ennå. Vi passer på å hale for hver gang dønningene skyver. På den måten fikk vi skuten to meter lengre opp enn bestemmelsen. Det eneste man kan se er at stråkjølen er løsnet på et lite stykke. Det tok vi på land, ellers alt i beste velgående. Vi har rigget av en del blokker. Arbeidet 8 timer i ett kjø.

Dagboken til Kvive forteller naturlig nok mest om de to i Hyttevika. De fikk tidlig føling med drivisen. Den 19. november så de det første bjørnesporet, og fem dager senere fikk de to bjørner.

Kvive var den 4. desember utsatt for en meget alvorlig ulykke. Han skjøt seg i låret. I dagboken har han en knapp beskrivelse av hendelsen, men har fortalt mer detaljert om ulykken til Moberg:

Første søndag i desember gikk både Ture og jeg ut i terrenget, som så mange ganger før, for å se til fellene og selvsquddene. Men for første gang skiltes vi og gikk hver til vår kant, han nordover og jeg ned til Isbjørnhamna. Været var vakkert, og månen skinte så

klart. Jeg gikk først i tre timer til hytta i Isbjørnhamna, hvor vi hadde bistasjonen, og så nok en times tid, før jeg kom til det selvskuddet som lå lengst unna. Et slikt selvskudd består av en liten kasse med et av-saget remingtongevær, og som åte brukes et stykke spekk som er festet så sinnsrikt til innretningen at bjørnen skyter seg selv når den napper i agnet. Jeg sikret mekanismen og begynte å ordne med kassen, for det hadde føket nokså mye snø inn i den. Men så smalt det plutselig, og jeg falt over ende. Jeg fatter ikke hva som hadde hendt, men merket at jeg ikke hadde følelse i høyre låret. Det var som om noen hadde slått meg ned. Men snart forsto jeg hvordan det hang sammen. Jeg hadde skutt meg.

Anders Kvive Andersen. Foto i Gamle ishavsgaster imellom av Lars N. Sørensen 1961.

Min første klare tanke var dette: hvordan skal det gå med dem hjemme nå? Jeg hadde nok mest lyst til å gråte, men så besluttet jeg meg for én ting – *gi ikke opp!*

Hvordan det var med foten, kunne jeg ikke se. Jeg hadde jo tjuvt med klær på meg. Det ble kaldt å ligge stille, så jeg satte i gang for å komme meg av gårde til hytta. Jeg prøvde å spenne på meg skiene, men det gikk ikke. Foten ville ikke lystre. Og jeg var slapp, uhyggelig slapp. Hvis du nå hviler litt, tenkte jeg, så går det lettere etterpå. Men samtidig med denne tanken var det noe som sa meg at la jeg meg til å hvile nå, da var jeg ferdig.

Det ble litt av en tur. Det gjør vondt i benet den dag i dag når jeg tenker tilbake på den. Jeg kan ikke beskrive hvordan det var. Jeg gikk gjennom dyp laussnø, jeg måtte ploye meg gjennom og fremover. Gang på gang ble jeg liksom sugd ned i en hvirvel. Men jeg klarte å kare meg opp igjen, slepte meg fremover steg for steg. Hender og føtter var følelsesløse og helt stive.

Det varte en hel evighet før jeg fikk øye på hytta foran meg. Og det forekom meg enda lenger før jeg fikk slept meg inn gjennom døren. Selv i dag kan jeg ikke begripe hvordan jeg klarte å gjøre opp varme, fingrene var blitt til harde isklumper. Jeg kunne hale meg opp til vedkassen og fikk tak i fyrstikkene med tennene. Hvordan det var eller ikke var, varme fikk jeg i ovnen, og etter en stund tinte jeg sånn noenlunde opp. Jeg kokte vann, skar i stykker de to håndklærne mine og steriliserte bandasjen. Så fikk jeg av meg klærne og forbandt sårene. Kula hadde gått tvers gjennom låret, men heldigvis mellom selve benet og pulsåren. Ellers ville jeg jo ha blitt igjen der ute.

Senere regnet jeg ut at det hadde tatt meg sju timer å komme fra selvskuddet til hytta. Da jeg hadde fått fikset bandasjen og det var blitt varmt i rommet, ble jeg utrolig trett. Jeg la meg ned på brisken og sovnet. Jeg våknet av at jeg frøs, fikk karet meg på bena så godt det lot seg gjøre og klarte å hente inn is og snø til vann. Ved hadde jeg høgd tidligere så det klarte seg. Verre var det med maten. Fjerde døgnet måtte jeg bryte opp

for å prøve å ta meg fram til hovedstasjonen og Ture. Jeg kokte sjokolade og velling, som jeg fylte på to flasker. Det ble hele turprovidanten. Og før jeg dro, skrev jeg ned i dagboka det som hadde hendt.

Jeg hadde hvilt meg riktig godt, syntes jeg. Men likevel var det litt nifst å gi seg av sted, selv om det fremdeles var måneskinn og bra vær. Jeg slepte meg fram gjennom snøen, og det var tungt. Da jeg hadde lagt bak meg bortimot to tredjedeler av veien til Gåsøyane og snart kunne regne med å se lyset fra hytta – hvis nå Ture var det – ja da var jeg så gåen at jeg lenge måtte bli stående stille på alle fire. Jeg torde ikke legge meg ned. Nå fant jeg fram flasken med velling og drakk av den. Så kald velling har jeg ikke smakt hverken før eller siden. Enda så hardt jeg hadde kjørt på, frøs jeg. Men noen krefter var det likevel igjen etterat jeg hadde fått i meg maten. Og jeg satte meg til mål å komme meg ned til stranden. Det gikk til slutt. Og det viste seg at snøen der var mye hardere, nesten som skare. Så nå var det litt lettere å krype. Jeg drakk sjokoladen, men måtte straks sette meg i bevegelse igjen for ikke å stivne til is.

Hele tiden så jeg for meg dem hjemme i Tromsø. Det var de som ga meg hemmelig kraft til å fortsette. Hva som foregikk på den siste etappen, har jeg ingen anelse om.

Ture var hjemme, heldigvis. Han hadde hørt noen lyder utenfra og gikk ut for å se hva det var. Han hjalp meg inn, og nå fikk jeg forbundet såret ordentlig. Femten kilometer hadde tatt sju timer. Klokka var fem om morgenen den 10. desember. Ved 12-tiden våknet jeg ved at det tok til å blåse, en hel orkan som skaket og rev i hytta til tross for at den var solid forankret og dekket med snø. Stormen la seg først etter fjorten dager – til julekvelden.

Ture stelte med meg så godt han kunne. Og i grunnen hadde jeg det bra!

Såret leget seg og han ble etter en tid fullgod fangstmann igjen, 4. januar står det i dagboken:

I dag er det første gangen jeg er ute og går etter ulykken. – Det blir en god stund til før jeg blir som jeg har vært før. Benet har holdt seg opphovnet under kneet. Det setter seg dype groper når en trykker med fingrene. Såret er bra, det er rue over det.

Den 9. februar er Kvive og Ture i Isbjørnhamna. Det er pålandsstorm:

Kl. 7 om kvelden høres det ut som et tordenbrak. Det er isen som blir kastet opp av dønningen innover nasset hvor huset stod. Vi måtte begynne å forbedre oss på å forlate huset. Mørkt og snøstorm av SW ute. Vi ser gjennom skytterluken at sjøen og isen går langt opp for huset. Vannet står nå inn i huset, 12 tommer over gulvet. Vi måtte sage av ytterdøra oppe for å komme ut. Vi ville ikke lukke opp hele døra så isen og sjøen fikk begynne å arbeide inne i huset. Hele natten stod vi påkledd ferdig til å hoppe ut i tilfelle huset skulle gå. På morgensiden begynte vannet å synke så det ble tomt inne. Tirsdag morgen 10/2 kl. 7 ble det så lyst at vi gikk ut og fikk se. Da var isskruingen gått så høyt at den var høyere enn landet. Nasset hvor huset står er 8-10 meter høyt, og står på innsiden mot bukten. Vi måtte forlate huset og gå til hovedstasjonen. Snestorm av NW. På hjemveien gikk vi over alle selvskuddene. Ved ett av dem hadde sjøen gått 3 til 4 hundre meter oppover landet og tatt all snøen. Vi har

mistet tre bjørner – binne og to unger. Selvskuddene var nediset. Nettet her er høyt på utsiden med flere store rokker, men alt var overskrudd av is. Vi fulgte nå veien langs sjøen for ikke å miste retningen da snøstormen var så voldsom at det var umulig å se noe. Vi kom hjem kl 1.

Vel en uke senere kom de seg ut på Dunøyane for å se etter båten. Den stod, men den var helt oversprøytet med issørpe og det var kommet vann i rommet.

Den 28. februar gikk Kvive på isen over Hornsund for å besøke de tre som fanget i Gåshamna. Det ble et langvarig besøk da dønningene brøt opp isen dagen etter. Kvive måtte være på sørsiden til 19. mars da han og Øhmann kom roende tilbake.

Utpå våren ble det folksomt i Hornsund – det var som å bo på Smørtorget i Tromsø. De fikk besøk av to av karene fra Sørkapp, av Lindquist som fanget rett sør for Hornsund, og av Blomlid fra Dunderbukta.

I mai begynte de i Hornsund å ro fangsten til skuta og drev egg- og dunfangst på Dunøyane og Isøyane.

Jan Mayen fikk de på vannet i midten av juni, og gjorde seg klare til å dra hjem. Den 28. juni tok de ombord fangsten og folk på Sørkapp.

Det hadde vært en vinter med bra fangst, men også en del uhell og sykdom. Her kan nevnes at maskinisten, Lifbom, om våren fikk tydelige symptomer på skjorbuk. Dette hindret dem i å få orden på motoren.

Fangst: Sørkapp: 56 bjørn, 1 levende bjørnunge, 5 blå- og 13 hvitrev, 16 tønner spekk og 1 sekk dun.

Gåshamna: 18 bjørn og 25 rev.

Hyttevika: 30 bjørn, 20 blå- og 50 hvitrev, 14 tønner spekk og 13 sekker dun.

I tillegg til dette kommer en del egg og skinn av snadd og stor-kobbe.

Kilder:

Andersen, Kvive: Dagbok. Privateie.

Andersen, Kvive: pers. med.

Moberg, A. 1960: Svalbards sønner.

Kapp Klavenes 1919-20

Northern Exploration Co. hadde planer om en omfattende geologisk undersøkelse av terrenget langs kysten fra Bellsund og sørover til Torellbreen sommeren 1920. Selskapet ønsket å begynne tidlig på sommeren og organiserte derfor bygging av flere hytter allerede sommeren 1919.

Fangstmannen Petter Trondsen fikk i oppdrag å sette opp hytter på Kapp Klavenes, Kapp Berg og Kapp Borthen. Med seg hadde han Ole Sivertsen, Alf Jakobsen og Ole Bangsund. Da byggingen var ferdig satte de igang med å bygge ut feltet for vinterfangst. Kapp Klavenes ble hovedstasjon.

Dette skulle bli den siste vinteren på fangst for den erfarne og avholdte fangstmannen Petter Trondsen. Hans første vinter var på Akseløya 1900-01. Han var da 21 år gammel. Vinteren 1921-22 arbeidet Trondsen i kullgruven på Bjørnøya. Her fikk han den 22. januar et ras over seg og døde øyeblikkelig. Moberg gir ham følgende ettermæle:

«Det ble den tragiske slutt for den røslige, kjekke karen med skjemt på tungen, sang i strupen og sin sterke lengsel etter frihet.»

Fangst: Ingen opplysninger.

Kilder:

Moberg, A. 1960: Svalbards sønner.

Fangstarkivet Norsk Polarinstitut.

Petter Trondsen. Han startet med overvintring på Akseløya 1900-01, 21 år gammel. I alt overvintret han ni ganger. Vintrene 1901, -02 og -03 var han med på Beisarens ekspedisjon på Kvalpynten og til Zieglerøya. Vinteren 1904-05 var han leder for en ekspedisjon til det samme feltet. Det var Sorkapp han likte best, og her ledet han overvintringene 1909-10, 1911-12 og 1914-15. I 1910 kom han til Tromsø med rekordfangsten på 94 bjørn og i 1912 med 92 bjørn. Han fikk æren av å ha tittelen «Bjørnekongen». Rekorden varte til 1936 da Henry Rudi kom til Tromsø med 115 bjørn fra Halvmåneøya og overtok mestertittelen.

I 1919-20 overvintret Trondsen for siste gang på fangst nord for Isøyane. Etter denne vinteren tok han seg arbeid i gruva på Bjørnøya. Her omkom den erfarne og avholdte fangstmannen den 24. januar 1922 da han fikk et ras over seg. Foto i Svalbards sønner av A. Moberg.

Isfjorden 1919-20

I boken Svea Gruvan av Jakobsen og Kellerman 1979 nevnes det at høsten 1919 gikk to fangstmenn fra Svea til Isfjorden for å skyte bjørn og fange rev. Det har ikke vært mulig å finne mer ut av hvem disse var og hvor de fangstet.

Videre nevne det at en fangstmann i midten av februar kom til Svea-gruva med forfrysninger i føttene, og han ble der til slutten av april da han var blitt så bra at han kunne forlate gruva.

Til slutt nevnes at den 29. april kom en fangstmann på besøk til gruva. På veien dit hadde han sett spor av seks bjørner, men ikke fått skutt noen av dem. I vinteren løp hadde han fått fire bjørner.

De to siste fangstmennene som nevnes var antagelig fra Calypso.

Pyramiden 1919-20. Rekordfangst av rev

I 1910 hadde et svensk selskap annektert et kullførende område rundt Pyramiden i Billefjorden. I 1919 hadde AB Spetsbergen Svenska Kolfält som hadde overtatt området, planer om å starte gruvedrift, og hadde foretatt en del undersøkelser og prøver. Blant annet hadde de bygget to hus på området. De ansatte to vaktmenn da folkene der dro derfra om høsten. Vaktmennene fikk i oppdrag å sprengne en tunnel inn i fjellet for at selskapet skulle få bedre oversikt over kullagenes mektighet. Betaling skulle de få pr. meter de klarte å arbeide seg innover. De fikk rikelig med proviant da de ble satt i land i september.

De to som ble ansatt var svensken Anders Qvarnstrøm og Mikal Olsen fra Ofoten. Begge var kjent med gruvearbeid, og de var ivrige jegere. (Qvarnstrøm mistet sin kamerat høsten 1923. De var ombord i *Polarulv* i en storm ved Jan Mayen da en sjø slo fire mann overbord. Mikal Olsen var en av dem.)

Det hadde ikke gått mange ukene før Qvarnstrøm foreslo for kameraten at de burde forsøke seg som fangstmenn ved siden av gruvearbeidet. Det var fire år siden sist fangstmenn hadde brukt terrengene innerst i Isfjorden så mulighetene for fangst måtte være gode. Det var de enige om. De satte ut feller og mange giftåter etter reven rundt Billefjorden og i Sassanfjorden. Hytter stod det der, og de var godt brukbare.

De tok antagelig fangsten langt mer alvorlig enn gruvedriften for de gjorde rekordfangst på rev, og også den største fangst av bjørn her inne i Isfjorden.

De hadde sprengt seg 40 meter inn i fjellet. Men dette arbeidet kunne blitt det siste de hadde forsøkt seg på. I mai, etter at vinterfangsten var slutt, arbeidet de en dag i gruvegangen. De hadde rigget til sprengstoff i tre borehull og seriekoblet dem. Qvarnstrøm tente på, men lunten var for kort. Det smalt, og de ble blåst ut av tunnelen. «Baklengs på ræva», fortalte han til Moberg. Jakke, bukser, sko, ja til og med lua røk i filler. Men huden holdt på et par hull nær. Den lystige Qvarnstrøm kommenterte uhellet slik: «Hör ni, tror ni jag låter ta bort mig så lätt? Nej, jag tror inte jag kommer att dö i första taget».

Den samlede sum for arbeidet og fangsten var kr 88 000,-. Bare de heldigste fangerne på Jan Mayen kunne måle seg med dette.

Fangst: 18 bjørn og 212 rev.

Kilder:

Moberg, A. 1960: Svalbards sønner.

Hoel, A. 1966: Svalbard II.

Berset, Odd, 1953: Hilmar Nøis.

Wijdefjorden 1919-20

To svensker, Oscar Nilsson og Olle som arbeidet ved gruvene i Kings Bay, fant ut at de ville forsøke seg som fangstmenn. Det var helt uerfarne på området, men hadde hørt mye snakk om fangst. Sommeren 1919 var de to svenskene i Tromsø og fant frem til en som kunne ruste dem ut for en overvintring. Nå hadde Oscar sommeren før truffet en finsk dame i Vasa som han var blitt forelsket i. Han stilte som betingelse overfor Olle at han måtte ha Maria från Vasa med seg. Det ble de enige om.

I august 1919 ble de satt i land på Elvetangen i Wijdefjorden av en fangstskute. Skipperen lovet å komme og hente dem i juni neste år. Utrustningen var ytters mangelfull, det gjaldt både mat og materialer. De bygget en liten trekkfull hytte, noe bedre kunne det ikke bli av de materialene de hadde med. De hadde fått høre at det var mye rekved å finne langs strendene, men at det var lite av det i Wijdefjorden visste de ikke. Det lille de fant strakk ikke til i den trekkfulle hytta og de frøs seg gjennom vinteren.

Det hele utviklet seg til en tragedie for Maria från Vasa som hadde forlatt mann og barn i Finland for å bli med Oscar på fangst på Spits-

bergen. De to svenskene hadde ikke noe godt skussmål fra Kings Bay og ble skildret som upålitelige. Oscar var sykkelig svartsjuk og det hele ble et mareritt. Verst gikk det ut over Maria som fikk en behandling som bare kan karakteriseres som mishandling, og som måtte bøte med livet for dette feiltrinn hun hadde gjort.

Hans Kristian Johansen som sommeren 1920 var med sin far på fiske ved Spitsbergen, kom tilfeldigvis til å treffe disse tre, og tok dem med til Kings Bay. Han forteller:

I slutten av juli kom vi kryssende inn Wijdefjorden med *M/S Klippen* hvor min far var skipper. Vi hadde vært ute på håkjerringfiske og hadde vært så uheldige å miste varpankeret i en storm utenfor Forlandet. For å berge turen slo vi oss på småfangst – vi skjøt snadd og kobbe og sanket dun. Vi var på tur inn Wijdefjorden for å prøve å få tak i noen rein – det var tillatt å skyte rein den gangen.

Vi var kommet så langt inn i fjorden at vi hadde Nordbreen rett i øst, da vi fikk se en robåt med en mann ombord komme mot oss. Vi bakket seilene og ventet til han kom opp til oss. Han spurte om vi var sendt ut for å hente dem. Nei, svarte vi, vi visste ikke at det lå folk her inne i fjorden i det hele tatt. Han var så svak og i en så dårlig forfatning at det måtte to stykker til for å få ham ombord. Han fortalte at de var tre i alt, derav en kvinne. Kvinnen var sengeliggende og hadde måttet holde sengen i mer enn en måned. Den andre som var leder, og som hadde tatt kvinnen med, var så dårlig at han hadde måttet lage seg to krykker for å humpe omkring. Vi så med en gang at det var skjorbuk mannen led av. Vi hadde ikke så mye vi kunne hjelpe ham med, men det første vi gjorde var å raspe poteter som han fikk drikke. Så fikk han koka, ferskt kobbekjøtt. Han blødde sterkt fra tennene da han tygde på kjøttet, og han viste oss at han var blå under armene. Det var ingen tvil om at det var langt framskreden skjorbuk han led av, og det samme var det vel med de to andre på land.

Mens vi krysset mot Elvetangen hvor hytta stod, fortalte han at det hadde vært forferdelig mye uenighet blant de to karene i løpet av vinteren. Enkelte ganger hadde det vært så galt at når de skulle ut og se etter fellene, måtte han gå foran mens den andre gikk bak med geværet. Da vi spurte hvorfor det hadde vært så mye uvennskap, svarte han at det var på grunn av at den andre var redd for «den kjerringdjævelen». Han fortalte videre at han hadde tatt med seg en elghund. Jeg kan med en gang fortelle at det var den største og peneste elghund jeg har sett. Den hadde en manke som en løve. Den kom logrende mot oss fremmede, den var snild, og vi fikk klappe den. Siden fulgte den meg hvor jeg gikk, og da vi skulle ombord igjen, hoppet den inn i båten vår. Eieren måtte selv ombord og hive den på sjøen for å få den på land. Stakkars dyr, den hadde det ikke godt.

Det var et trist syn som møtte oss da vi kom på land. Utenfor hytta stod en mann og støttet seg til to pinnestve krykker. Han så svært elendig ut. Hytta var kvadratisk og ilet med stein og jord til midt opp på veggene. Døra stod åpen. Det var ikke noe vindfang, og bare en enkel borddør hadde de for å stenge vær og vind ute. Da vi kom inn, var det verre enn jeg trodde. En kunne se ut gjennom sprekker i vegger og tak. Da jeg spurte om de hadde bodd i denne gisne hytta hele vinteren, svarte han at borda var

trutnet sammen om vinteren og at en da ikke kunne se ut. Om høsten hadde de skutt 15 rein inne i en av smådalene i Wijdefjorden, og skinnene hadde de tekt taket med. Nå var det bare noen skinnfiller igjen. Reinkjøttet hadde de saltet.

Lederen fortalte at utrusteren i Tromsø hadde satt dem ut i en fangstskute og lovet å hente dem igjen i juni. Nå var det de siste dager av juli, og de var fri for nær sagt all proviant. De hadde planlagt så smått å laste det de hadde av skinn og utstyr i robåten og ro til Ny-Ålesund. De hadde også sydd seil av ulltepper. De var så svake at de kunne ikke regne med å ro så lange biten av gangen. Da jeg spurte hvorledes de hadde tenkt å plassere seg og et sykt menneske i en så liten toroms båt, svarte han at kvinnen måtte plasseres framme – der kunne de ikke ha hatt reveskinnene da de ville bli våte og ødelagt av sjødrefset. (Ja, det er mange måter å se tingene på.) Han fortalte videre at mye av årsaken til uenigheten mellom ham og den andre kom av at han var så stygg til å banke hunden sin. Han hadde enkelte ganger tatt geværet og truet med å skyte hunden hvis det ikke ble slutt med prylingen.

Vi tok straks affære med å ta dem ombord. Mens de andre tok utstyret ombord, satt jeg på sengekanten og snakket med kvinnen. Hun var så svak og elendig at hun bare hvisket fram ordene. Hun fortalte at hun het Maria – etternavnet har jeg glemt. Hun hadde forlatt sin mann og sitt hjem i Vasa i Finland og reist med denne mannen opp til Spitsbergen. Det var en utrolig historie hun fortalte. Beholdningen av sukker, margarin, kaffe og mange andre ting var tømt før jul. Hun snakket så lavt, og hennes svenskfinsk var ikke så lett å forstå, og i tillegg til dette så luktet det så vondt av henne at jeg ikke greide å være nær henne så lenge av gangen at jeg kunne oppfatte alt hun sa. Jeg fikk da vite nok til å forstå at hun nærmest var blitt mishandlet av de to mennene. Hun sa at det var de to «semreste» mannfolk hun noen gang hadde møtt. Hun ble purret ut når som helst på døgnet for å lage mat til dem. Svært ofte måtte hun selv hugge ved for å få fyr opp i ovnen. Når det ble varmt, dryppet det fra taket, og på gulvet dannet det seg issvuller overalt. I mørketiden hadde hun ofte sklidd på isen og slått seg gul og blå. De var blitt fri for parafin tidlig på vinteren for hun hadde måttet bruke den til å få fyr i oven med. Om vinteren når mannfolka var lenge borte, var hun ofte fortvilet fordi hun måtte ut og grave fram rekved av snøen.

Da vi hadde fått henne ombord la vi henne i en av køylene. Jeg laget mat til henne, men hun var så dårlig at hun ikke greide å få mat i seg.

Etter å ha tatt ombord skinn og deres spartanske utstyr, satte vi kursen med en gang for Ny-Ålesund. Det var helt tydelig for oss alle at kvinnen trengte øyeblikkelig legehjelp, men vi kom for sent. Hun døde mens de holdt på å bade henne, bare tre timer etter at vi var kommet til anlegget. Vi lå i Ny-Ålesund et par dager før vi drog på fangst igjen. Bare på den tiden var de to svenskene kviknet betydelig til. Det så ut for oss som om de andre på anlegget ikke ville ha noe med dem å gjøre for de gikk for det meste alene omkring. Lederen (Oscar) var omkring 40 år gammel og den andre 35. De gav oss to reveskinn som takk for hjelpen. Vi visste ikke å verdsette dem da vi ikke hadde greie på reveskinn. Men da vi kom til Norge fikk vi vite at det var to nærmest verdiløse lørvrev de hadde gitt oss.

Hvor stor fangsten var husker jeg ikke. De hadde en del reveskinn. De var selv fornøyd med resultatet etter hva jeg forstod. De hadde fått en meget stor bjørn. En dag, fortalte de, hadde hunden plutselig satt i gang å knurre. De trodde det var en rev utenfor og gikk ut for å se. Det var en stor bjørn, og de løp inn etter geværene. Bjørnen

løp og hunden satte etter. Plutselig kastet bjørnen seg rundt og gjorde et utfall og slo til hunden så den fór 15-20 meter gjennom luften. De fikk da skudd på bjørnen. Hunden hadde merkelig nok ikke fått noe mén etter slaget, men hunden ville ikke bort til bjørneskrotten etterpå.

Fangst: 1 bjørn, en del rev og omkring 15 rein.

Kilder:

Johansen, Hans Kristian: pers. med.

Sørensen, I. Normann, 1961: Gamle ishavsgaster i mellom.

Bodø Tidende, 1920 nr. 95.

SAMMENDRAG

Det er omtalt 43 ekspedisjoner (derav en russisk) i denne perioden. Det er mulig at det har vært et par til. Antall deltagere var 152 menn og en kvinne. 14 ekspedisjoner hadde avtale med kullselskaper om vakt-tjeneste ved siden av fangsten.

To overvintringer var ufrivillige da skutene frøs inn om høsten. To ekspedisjoner hadde egne skuter. Den ene skuten ble satt på land, og den andre ble frosset inne i vinterhavn.

I alt angis 17 overvintrere å være angrepet av skjørbuk. Fire av dem døde, deriblandt den eneste kvinnen som overvintret i denne perioden. To omkom ved drukning, en døde av hjertefeil og en av mageonde. Tre skjød seg selv når de rensket selvskuddene for snø. De overlevde etter lange sykeleier.

Fangsten etter bjørn ble forbedret etter at Gustav Lindquist høsten 1919 konstruerte den nye typen selvskudd hvor geværet var montert i en kasse som sto 70-80 cm over bakken. Disse fanget bedre, de føyket ikke fulle av snø, var meget lettere å arbeide med og var sikrere. Den nye typen slo raskt gjennom hos de andre fangerne.

Det ble også vanlig å installere komfyrer på hovedstasjonene. Det skal etter hva Henry Rudi fortalte være Petter Trondsen som først tok med en komfyr til hytta på Sørkapp. Antagelig skjedde det i årene 1908 eller 1909. Tidligere brukte overvintrerne bare båtovner som man ikke kan bake brød i. De laget klappkaker. En deig av mel, vann og litt salt ble klappet flat og stekt på en jernplate eller en steinhelle på ovnen. Vafler ble også stekt på båtovner.

På grunn at de mange tilfeller av skjørbuk blant overvintrerne fikk vi den 6. august 1915 loven om offentlig tilsyn av overvintringstokter til

arktiske egne. Loven forlanger at ekspedisjonene skal være tilstrekkelig utrustet med proviant, medisiner og annet nødvendig utstyr så deltagerne overlever om de ikke skulle bli hentet på grunn av isvansker.

Antall ekspedisjoner var rekordstort i 1910 og de følgende år til krigen begynte i 1914. Under krigen gikk antallet ned til et lavmål. Grunnen var elendige priser på rev- og bjørneskinn. Derimot var det gode priser på spekk og andre ishavsprodukter. Derved slo mange seg på sommerfangst rundt Svalbard. Fra Tromsø, Hammerfest og Harstad ble det sommeren 1919 utklart 270 skuter til slik fangst.

Anne Stine Ingstad

Av Tore Gjelsvik

Med sorg har vi mottatt budskapet om at Anne Stine Ingstad døde natt til 6. november 1997, 79 år gammel.

På en mesterlig måte forente hun oppgaven som trofast støttespiller og livsledsager for sin mann, Helge Ingstad, med en selvstendig forskerinnsats som arkeolog. Hennes navn er sterkt knyttet til utgravningen av vikingbosetningen på L'Anse aux Meadows på New Foundland. Det var hennes møysommelige utgravninger over syv bistre felt-sesonger i 1960-årene som ga de vitenskapelige bevis for en norrøn bosetning på det amerikanske kontinent 500 år før Columbus. Utgravningsarbeidet skjedde i et barskt, nesten arktisk klima som krevet en seig utholdenhet og sterk viljestyrke. Hun slet mer enn hun hadde godt av og fikk bøte for det med en svekket helse. Også meget av hennes øvrige forskning var knyttet til vikingtidens kulturminner, bl.a. til tekstilene og bruksstoffene fra Osebergfunnet. I ånd og vesen var hun en rank sagakvinne.

Anne Stine Ingstad var dr. philos. og medlem av Videnskapsakademiet. Hennes ry rakk langt og hun mottok en rekke æresbevisninger fra innen- og utenlandske universiteter og lærde selskaper. Hun var innvalgt medlem av Norsk Polarklubb.

Anne Stine Ingstad, født Moe, vokste opp i kretsen rundt Sigrid Undset og Anders Sandvik på Lillehammer. Det ga henne en kulturell ballast for resten av livet. I sitt og Helge Ingstads hjem, Brattalid, var hun en omsorgsfull og hjertevarm vertinne som det alltid var en fest å møte. Også i vårt polarmiljø vil hun bli sterkt savnet.

FRA POLARFRONTEN

REINJAKTA PÅ SVALBARD

Sysselmannen opplyser:

	1995	1996	1997
Fellingstillatelser	300	284	214
Antall skutte rein	173	172	152
Fellingsprosent	57,7%	60,6%	71,0%

Jakten har som i tidligere år foregått på seks områder av Nordenskiöld Land (Colesdalen, Diabas, Grøndalen, Kapp Laila, Reindalen og Sassendalen). Sommeren 1996 tellet sysselmannens folk 1627 reinsdyr der, og i 1997, 1321. Grunnen til nedgangen mener man er at vintrene 1995-96 og 1996-97 var harde og flere rein enn normalt bukket under. Derfor har antall fellingstillatelser blitt redusert de to siste årene.

I tillegg til fellingene nevnt ovenfor har sysselmannen tildelt fem rein pr. fangststasjon med overvintrende fangstfolk og 50 rein pr. år felte i forskningsøyemed.

REINSDYRENE PÅ BRØGGERHALVØYA

I 1978 ble det satt ut 15 reinsdyr ved Ny-Ålesund. Det var dyr fanget inn fra andre områder på Svalbard. Meningen var å etablere en bestand på Brøggerhalvøya, hvor det har vært rein i tidligere tider. Jonas Poole berettet i 1610 at det var en solid bestand der. I 1861 forteller svensken Chydenius at ingen var igjen.

Dyrene som ble satt ut i 1978 formerte seg godt, og i 1992 var bestanden økt til mer enn 350 dyr. Men vinteren 1993-94 var ekstra hard med nedisete beiter. Bestanden på Brøggerhalvøya ble sommeren 1994 tellet til mindre enn 100 dyr. Mange hadde omkommet av sult, men flere hadde også vandret ut av området. Dyr ble sett sør for Engelsbukta og ned til St. Jonsfjorden. Et par reinsdyr hadde vandret på isen over til Forlandet og et par hadde søkt østover opp breene og slått seg til helt oppe på Conwaytoppen.

Etter den harde vinteren har bestanden tatt seg godt opp igjen. I mai 1998 ble det tellet vel 100 dyr på Brøggerhalvøya, og tilsammen på de utvandrede områdene ble bestanden tellet til rundt 300 dyr.

Kilde: Thorbjørn Severinsen.

BEBOERE PÅ SVALBARD

Den 10. februar 1997 bodde det 1575 mennesker i Longyearbyen. Alle norske bosetninger til sammen hadde 1629 innbyggere. De russiske bosetningene hadde totalt 1482 beboere. Det er første gang i nyere historie at det er flere nordmenn enn russere på Svalbard.

OVERVINTRENDE FANGSTFOLK

1996-97

I *Farmhamna* overvintret Bjørn Henningsen alene. Ingen opplysninger om fangst.

På *Kapp Wijk* overvintret Harald Soleim. Ingen opplysninger om fangst.

På *Austfjordneset* startet Trond Løkke høsten 1996 på sin annen overvintring, denne gangen sammen med en ny fangstkvinn, Hilde Hansen (22). Hun var fra Notodden, slik også fangstkvinnen han hadde hatt med året før var.

Trond gikk alvorlig inn for revefangsten og satte opp 130 feller. Det var et vanlig godt rypeår og han fikk skutt mange om høsten.

I midten av oktober fikk de på *Austfjordneset* besøk av en stor hannbjørn. Den gikk til angrep på hundene. Den første hunden ble så hardt kvestet at den døde, men bjørnen gikk også til angrep på to hunder til. Trond skjøt bjørnen på 10 meters hold mens den hadde hund nummer tre i kjeften. Saken ble etterforsket av sysselmannen og henlagt.

Den 2. november hendte noe sjeldent på *Austfjordneset*. Det var visitas av biskop, stiftskapellan, sogneprest, organist og kateket.

Fjordisen la seg omkring 10. januar og den gikk opp 11. juli. Selv om revefangsten ikke var den beste var de godt fornøyde med vinteren. To dager etter at isen gikk opp kom *Farm* inn og hentet dem begge og fangsten.

Fangst: 1 bjørn, 15 hvite- og 1 blårev, 3 kobber, 30 snadd, 6 rein, 410 ryper, 5 gås, 250 egg og 10 kg dun.

Kilde: Trond Løkke, pers.med.

Vassfaret. Det svenske samboerparet Svante Lysén og Leena Björklund søkte sysselmannen om å få overvintre på Polheim i Mosselbukta. De fikk avslag. De ønsket likevel å oppleve en vinter der nord og lastet alt sitt utstyr og to hunder i sin aluminiumskano og reiste opp til *Vassfaret*. Det er en bukt som ligger 12 km sør for Mosselbukta.

I *Vassfaret* satte de opp sin lavvo (telt). Den hadde en gulvflate på 40 m². For å sikre den mot vind og vær bygget de den inn med drivtømmer de fant i

fjæra. Dette arbeidet med «Vinterpalasset» tok to måneder, men så ble det også et ly de hadde stor glede av hele året. Det var ingen problemer og alt gikk bedre enn de hadde ventet.

De hadde mye dårlig vær og vanskelige isforhold. Men i mai og juni var det bra vær for skiturer. En tur gikk til Lomfjorden. Den tok ti dager.

De hadde mange besøk av isbjørn og hadde mye glede av å se disse dyrene på nært hold.

På vårvinteren hadde de mange besøk. I tillegg til et par helikopter- og båtvisitter hadde de besøk av omtrent 30 scootere.

Da de reiste fra Vassfaret rev de ned hele forbygningen rundt lavvoen, etter pålegg fra sysselmannen.

Kilde: Svalbardposten 15/8-97.

1997-98

I *Farmhamna* overvintret Bjørn og Reidunn Henningsen. Ingen opplysninger om fangst.

På *Kapp Wijk* fortsatte Harald Soleim sin solotilværelse. Ingen opplysninger om fangst.

Austfjordneset. Anders og Karin Stensson overvintret for første gang. De var begge meget godt fornøyde med vinteren, og forteller:

Vi har haft ett fantastisk år här på Austfjordneset, och stannar ett år till. Vi har haft många fina upplevelser för oss. Men vi tycker att det inte är något så speciellt att det har ett allment intresse.

Den 30. juni skriver Karin og Anders til *Polarboken*: Just nu har vi en isbjørn som bader i en råk ute vid Bjønnesholmen. Han har hållit häromkring i en veckas tid nu. Kom första gången samtidig som ärfuglerna började vandra opp på lagunstränderna för att leta reirplass. Sedan har han kommit flere gånger varje natt. Vi lyckas inte alltid skrämman bort honom i tid, så han har hunnit plundra en del bon. Även polarmåken och tyvjon håller sig framme då. De siste åren har det varit 200-300 ärfuglpar som häckar har på lagunodden. Vi får väl se hur isbjørnbesöken påverkar årets häckning.

Fangst: 26 hvit- og 2 blårev, 3 storkobber, 70 snadd, 6 rein, 50 ryper og noe dun.

Kilde: Karin Stensson, per. med.

Mushamna. Kjell Reidar Hovelsrud som i 1987 bygde sin hovedstasjon i Mushamna og har bodd der i seks år, har solgt huset til Sysselmannen. Prisen ble kr. 275 000,-.

Kilde: Svalbardposten 31/8-97.

SNØSCOOTERULYKKER

Søndag 25. april kjørte seks turister på hver sin scooter anført av en guide ut fra Longyearbyen med kurs for Mohnbukta på østkysten. De kjørte opp Von Postbreen innerst i Tempelfjorden. Det var en del vind og snøføyke langs bakken og derfor begrenset sikt. Omtrent midtveis mellom Von Postbreen og Mohnbukta kjørte guiden utfor et fjell, og to av de andre scooterne fulgte etter.

De tre falt fritt ned 10-15 meter, traff en fjellside, og rutsjet videre nedover omkring 80 meter før det var stopp. De to turistene hadde fått skader og var sterkt forslått. Guiden hadde fått nakkeskader.

De fire andre som klarte å stoppe før det gikk utfor tok seg ned til de skadede. Her ble det satt opp telt som de to skadede turistene kunne søke ly i. Guiden og to av turistene kjørte til Longyearbyen og hentet hjelp. Redningshelikopteret hentet de to skadede til sykehuset i Longyearbyen ti timer etter at ulykken hadde skjedd.

I Longyearbyen har to scootere kollidert med bil. Passasjerene på den ene scooteren fikk komplisert benbrudd. I det andre tilfellet fikk passasjeren skader i bekkenet.

Kilde: Svalbardposten 2/5-97.

En russer kjørte utfor en brink med scooter ytterst i Grønndalen. Han ble liggende hjelpeløs med ødelagte knær, og han kun ikke gå.

Helt tilfeldig kom to turister på scooter fra Longyearbyen forbi stedet. De var på vei til Kapp Linné. De stoppet for å fylle opp tanken. Da hørte de en rope. Ved bruk av kikkert oppdaget de russeren. De fikk ham opp på scooteren og kjørte ham til sykehuset i Barentsburg.

Kilde: Svalbardposten 16/5-97.

Fire mann fra Longyearbyen besøkte Barentsburg på scootere. Der ble det konsumert en del alkohol, og de bestemte seg til å ta en scootertur med russerne som passasjerer. En av dem kræsjet og både nordmannen og russeren ble kjørt tilbake til sykehuset i Barentsburg med lastebil. Begge hadde skader, men ikke av det alvorligste slaget.

Kilde: Svalbardposten 23/5-97.

RAS I SVEAGRUVEN

Den 19. og 20. februar gikk det ras i Sveagruven. Uhellet skjedde i det man var i ferd med å avslutte produksjonen i et strossepanel som var 144 meter bredt og 6-700 meter langt. Det var ingen folk i rasområdet, men 81 gruvestempler til en verdi av 30 mill kroner ble stående innesperret.

Gruveledelsen i Store Norske brukte to uker på å planlegge hvorledes man skulle få berget de verdifulle stemplene. Men da arbeidet først ble satt i gang gikk det raskt. Allerede tre uker etter at raset gikk var alle stemplene berget.

Kilde: Svalbardposten 27/2 og 17/4-98.

DEN STORE FLYULYKKEN

Den 29. august 1996 var et passasjerfly fra det russiske selskap Vnukovo Airlines på vei til Longyearbyen. Det skulle lande kl 10.15. Da det ikke landet som beregnet ble det meldt savnet, og det ble slått alarm. Man antok at det var havarert og flere helikoptre ble sendt ut for å søke etter det. Etter to timer ble vraket av flyet lokalisert på toppen av Operafjellet. Det var ikke tegn til overlevende. Operafjellet, 927 meter høyt, ligger 10 km øst for Longyearbyen.

Det ble satt i gang en omfattende redningsaksjon organisert av Sysselmannen. Vanskelig terreng, dårlig vær og fare for snøskred i det bratte terrenget gjorde redningsarbeidet svært vanskelig.

Da redningsmannskapene kom frem fant de flyet helt smadret. Det meste av flyet lå på toppen av fjellet, men noen deler hadde rast nedover fjellsiden. Alle de 141 ombord, blant dem mange kvinner og barn, var omkommet i det flyet tok fjellet.

Etterhvert ble de omkomne funnet og fraktet til Svalbard lufthavn og derfra til Tromsø. Det tok mer enn en uke før alle 141 var tatt ned. Vanligvis bruker man tenner og tannstilling for å identifisere de omkomne, men her var de fleste så skadet at de måtte identifiseres ved hjelp av DNA-teknologi. Identifikasjonen ble utført i Tromsø med assistanse av fagfolk fra Russland og Ukraina. Til analysearbeidet ble blodprøver fra slektninger av de omkomne hentet fra Russland. Da dette arbeidet var ferdig og alle identifisert ble kistene sendt til Russland.

Taleregistratoren og ferdskriven ble funnet og var intakte. Intet tydet på at det var feil ved flyet eller pilotene. Flyet veide 60 tonn og vraket er blitt fraktet ut.

Dette er den største flykatastrofen som har hendt på norsk område.

GRUVEULYKKER I BARENTSBURG

En gruvearbeider ble drept i gruen i Barentsburg. Et heng på 14 meters lengde løsnet og drepte russeren øyeblikkelig. Ulykken skjedde i den gamle gruen som russerne driver på utmålet til Store Norske i Grøndalen.

Kilde: Svalbardposten 11/7-97.

Tidlig om morgenen den 18. september 1997 skjedde det en voldsom eksplosjon i den nye gruen som ble startet i Barentsburg i 1995. Man antar at det

hele begynte med et lite innsig av metangass nede i gruen. Gassen har blitt antent, og i annen omgang har denne antent den farlige blandingen av kullstøv og luft, en såkalt kullstøveksplisjon.

Da eksplosjonen inntraff var det 57 mann på arbeid i gruen, og av disse omkom 23. Det er derved en av de alvorligste ulykkene som har hendt på Svalbard. (I 1962 omkom 21 mann som følge av en eksplosjon i Kings Bay Kull Companys gruve i Ny-Ålesund.)

Redningsarbeidet ble med en gang satt i gang av det russiske gruveselskapet Trust Arktikugol som driver gruvene i Barentsburg. Sysselmannen fikk beskjed om ulykken etter tre timer, og norske myndigheter var i Barentsburg etter få timer for å hjelpe til i redningsarbeidet.

Kilde: Aftenposten 19/9-97.

PYRAMIDEN

Russerne har besluttet å legge ned kulldriften i Pyramiden. En del utstyr fra gruva er allerede overført til Barentsburg.

Kilde: Svalbardposten 19/12-97.

ISBJØRNHISTORIER

I området rundt Svea har det vært mye isbjørn våren og høsten 1996. I alt 27 hytter ble besøkt og det var gjort store skader. Dører og vinduer var smadret og revet ut. I en hytte var den ene veggen slått inn. Selv om det har vært flere bjørn i området, mener hytteeierne at det er ei binne med unge som har stått for det meste av hærverket. Flere av hyttene som ble reparert etter vårens besøk, ble ødelagt på nytt om høsten.

To bjørner ble jaget ut av Svea. Den ene hadde gått løs på en parkert bil.

Kilde: Svalbardposten 26/7 og 9/8-96.

På Hopen har værvarslingsmannskapet registrert 270 isbjørner i sesongen 1995-96.

Kilde: Svalbardposten 19/7-96.

Hyttene til Longyearbyens Jeger- og Fiskerforening og Sysselmannen i Agardhbukta har vært besøkt av isbjørn som har brutt seg inn. Hyttene er reparert.

Kilde: Svalbardposten 27/9-96.

En hytteeier i Bjørndalen arbeidet på hytta si da han plutselig oppdaget en bjørn bare fem-seks meter bak seg. Det var ikke tid til å låse opp døra og komme seg inn i sikkerhet, så han løp rundt hytta og klatret opp på taket. Han var bare såvidt kommet opp da han fikk se bamsen stå på to inntil veggen og se på ham.

Etter en stund gikk bjørnen til uthuset og gikk løs på en scooterslede. Hytteeieren kom seg inn i hytta og fikk tak i geværet. Han skjøt mot en stein foran bjørnen, men den så bare dumt på ham. Etter en tid ruslet den vekk.

Kilde: Svalbardposten 25/7-97.

To personer fra den tyske forskningsstasjonen i Ny-Ålesund ble ekstra oppmerksomme da de plutselig fikk høre at hundene i hundegården satte i med å hyle. De gikk på veien og det var høye brøytekanter. Etter noen meter snudde de seg for å se etter om de kunne oppdage noe. Da så de en bjørn rett bak seg. De to fikk opp farten og kom seg i hus.

Bjørnen lusket rundt husene i tre dager. Forsøk på å jage den vekk hadde liten virkning. Den kom raskt tilbake. Sysselmannen sendte tre mann fra Longyearbyen og avlivet den. Det var en stor hann på 315 kg. I magen hadde den rester etter avfall fra søppelplassen.

Kilde: Svalbardposten 13/2-98.

I begynnelsen av februar var det is rundt Bjørnøya, og da sørlige vinder gjorde det isfritt rundt øya ble ti bjørner igjen. De ruslet rundt og ventet på at ny is skulle komme.

Bjørnene ble etterhvert nærgående for besetningen på stasjonen. Lite hjalp det å jage dem bort, de var snart tilbake for å lete etter matrester.

Så langt var det registrert besøk av 28 bjørner denne vinteren.

Kilde: Svalbardposten 20/2-98.

Mannskapet på Hopen fikk langfredag besøk av en ungbjørn. Den ble forsøkt skremt vekk med knallskudd fra stasjonsområdet, men det gikk ikke. Bjørnen gikk løs på en hund som ble så sterkt skadet at den måtte avlives. Bjørnen ble skutt.

Kilde: Svalbardposten 15/4-98.

GRUNNSTØTING

Søndag 12. juli 1997 var det 8400 tonn store cruiseskipet *Hanseatic* på tur i Hinlopenstretet. Ombord var det 145 passasjerer og et mannskap på 115. Det var rolig vær og kapteinen ville at passasjerene skulle få oppleve å se hvalross på nært hold. Han manøvrerte derfor skipet inn i Murchisonfjorden (Øyfjorden) på Nordaustlandet for å sette passasjerene ombord i livbåtene.

Resultatet var at *Hanseatic* gikk på grunn ca. 100 meter fra nordspissen av Søre Russøya. Skipet gikk på en grusbanke med liten fart og passasjerene merket lite til hva som skjedde. Men de fikk alle en ekstra opplevelse da de ble satt i land med livbåtene. I godværet koset de seg med grillt mat.

Turistbåten *Origo* som var i området forsøkte å dra *Hanseatic* av, men mislyktes. Passasjerene ble fraktet til Longyearbyen ombord i kystvaktskipet *Tromsø*.

Skipet ble undersøkt av dykkere som ikke fant noen skade på skroget. Etter fire døgn på grusbanken ble det trukket av grunnen etter først å ha blitt tømt for 280 tonn olje.

Kilde: Svalbardposten 18 og 25/7-97.

HAVARI

Den 29. mars 1998 fikk den russiske tråleren *Kubanskij Rybak* motorstopp og drev på land på vestsiden av Bjørnøya. Det var snøbyger og store dønninger. Skipet tok inn vann, og det ble sendt ut nødsignaler.

Kystvaktskipet *Nordkapp* lå bare 20 minutters gange unna. Det var snart ved havaristen og fikk reddet alle 30 ombord ved hjelp av skipets helikopter og bordingsbåt.

En russisk slepebåt fra Murmansk forsøkte forgjeves å trekke den av etter at den var tømt for olje. Båten ligger fortsatt i fjærsteinene (juni 1998) og det kan bli vanskelig å få fjernet den.

Kilder: Aftenposten 31/3-98 og Svalbardposten 5/6-98.

REDNING AV HAVARERTE PÅ FRANS JOSEF LAND

Lille julaften 1996 fikk norske myndigheter melding fra russerne om at et av flyene deres hadde havarert på Frans Josef Land. Det var syv sårede, og de ba om hjelp.

Et stort apparat ble satt i gang fra hovedredningssentralen i Bodø. Et Orionfly med tolker ombord ble sendt til Longyearbyen for å kunne kommunisere med russerne på basen på Frans Josef Land. Likeledes ble det sendt et helikopter til Kong Karls Land hvor det ble lagt opp et depot med drivstoff. Et Super Puma helikopter fløy fra Longyearbyen ved midnatt julaften med kurs for

Storøya ved Nordaustlandet for å fylle opp drivstoff fra depotet der. Men på grunn av mørke og tåke var det umulig å finne frem. Derfra ble kursen satt til basen på Frans Josef Land. Der hadde en lege alt under kontroll. Da russerne ventet fly med helsepersonell tok nordmennene med seg bare de fire som var hardest skadet. To ble fra Longyearbyen sendt til Tromsø med ambulansefly. De to andre ble fraktet til sykehuset i Barentsburg. De to i Tromsø ble etter et par dager sendt til Murmansk.

Det var på flere måter en meget krevende redningsaksjon. Sea King helikopteret som fraktet drivstoff var i arbeid i 19 timer.

Kilde: Svalbardposten 19/1-97.

NORDPOLEKSPEDISJONER

Nordpolekspresen 98

De fem nordmennene Sjur Mørdre, Lars Ebbesen, Knut Aas, Christian Reusch og Egil Nilsen startet fra Ward Hunt-øya i Canada den 19. mars 1998. Målet var å nå Nordpolen på 25 dager. Det ville i tilfelle vært ny rekord. De gikk på ski og dro hver sin pulk på 40 kg og bar hver sin ryggsekk på 20 kg.

Allerede fra starten av kom de selvfølgelig ut i brysom skruis og fremdriften var ikke den beste. Men verre var det at Ebbesen gikk gjennom i en råk. Heldigvis ble pulken igjen på isen, ellers ville han blitt med ned i dypet for pulken fløt ikke. Han ble snart reddet opp av de andre, men i den sterke kulden (-40°C) forfrøs han begge føttene. Etter å ha gått i ti dager med store smerter ga han opp og bestemte seg for å bli fløyet tilbake. Det var den 28. mars. Sammen med ham ble også Reusch med fordi han allerede tidlig hadde pådradd seg en smertefull brist i låret.

De tre gjenværende gikk videre mot polen og mente å ha gode sjanser til å klare det. Men den 15. april måtte de gi opp og sendte meldingen «Vennligst hent oss – alt OK» fra 88°N. Ekspedisjonen hadde da hatt tre skibrekk som umuliggjorde hurtig fremdrift. For ikke å risikere en redningsaksjon besluttet ekspedisjonen å bli hentet ut før matlageret var tomt.

Kilde: Sjur Mørdre, pers.med.

Britisk-Norsk ekspedisjon 1998

Britten David Hamleman-Adams (41) og nordmannen Rune Gjeldnes (26) startet fra Resolute Bay i Canada den 5. mars for å gå på ski til Nordpolen.

Omkring halvveis fikk de trøbbel med utstyret og måtte kaste en del av provianten for å lette pulkene. Adams gikk også gjennom i en råk og pådro seg frostskafer. De ba derfor om flyslipp med nye forsyninger. I alt fikk de to slipp.

Straks før Nordpolen ble de stoppet av store råker, og de måtte gå 18 mil ekstra for å komme rundt. De nådde Nordpolen 29. april etter å ha gått i 54 dager. De ble fløyet tilbake til Ellesmereøya.

Kilde: Aftenposten 30/4-98.

Norsk Polarklubb

Klubben har hatt følgende møter i 1996 og 1997:

1996:

14. februar på Polhøgda. Tor Bomann-Larsen: *Roald Amundsen, mannen bak myten.*

6. mars i Longyearbyen. Nils O. Alm: *Barentsekspedisjonen i 1596 – et 400 års minne – medisinske perspektiver ved overvintringen på Novaja Zemlja.*

27. mars på Polhøgda. Thoralf Lund: *Kalde Krigsår.* Møtet var også årsmøte og styret ble: Formann Fridtjof Mehlum, styremedlemmer Olav Eggen, Kirsten S. Andersen, Helge I. Høeg og Odd Lønø. Varamenn: Trond Eiken og Øystein Wiig. Revisor: Otto Salvigsen. Pr. 31.12.1995 hadde klubben 655 medlemmer hvorav tre æresmedlemmer, Helge Ingstad, Tore Gjelsvik og Odd Lønø. Sistnevnte ble utnevnt på styremøtet 13. mars. Klubben har tre innbudte medlemmer, Anne S. Ingstad, Gerd Lønø og Thoralf Lund.

6. september festmøte i Universitetets Aula: *100 årsjubileet for polarskuta FRAMs hjemkomst.* Hovedarrangør Komiteen til Bevarelse av Polarskuta FRAM. Kong Harald og dronning Sonja var tilstede. Program med kunstneriske innslag av Øystein Wiik og Marianne Oulie Wiik og taler av formann i FRAM-komiteen Tore Gjelsvik, miljøvernminister Thorbjørn Berntsen, visepresident Arthur N. Chilingarov, museumsbestyrer Karin Berg og professor Olav Orheim.

4. desember på Polhøgda. Søren H. H. Larsen: *Ozonmåling i Arktis og Antarktis.*

Polarboken 1995-96, nr. 39. i rekken, ble utgitt i et opplag av 1100 eksemplarer.

1997:

5. februar på Polhøgda. Ivar Ytreland: *NØ-Grønland – fangstperioden 1908-1959, gjensyn med NØ-Grønland 1996.*

5. mars på Polhøgda. Odd Lønø: *Andrée-ekspedisjonen 100 år.* Møtet var også årsmøte. Styret ble gjenvalgt.

22. oktober på Polhøgda. Alv Egeland: *Nordlysnaturens vakreste skuespill.*

19. november på Polhøgda. Helge Holby: *Hvordan fant de veien? Navigasjon i gammel tid.*

Finlands Arktiske Klubb (Suomen Arktinen Klubi) inviterte en representant fra Polarklubben til sitt årsmøte i Tammersfors i oktober. Odd Lønø reiste og holdt foredraget: *Fangstliv på Svalbard.* Finlands Arktiske Klubb har 40-50 medlemmer.

